GABRIEL MURSA

ESEURI DE ECONOMIE POLITICĂ

EBOOK

Gabriel Mursa

Eseuri de economie politică

ediţia a doua, revăzută şi adăugită

Colecţia Catalaxia *a fost lansată în* ***2013*** *în cadrul* ***Editurii Liberalis****. Scopul fundamental al acestei colecții este acela de a permite traducerea în limba română a operelor esențiale scrise de cei mai importanți apărători ai libertății individuale, ai proprietății private, ai economiei şi societății libere.*

Coordonator colecţie: prof. univ. dr. Gabriel Mursa, preşedintele **Institutului Friedrich von Hayek România**

Referenţi ştiinţifici: Mihaela Ifrim, Raluca Clipa
Redactor: Maria Ichim

ISBN 978-606-9733-26-4

Eseuri de economie politică (ed. a 2-a), Gabriel Mursa
© 2020 Editura Liberalis

www.edituraliberalis.ro, edituraliberalis@gmail.com

Gabriel Mursa

Eseuri de economie politică

ediţia a doua, revăzută şi adăugită

Liberalis

Gabriel Mursa (n. 1971) este profesor universitar. Predă teorie economică la Universitatea Alexandru Ioan Cuza din Iaşi. În anul 2003, a obţinut titlul de doctor în economie, în urma finalizării unui program de cercetare al cărui obiectiv a constat în studierea originilor economice, politice şi sociale ale liberalismului secolului al XX-lea. Din 2011, a devenit preşedinte-fondator al Institutului Friedrich von Hayek România. De-a lungul timpului a scris trei cărţi în calitate de unic autor, *Liberalismul* (Institutul European, 2006), *Logica pieţei* (Editura Universităţii Alexandru Ioan Cuza din Iaşi) şi *Ordinea economică a societăţii libere*. A tradus nenumărate cărţi scrise de cei mai importanţi gânditori liberali, fiind, simultan, unul dintre coordonatorii proiectului de traducere în limba română a

operei lui Friedrich Hayek. În anul 2014, a primit titlul de Profesor Bologna, oferit de Alianța națională a organizațiilor studențești din România.

Pentru Lili şi Iulian

CUPRINS

Prefață la ediția a doua

Economia românească. De la comunism la piața liberă

De ce a eșuat socialismul?

Autopsia unui eșec – o analiză critică a monedei euro

Sensul liberalismului

Statul sau iluzia mântuirii

Pascal Salin, radicalul rațional

Odă libertății
Infatuarea fatală a intelectualilor
Logica piețelor
Zeul devenit muritor
Vaca sacră a modernității
Jesús Huerta de Soto și Școala Austriacă de economie
Despre creatori și apostoli în știința economică
Economie și luciditate
În apărarea pieței libere
Euro-scepticism
O perspectivă neconvențională asupra politicii monetare
Sfârșitul unui mit?
Aerul rarefiat al economiei
Condiția libertății în lumea occidentală
Există un liberalism românesc?
Criza economică și „Valea plângerii”
Situația economică și condiția tinerilor
Cecitatea lui Tucidide și lungul drum către civilizație
Simfonia a IX-a a lui Hayek
Este statul minimal un obiectiv fezabil pe termen scurt și mediu?
Filosofii lucrurilor pământești și paradisul
Trei decenii de capitalism și democrație în România
Radiografii economice
Despre libertate, economie, societate și gândirea critică
Ce mai face statul cu banii noștri?
Despre „darea în plată”
Economia înainte de Adam

PREFAȚĂ LA EDIȚIA A DOUA

Lucrarea de față nu poate fi văzută ca o carte în adevăratul sens al cuvântului. În mod obișnuit, o carte se concentrează în jurul unei idei fundamentale, analizând mai mult sau mai puțin detaliat toate argumentele în favoarea sau împotriva acesteia. Pentru a-și atinge scopul, ea trebuie structurată în capitole dispuse într-o succesiune logică, ce urmează pas cu pas procesul explicativ impus de susținerea ideii esențiale ce constituie coloana vertebrală a demersului de cercetare. Nu aceasta a fost intenția autorului atunci când a decis să publice prezentele *Eseuri de economie politică*. Mai mult decât atât, scopul său este devoalat chiar de titlul ales.

Așadar, sub copertele prezentei lucrări, cititorul va descoperi o parte din opiniile, concepțiile și ideile autorului, expuse cu diverse ocazii: conferințe, prelegeri, interviuri, prefațarea sau recenzarea unor cărți considerate de mare interes pentru publicul larg. Reunirea lor în prezentul volum are ca obiectiv expunerea lor într-o formă cât mai „ergonomică” și mai sistematică, cu toate neajunsurile ce decurg din faptul de a fi fost expuse în diverse împrejurări. În ciuda unor posibile inconveniente, s-a preferat includerea lor într-un volum deoarece, în cele din urmă, ele exprimă credințele fundamentale ale autorului, mai precis, credința în libertatea individuală, proprietatea privată, piața liberă și societatea deschisă. În consecință, fiecare capitol al lucrării poate fi considerat o pledoarie, din diverse perspective, pentru aceste principii fundamentale care îi ghidează concepțiile și faptele.

Tipărirea prezentei ediții, a doua, include, pe lângă materialele incluse în varianta inițială, eseuri și interviuri publicate în ultimii cinci ani, cu diferite

ocazii. Deşi „tonul” lor ar putea fi unul diferit, nimic fundamental nu s-a schimbat în filosofia autorului. În principiu, cititorul va regăsi aceeaşi preocupare pentru apărarea virtuţilor şi valorilor fundamentale ale societăţii libere, faţă de care orice om civilizat are o datorie morală indiscutabilă.

Gabriel Mursa
ianuarie 2020

ECONOMIA ROMÂNEASCĂ. DE LA COMUNISM LA PIAŢA LIBERĂ[1]

DE CE A EŞUAT SOCIALISMUL?

Anul acesta se împlinesc două decenii de la unul dintre cele mai mari evenimente din istorie, dacă nu cel mai mare, Căderea Zidului Berlinului. După cel mai mare experiment social cunoscut vreodată de omenire, ţările Europei de Est revin în lumea civilizată a libertăţilor individuale, a proprietăţii private şi a democraţiei. În bună măsură, drumul acestor ţări spre capitalism este similar drumului parcurs de Apostolul Pavel spre Damasc, drumul frământărilor metafizice, al întrebărilor existenţiale şi al pocăinţei. Pentru România acest drum este unul nou, pentru că niciodată în existenţa ei societatea românească nu a fost o societate capitalistă în adevăratul sens al cuvântului. Înainte de venirea comunismului, care a fost un produs importat forţat din Uniunea Sovietică în urma înţelegerilor de după cel de-al Doilea Război Mondial, în aici nu a funcţionat niciodată sistemul economic, politic şi social existent astăzi în ţările occidentale. Mai curând, domnea, un amestec straniu de democraţie şi autoritarism, de modernitate şi conservatorism, de

economie capitalistă şi puternice elemente feudale. În fapt, societatea românească se deplasa foarte timid şi nehotărât spre o societate liberă însă trăsăturile ei fundamentale erau departe de a fi foarte bine conturate. De aceea, ceea ce se întâmplă astăzi în România este un lucru nou şi nu doar pentru lucrurile deja spuse, ci şi pentru faptul că, pentru prima oară în istorie, România experimentează trecerea de la un sistem egalitarist, centralizat la unul al libertăţii individuale, al economiei libere şi al democraţiei.

Din punctul de vedere al cercetătorului fenomenelor sociale, drumul pe care l-a parcurs România este unul foarte interesant deşi ca simplă persoană aş fi preferat ca niciodată să nu trăiesc într-o societate ca cea cunoscută de ţara mea în ultima jumătate de secol. Însă cum trecutul nu poate fi schimbat, mă mulţumesc cu faptul că am fost martorul dinăuntru al unor evenimente pe care cercetătorul obişnuit din lumea occidentală nu a avut şansa să le trăiască din interior. Acesta este motivul pentru care am ales să vă propun spre discuţie evenimentele ocazionate de disoluţia sistemului socialist şi de tranziţia spre economia societăţii libere în ţările Europei de Est. Propunerea mea ar putea fi interesantă în condiţiile în care ţara dumneavoastră a trecut printr-un proces oarecum similar acum câteva decenii. O dată în plus, propunerea mea de astăzi ar putea fi, de asemenea, o lecţie de istorie mai ales acum când, în mijlocul uneia dintre cele mai grave crize economice cunoscute în ultimul secol, apar voci care prevestesc sfârşitul economiei libere, al capitalismului.

1. Paradisul pe Pământ: socialismul în teorie

Ţările Europei de Est au avut neşansa de a fi materialul pentru cel mai mare experiment social cunoscut vreodată de umanitate, experimentul societăţii socialiste. Pentru a fi drepţi trebuie să spunem că nu era pentru prima oară în istorie când omenirea încerca acest mod de viaţă însă ceea ce este particular acestor ţări este dimensiunea faraonică a laboratorului social. De această dată, cobaiul nu mai este cetatea spartană, falansterul lui Fourier, micile comunităţile ale lui R. Owen sau kibutzul, ci o întreagă naţiune. Socialismul

de care vorbim aici nu este cel al lui Tony Blair, Zapatero sau al ţărilor scandinave, adică social-democraţia, ci unul contaminat de paranoia, adică o formă ***dez-ordine mentală,*** o psihoză produsă în plan cognitiv, manifestată prin hipervalorizarea sinelui, o ***dragoste excesivă faţă de logică*** şi, mai ales, ***delir megalomanic***. El nu se mai mulţumeşte să se limiteze la dimensiunea hoardei, tribului sau cetăţii ci îşi atribuie dimensiuni naţionale şi chiar ecumenice. Aroganţa socialismului modern – socialismul ecumenic - a fost aceea de a depăşi pretenţiile comunismului aristocratic al lui Platon. În fapt, orgoliul socialismului modern a constat în dorinţa de a organiza de o manieră deliberată ansambluri sociale uriaşe. Mai precis spus, de ***a reorganiza*** procese sociale la scară mare de o manieră inteligibilă astfel încât să trăim cu toţii într-un soi de „sfârşit al istoriei" (idee preluată de Marx de la Hegel dar popularizată de Fukuyama), care nu însemna nici mai mult nici mai puţin decât un paradis terestru, un rai pe Pământ, o grădină a Edenului. Să ne amintim că toate proiectele intelectuale socialiste îşi propuneau o reorganizare pe baze raţionale a societăţilor umane, însă până la Marx şi Lenin, ele se rezumau la ordini sociale restrânse. Totuşi, din a doua jumătate a secolului al XIX-lea , scopul socialismul a fost acela de a ordona de o manieră logică ordini sociale extinse. Acesta pare să fie singura trăsătură de substanţă a socialismului modern. În rest, el caută oriunde să instaureze ordini geometrice, inteligibile aşa cum îşi propuneau Platon, Thomas Morus sau Campanella. Utilizând „firul de aur şi lumina sfântă a raţiunii" a „omului divin" (Platon), socialismul îşi propune să reconstruiască din temelii societatea curăţând-o de toate bolile datorate imperfecţiunii naturii umane. De aceea, societatea socialistă este una nouă şi bună, dacă nu perfectă. Peste tot în operele intelectualilor socialişti există asemenea referiri prin care atât individul cât şi societatea vor fi supuşi unei operaţii de chirurgie socială care va face din om o fiinţă eminamente virtuoasă (Platon), un om nou (Babeuf), un om sublim, un supraom (Kautsky), o fiinţă asemănătoare cu zeii (Platon). Eliberat de cruzimea sa naturală, de egoism şi invidie, de setea de putere şi avariţie, trecut printr-un proces amănunţit de igienizare morală, fiecare individ devine un Goethe sau Aristotel, aşa cum credea Trotsky, trăind într-o ordine socială perfectă şi definitivă, într-o New Harmony (R. Owen).

Evident, această ordine este una planificată raţional, o nouă ordine. Folosind cuvintele lui Karl Mannheim, a sosit epoca reconstrucţiei omului şi a societăţii.

Dorinţa de a reconstrui societatea pe baze raţionale, de a construi o societate totalmente nouă, în conformitate cu un plan este o caracteristică a gândirii socialiste. Platon îşi edifică pretinsa cetate perfectă prin „ştergerea pânzei", societatea lui R. Owen se vrea una „în întregime nouă" care va începe cu „ziua întâi a Noii Ordini Morale", Mussolini vrea „un nou stat italian", Izquierda Unida doreşte „o *altă* Europă"iar Michael Harrington, unul din liderii intelectuali ai socialismului nord-american propune „o societate completamente nouă". În *Discurs asupra metodei*, fondatorul raţionalismului modern, Rene Descartes, care a sfârşit într-un azil psihiatric, îşi propunea „*să îşi reformeze propriile gânduri şi reclădească mintea pe un fond cu totul al său*" .

Acest mod de a gândi aparţine unei vechi tradiţii intelectuale ce afirmă că toate lucrurile derivă dintr-o raţiune primară, dintr-o minte aborigenă care se află la originea tuturor lucrurilor din această lume. Aici se regăseşte practic aroganţa fatală a credinţei în omniscienţa umană despre care Socrate afirma că se regăseşte în fiecare dintre noi în stadiul prenatal. Începând cu Anaxagoras care aşeza la originea lumii o raţiune supremă, continuând cu credinţele că Sparta a fost opera minţii lui Licurg şi ajungând în epoca modernă la Bacon, Descartes, fiziocraţi, concepţia instrumentală a raţiunii a făcut, sub diverse interpretări, carieră. Ea este deplin compatibilă cu holismul maladiv al lui Saint-Simon şi Comte care vedeau societatea ca pe un tot unitar, ca pe o „fiinţă colectivă".

Conducătorii politici ai Europei estice au încercat să orânduiască propriile societăţi plecând de la aceste concepţii privind individul şi societatea. Ei au gândit că este posibilă o reorganizarea profundă a fenomenelor sociale, o ordonarea raţională a relaţiilor dintre oameni în conformitate cu un plan prestabilit al cărui scop final este promisiunea „fericiri comune". Felul în care au fost organizate activităţile economice în Europa de Est de-a lungul ultimei jumătăţi a secolului al XX – lea s-a bazat pe acest tip de epistemologie.

În funcţionarea societăţilor socialiste, al căror stadiu suprem trebuia să fie comunismul, se regăsesc cele mai multe propuneri făcute de fondatorii intelectuali ai socialismului: dispariţia proprietăţii private (sursa relelor după Platon) şi trecerea mijloacelor de producţie în proprietatea statului (depozitarul voinţei comune a poporul), planificarea centralizată a producţiei de utilităţi. După schimbarea regimului politic (1945), toate fabricile, magazinele şi terenurile agricole au fost trecute în proprietatea statului de o manieră forţată, cei care au opus rezistenţă fiind trimişi în închisoare sau exterminaţi. Activităţile economice se derulează, de acum, după un plan care îşi propune să organizeze totul în detaliu: ce se produce, cine produce, cât se produce, pentru cine, unde se vinde şi la ce preţ. Fiecare întreprindere primea un plan pe care trebuia să-l ducă la îndeplinire. Managerii firmelor erau simpli funcţionari care executau ordinile primite de la centru. Economia funcţiona, mai corect spus, ar fi trebui să funcţioneze ca o armată sau, folosind cuvintele lui Lenin, ca o singură uzină. Toate aceste sarcini care, în economia societăţii libere sunt executate de piaţă, sunt preluate de planul central conceput de agenţiile statului şi obligatoriu pentru toţi agenţii economici. „Anarhia producţiei de mărfuri” (Marx) a fost înlocuită de pretinsa organizare inteligentă a Planului. Sistemul preţurilor libere a fost înlocuit cu stabilirea administrativă a valorii materiilor prime, a forţei de muncă şi a bunurilor finale. Funcţia antreprenorială distribuită democratic în economia liberă a fost substituită prin Statul-antreprenor. În proporţie de 90 – 95%, proprietatea privată a trecut în „proprietatea întregului popor”. Statul omnipotent stabileşte relaţiile dintre firme, el face angajările, el acordă credite, subvenţii. Statul, prin planul central, stabileşte cel fel de pantofi vor fi produşi, ce culoare şi dotări vor avea automobilele, câte apartamente vor fi construite, cine va locui în ele şi ce chirie se va plăti pentru locuirea lor. Statul redistribuie veniturile astfel încât polarizarea socială între bogaţi şi săraci să dispară. Toate acestea se întâmpla pentru a edifica o societate a belşugului condusă după principiul marxist de la fiecare după posibilităţi, fiecăruia după nevoi, o societate a fraternităţii, a generozităţii şi iubirii aproapelui. Toate aceste lucruri s-au întâmplat deoarece socialiştii de această factură credeau că societăţile umane pot fi tratate de toate infirmităţile de

care suferă doar printr-o organizare raţională. Probabil, cel care a surprins cel mai bine idealul socialist a fost unul dintre mentorii spirituali ai lui Marx, Moses Hess. După el, *„creştinul îşi imaginează un viitor mai bun pentru om sub forma bucuriei cereşti ... Noi, pe de altă parte, vom aduce raiul pe Pământ”*.

2. Paradisul pierdut (Milton) sau Infernul (Dante): Socialismul în practică

a. De ce nu a funcţionat economia planificată?

Înainte de a eşua moral, socialismul de acest tip eşuează în plan cognitiv. Pretenţia socialiştilor de a edifica o societate planificată pleacă de la o teorie al cărei fundament este şubred. Dorinţa lor de a remodela societatea şi individul se bazează pe o teorie a cunoaşterii ce supralicitează virtuţile raţiunii umane şi ale cunoaşterii ştiinţifice. Această teorie refuză ceea ce Oakeshott numeşte a fi caracterul dual al cunoaşterii; astfel, cunoaştere înseamnă, pentru el, doar ceea ce se scrie, spune, demonstrează, respectiv cea întotdeauna definibilă şi niciodată „confuză”, inefabilă. Prin urmare, socialiştii consideră că acţiunea umană se sprijină pe o cunoaştere „clară şi distinctă” (Leibniz), pe un adevăr demonstrabil, ceea ce îi permite alocarea optimă a mijloacelor necesare atingerii unei finalităţi determinabile aprioric. Îşi imaginează că înţelege acţiunea în plenitudinea ei, că îi controlează circumstanţele în care se derulează, că ţine cont, în detaliu, de efecte. În consecinţă, o decretează conştientă, intenţionată, direcţionată spre scop. Faptul acesta îi aţâţă nerăbdarea: luciditatea furnizată de *„lumina naturală a raţiunii*” – o expresie a lui Descartes inspirată, probabil, de motivul peşterii din *Republica* – îl determină să deteste bâjbâiala, reforma, încercarea succesivă; nu mai crede în opera lentă şi nesigură a timpului şi declară revoluţionar, aşa cum a făcut-o Mannheim, că a sosit epoca reconstrucţiei omului şi societăţii. Pentru a-şi realiza marele manifest politic, se simte în stare să fie un „inginer al sufletelor” cum îşi imagina Stalin, să inventeze o religie civilă precum Rousseau, să confecţioneze un nou limbaj (*newspeak*)

asemănător celui creat în laboratoarele teribile din *1984* sau să înlocuiască întregul sistem juridic după cum voia Bentham. Ajungem, astfel, la obiectivul suprem la care utilizarea raţiunii îl poate conduce: construcţia intenţionată a societăţii şi a instituţiilor sale. Toţi raţionaliştii atribuie naşterea societăţii fie unei minţi individuale, fie unui proces de deliberare la finalul căruia *„ordinea socială apare în mod contractual din tendinţa de maximizare a utilităţii specifică fiecărui individ”*. În plan economic, acest mod de gândire conduce spre concluzia, că ordinea economică, inclusiv a unei societăţi complexe, poate fi construită pe baza completamente raţionale deoarece planificatorii economici au posibilitatea de a include în planul central toată cunoaşterea esenţială necesară unei alocări optime a resurselor rare. În consecinţă, „dezorganizarea capitalistă” poate fi substituită cu un sistem în întregime planificat care, printr-o alocare mult mai eficientă a resurselor limitate, poate conduce la o bunăstare generală. De fapt, mulţi intelectuali socialişti îşi imaginau că e doar o chestiune de timp rezolvarea problemei economice a omului. Pentru asta, ordinea socială şi implicit cea economică trebuiau să fie create şi impuse raţional din exterior. Din nefericire, acest lucru este imposibil.

Marea problemă cu care se confruntă omul modern este aceea că el trăieşte şi acţionează într-o societate din ce în ce mai complexă, într-un sistem social care, din cauza mărimii sale tot mai ridicate, îl face tot mai ignorant. Asta nu înseamnă că omul devine din ce în ce mai stupid ci înseamnă faptul că, din cauza creşterii complexităţii mediului în care acţionează, omul modern trebuie să plece de la premisa că acţiunile sale în societate trebuie să plece nu de la premisa omniscienţei ci de la cunoaştere parţială. Imposibilitate minţii umane de a atrage, prelucra şi integra în decizii întreaga cunoaştere derivată din interacţiunile sociale face ca acţiunile şi deciziile umane să se bazeze pe o cunoaştere imperfectă sau ceea ce Hayek numeşte, cunoaştere dispersată. Slăbiciunile raţiunii umane şi complexitatea mediului social împiedică luarea deciziilor pe baza deţinerii întregii cunoaşteri generate de procesele sociale complexe. Cunoaşterea necesară funcţionării ordinilor economice se diluează democratic în interiorul sistemului economic făcând ca ea să nu se poată afla în posesia unei singure

minți sau centru de decizie, ci în posesia tuturor. Ea se manifestă în circumstanțe de timp și spațiu cunoscute doar de persoanele aflate în acele circumstanțe. Prin urmare, problema esențială a sistemului economic nu este aceea de a planifica central alocarea resurselor ci aceea de a găsi o modalitate de integrare a „cunoașterii personale” (Polanyi), de cooperare a ignoranților pentru a permite o cât mai bună utilizare a resurselor limitate. Societățile complexe nu pot funcționa de o manieră acceptabilă decât în acest fel. În consecință, sistemele economice sofisticate fac din fiecare deținător de cunoaștere de timp și spațiu un individ particular care poate contribui la mersul de ansamblu al sistemului printr-o cunoaștere doar de el deținută dar care, utilizată în interes personal, poate fi pusă și în slujba întregului. Din acest motiv, sistemele sociale complexe nu pot fi colectiviste ci doar individualiste și nu pot fi organizate de o minte centrală din imposibilitatea acesteia de a îngloba întreaga cunoaștere necesară funcționării sale. Dintr-un anumit punct de vedere, sistemele planificate prezintă o superioritate indiscutabilă asupra celor spontane. Însă, sistemele planificate nu pot depăși niciodată mărimi mici. Ele nu pot depăși nivelul unei firme care, oricât de mari ar fi, nu poate avea nivelul unei economii naționale așa cum își imagina Lenin. Nici măcar traficul dintr-un oraș ca Sevilla nu poate fi planificat de o asemenea manieră. Din cauza rețelei complexe de străzi, din cauza numărului mare de automobile, din cauza intereselor diferite ale șoferilor, traficul într-un oraș ca acesta nu poate dirijat de un Centru de Trafic. Asta deoarece, în orice moment, fiecare șofer se află în condiții de trafic doar de el știute și doar el poate lua în calcul aceste condiții circumstanțiale de timp și spațiu pentru a lua decizii care să-i permită să ajungă la destinație. Condițiile de timp și spațiu în care el se află îl ajută să se adapteze ordinii schimbătoare din trafic astfel, încât, dacă el și ceilalți șoferi respectă regulile, să ajungă acolo unde el și-a propus. Prin urmare, este imposibil ca dumneavoastră să veniți zilnic la Universitate doar pe instrucțiunilor pe care la primiți de la Centrul de trafic. În sistemul economic se întâmplă absolut același lucru cu precizarea că sistemul economic în care trăim este mult mai complex decât traficul rutier în orașul dumneavoastră. Planificarea activității economice este posibilă doar în sisteme mici și închise. Platon, în geniul său, a înțeles că

societăţile planificate precum cea a Republicii pot funcţiona doar dacă fi sunt restrânse la un număr mic de persoane. Mai mult, el gândea, altfel corect, că o asemenea ordine socială, pentru a putea funcţiona, trebuia să fie una congelată. După el, cel mai mare păcat al cetăţii era schimbarea. Practic, filosoful atenian realiza foarte corect că complexitatea şi schimbarea continuă sunt cauzele fundamentale ale disoluţiei societăţilor planificate. Platon avea perfectă dreptate.

Lucrurile sunt şi mai evidente în societăţile complexe în care noi trăim. Ele pot fi organizate de o manieră raţională, în conformitate cu un plan, planificate doar atunci când volumul de cunoaştere presupus de funcţionarea lor este redus, uşor de centralizat, prelucrat şi integrat în decizii. Doar aici, noţiunea de optim îşi are sensul. Dar în societăţile complexe acest lucru este imposibil. De aceea, sistemele economice complexe nu pot fi planificate central ci la nivel individual iar „socialismul ştiinţific" şi ecumenic nu se poate reduce, eventual, decât la comunităţi foarte restrânse. Însă planificatorii secolului al XX–lea nu au înţeles acest lucru. Comunismul, ultimul stadiu al socialismul, a devenit o imposibilitate. De aceea, intenţiile lor bune au eşuat într-un „haos planificat" (Mises). Ordinea economică a societăţilor complexe nu poate fi una gândită în laboratoare şi impusă. Ea este un spontană, „policentrică" (Polanyi) sau, cum spunea Ortega y Gasset, „*orden nu es una presíon que desde fuera se ejerce sobre la sociedad sino un equilibrio que se suscita en su interior"*.

3. Eşecurile economiei socialiste

a. Penuria – marca economiei socialiste

Una din marile probleme ale sistemului economic planificat central o reprezintă imposibilitatea de atrage, prelucra şi incorpora în deciziile autorităţii centrale cunoaşterea vitală a condiţiilor temporale şi spaţiale ale interacţiunilor individuale. Într-o economie liberă acest lucru este posibil prin intermediul sistemului preţurilor. Preţurile de piaţă, libere şi fluctuante, reflectă tensiuni de spaţiu şi timp ale condiţiilor cererii şi ofertei pentru

resurse rare. Practic, ele sintetizează această cunoaştere dispersată producând simboluri, semnale extrem de importante pentru toţi cei implicaţi în jocul economic. Cum circumstanţele temporale şi spaţiale sunt în continuă schimbare, sistemul preţurile relative se comportă ca un sistem de pulsaţii ce permit adaptări mutuale ale cumpărătorilor şi producătorilor în orice moment şi în orice loc. La un moment dat şi într-un loc anume, preţul de vânzare exprimă tensiunea dintre nevoile de consum şi oferta de bunuri disponibile; cu alte cuvinte, el furnizează informaţii preţioase despre raritatea relativă a resurselor necesare satisfacerii acelei nevoi; în plus, un preţ de vânzare exprimă nu doar intenţiile de moment ale cererii şi ofertei ci exprimă aşteptări ale celor două părţi în ceea ce priveşte tensiunea dintre resursele disponibile (acum sau în viitor) şi nevoile consumatorilor. Sistemul preţurilor alocă şi realocă de o manieră continuă resursele furnizând sistemului economic stimulentele necesare conexiunii dintre interesele ofertanţilor şi cele ale consumatorilor. Fiecare component al sistemului economic este ghidat în deciziile sale interesate de semnalele pe care le oferă preţurile de piaţă liberă. Acestea au rolul de a arbitra între nenumăratele interese ale agenţilor economici, de a exclude interesele ce nu pot fi satisfăcute datorită rarităţii resurselor, de a hotărî care decizii privind alocarea resurselor rare au fost eficiente şi care neeficiente. Sistemul preţurilor relative coordonează eforturile personale ale unui număr extrem de ridicat de oameni care cooperează cu ceilalţi în ciuda faptului că acţionează de o manieră egoistă.

Sistemul preţurilor relative sintetizează în orice moment şi loc informaţia cu privire al schimbările în preferinţele consumatorilor şi intenţiile producătorilor; el tinde să conducă resursele spre acele nevoi de o intensitate relativă mai ridicată. Sistemul preţurilor ghidează eforturile prelucrătorilor de resurse ajutându-i să îşi dirijeze producţia spre acele utilizări care primesc cea mai importantă răsplată din partea consumatorilor. Sistemul preţurilor transmite semnale informaţionale vitale necesare ajustării ofertei la preferinţele consumatorilor. Când preţul creşte, se transmite semnalul că există nevoi presante de satisfăcut; de aceea, producătorii doritori de profit îşi vor canaliza eforturile spre detensionarea raportului resurse – nevoi, ei vor trebui să producă mai mult. Când preţul scade, se transmite semnalul că

raritatea relativă nu mai este atât de intensă; de aceea, eforturile ofertanţilor trebuie îndreptate spre alte nevoi, mai presante; în acest fel, resursele sunt redirecţionate dinspre zonele unde li se atribuie o valoare relativ scăzută spre zonele unde primesc o valorizare mai ridicată. Funcţionând liber, sistemul preţurilor se adaptează rapid alocând şi realocând continuu resursele limitate. El coordonează un sistem complex de activităţi şi specializări, arbitrând mereu între interesele nenumăraţilor participanţi la jocul economic.

Ordinea economică complexă este una fluidă, supusă schimbărilor din cauza preferinţelor dinamice ale cumpărătorilor, evenimentelor neaşteptate, inovaţiei etc. Ea are toate trăsăturile unei ordini spontane. Toate aceste condiţii subminează dorinţa planificării centralizate. Planificarea este posibilă atunci când numărul necunoscutelor din sistem este relativ scăzut deoarece planificatorii nu pot lucra cu un sistem în care se produc neîncetat ajustări temporale şi spaţiale. Pentru a reduce complexitatea sistemului şi a facilita planificarea, planificatorii sunt obligaţi să reducă cât mai mult numărul variabilelor. Prin urmare, ei fac sistemul mai puţin complex în mod artificial. Una dintre aceste modalităţi este să suprime fluctuarea liberă a preţurilor pentru a avea o bază minimală de cunoaştere dată. În consecinţă, planificatorii sunt obligaţi să lucreze cu preţuri administrate, altfel efortul lor ar fi zadarnic. S-a calculat că în Uniunea Sovietică, planificatorii trebuiau să rezolve un sistem de ecuaţii ce cuprindeau 20 – 25 milioane de produse a căror producţie zilnică folosea un milion de tipuri diferite de resurse. Dacă fiecare din cele 20 -25 milioane de produse ar avea trei preţuri diferite în câteva zile, numărul de preţuri posibile pentru aceste produse ar trebuie să fie 3 la puterea 20.000.000 sau 3 la puterea 25.000.000. Practic, planificatorii ar fi trebuit să ia în calcul toate aceste preţuri, actualizându-le mereu pentru a rezolva sistemul de ecuaţii care să le permită planificarea. Un matematician rus a calculat în anii `80 că celui mai bun computer din epocă i-ar fi trebuit 30.000 ani să facă acest lucru. Practic, în aceste condiţii, munca planificatorilor ar fi fost imposibilă. În consecinţă, ei aveau dreptate să caute modalităţi de simplificare. Prima modalitate de a reduce complexitatea sistemului a fost aceea de a reduce numărul variabilelor, administrând preţurile adică fixându-le pe perioade mari de timp. Această încercare a lor

era logică. În consecinţă, guvernele ţărilor socialiste au trecut la fixarea administrativă a preţurilor. Aceasta era o măsură cu caracter tehnic. Logica fixării preţurilor la un nivel scăzut era şi una de natură ideologică născută din concepţia egalitaristă după care orice om trebuie să aibă acces la bunurile produse de sistem, violându-se în acest fel logica raritătii resurselor. În anii `80, în URSS existau preţuri nemodificate din 1928. Preţul pâinii era neschimbat din 1955. Preţurile din România erau atât de stabile încât oamenii îşi amintesc şi astăzi cât costa un pachet de biscuiţi. Însă, acest lucru a condus la serioase distorsiuni în alocare resurselor, cea mai gravă dintre acestea, marca economiei socialiste fiind penuria cronică. Cererile individuale şi ofertele personale nu se mai egalau pentru că stabilirea arbitrară a preţurilor pe lungi perioade făcea imposibilă conectarea dorinţelor consumatorilor cu interesele ofertanţilor.

De fapt, penuria cronică era marca economiei româneşti planificate şi a tuturor celorlalte economii planificate. În magazine nu se găseau şervetele, scobitori, hârtie igienică, detergent, vopsea, pantofi, ciocolată, aproape nimic. Era o mare şansă să poţi cumpăra măsline, iar bananele şi portocalele se vindeau doar de Crăciun şi cu totul accidental. Curentul electric se întrerupea seara, după ora 10, iar iluminatul public şi al vitrinelor se întrerupea la aceeaşi oră. Nu exista căldură, iar în apartamente temperatura era, uneori, de 5 grade Celsius. Uneori iarna, oamenii făceau duş cu căciula pe cap iar apa caldă se furniza două ore seara, două ore dimineaţa, de două ori pe săptămână. Programele de televiziune durau două-trei ore şi prezentau „marile realizări” ale socialismului. Din cauza lipsurilor masive, foarte multe mărfuri se vindeau pe baza unor cote lunare. La benzină, spre exemplu, exista o cotă lunară de 40 litri în Bucureşti, dar în cele mai multe oraşe din ţară cota era 20 litri. Fiecare cumpărător de benzină trebuia trecut într-un registru special şi putea cumpăra benzină doar din localitatea unde era înmatriculat automobilul. Însă pentru a putea intra în posesia cotei de benzină, fiecare persoană trebuia să stea la coadă. Cozile la staţiile de benzină atingeau uneori patru-cinci kilometri. Pentru a camufla această realitate, automobilele circulau doar în zilele de duminică, din două în două săptămâni. Exista, de asemenea, un decret care interzicea circulaţia

automobilelor personale de la prima zăpadă (noiembrie) până în martie. Cea mai dură penurie se manifesta la alimente. Fiecare cetățean avea dreptul la o cotă la un litru de ulei, un kilogram de zahăr, un kilogram de carne în fiecare lună. Alimentele de bază puteau fi cumpărate doar în orașul de domiciliu. Uneori, o familia declara moartea unei persoane pentru a putea păstra cartela. Pâinea se vindea cu buletinul, iar fiecare cumpărător avea dreptul să cumpere un număr limitat de pâini. Din cauza penuriei, existau cozi interminabile pentru orice, coada fiind singura aglomerație permisă în România, cu excepția mitingurilor omagiale. Pentru a cumpăra un automobil Dacia, trebuia să plătești 25% avans, apoi să aştepţi patru-cinci ani. Pentru o sută de grame de cafea puteai sta la coadă patru-cinci ore. În Uniunea Sovietică, lista de așteptare pentru a putea cumpăra un apartament era de zece-cincisprezece ani. Aici o femeie stătea la coadă, zilnic, două ore, ceea ce la nivelul țării însemna treizeci de miliarde de ore în fiecare an.

Statul la coadă se plătea: existau persoane care stăteau la coadă pentru alte persoane contra cost (o piață se forma și pentru acest lucru). Aparentul câştig datorat prețurilor mici a fost pierdut din cauza timpului petrecut la coadă, a resurselor irosite pentru căutarea mai îndelungată a bunurilor, a prețurilor mai mari plătite pe piața neagră, a mitei plătite pentru stabilirea de contacte informale necesare achiziției de bunuri. Toate acestea însemnau o proastă alocare a resurselor.

Interesant este faptul că raționalizarea consumului nu era doar o consecință a absenței sistemului prețurilor libere, fluctuante ci o modalitate prin care planificatorii încercau să sistematizeze cunoașterea necesară planului. Alocând fiecărui individ o cotă de alimente sau bunuri, problema planificării se simplifica foarte mult. Însă acest lucru ar fi presupus că indivizii nu au preferințe personale ci sunt entități biologice, adică un soi de *average man* cu care lucrează macroeconomia contemporană. De aceea, în socialism, consumatorul se afla într-o stare cronică de dependență iar coșul său de consumul era decis politic, limitat prin plafoane. Preferințele sale subiective, schimbătoare, supuse unui anumit grad de necunoscut nu au loc în economia socialistă datorită faptului că induc tot mai multă incertitudine, ne-cunoaștere planificatorilor. Eliminând aceste preferințe personale, planificatorii au

standardizat cunoașterea pentru a face posibilă, într-o anumită măsură, funcționarea planului central. Din rațiuni logice, economia planificată nu poate fi una centrată pe cumpărător. Eliminarea a ceea ce Friedman numește libertatea de a alege este o consecință logică a încercării de a planifica economia. Pentru planificatori ar fi fost imposibil să ia în considerare toate obiectivele individuale de consum și, mai ales, să le ajusteze în planurile lor, în conformitate cu ritmul cu care preferințele consumatorilor se schimbă. Naturalmente, planificatorii sunt obligați să selecteze un număr redus de cereri de consum pe care să le includă în planurile lor; de aceea, penuria este inevitabilă.

Penuria era vizibilă nu doar la nivelul bunurilor de consum ci și în privința forței de muncă. Spre exemplu, elevii, studenții mergeau la practică agricolă pentru a suplini absența forței de muncă în acest domeniu.

Nu doar penuria era o problemă ci și excedentul. Acest lucru însemna o canalizare a resurselor rare spre bunuri pentru care nu exista cerere. De obicei, acesta era absorbit prin vânzare condiționată. De exemplu, cei ce doreau să cumpere portocale (care rareori se găseau de vânzare) erau obligați să achiziționeze garoafe. Eu însumi am cumpărat odată mere și am fost obligat să cumpăr o carte care nu mă interesa. Ceea ce era interesant era faptul că la aprozar se vindeau cărți!

b. Absența sistemului de prețuri libere permitea existența pieței negre

În România, înainte de 1989, sistemul prețurilor libere nu funcționa. Prețurile erau determinate politic de Consiliul de Miniștri și anunțate la buletinele de știri sau publicate în ziare; cine vindea produse la alte prețuri putea face pușcărie pentru speculă. Fixarea prețurilor avea ca scop accesul tuturor la bunuri și acela de a reduce incertitudinea planului. Însă, consecința imediată a controlului prețurilor a fost penuria și apariția pieței negre. Or, Kirzner afirmă că elementul antreprenorial intervine oriunde apar discrepanțe majore.

Piața neagră era o consecință a modului defectuos în care funcționa economia planificată. Ea era o supapă menită să corijeze gravele probleme cu care se confrunta economia planificată, oficială. Cu cât distorsiunile produse

de economia planificată sunt mai mari cu atât prețurile pe piața neagră sunt mai ridicate. Prețurile pe piața neagră erau mult mai mari decât în magazinele oficiale. Ciocolata, de exemplu, costa de trei-patru ori mai mult pe piața neagră. Bijuteriile se vindeau doar pe piața neagră. Dacă voiai verighete, mergeai cu certificatul de căsătorie la Bancă pentru a putea cumpăra două grame de aur. Un televizor color costa echivalentul a trei salarii medii pe economie însă pe piața neagră se vindea de trei-patru ori mai scump. Pentru a-l cumpăra oficial aveai nevoie de o aprobare specială și un loc pe lista de așteptare. Un sfert kilogram de cafea costa cât o pereche bună de pantofi, 400 lei, adică 15 – 20 % din salariu mediu. Un aparat video costa cât o jumătate de automobil iar o casetă video valora jumătate din salariul mediu. O butelie se vindea pe piața neagră la un preț de zece ori mai mare decât cel oficial și reprezenta unul dintre cele mai prețioase cadouri de nuntă. Blugii se găseau doar pe piața neagră și aveau o valoare care putea ajunge la salariul pe o lună a unui profesor. Pe piața neagră, leul se tranzacționa la un curs de schimb ce reprezenta a zecea parte din valoarea oficială. În Uniunea Sovietică rubla se tranzacționa pe aceeași piață, în anii `70, la a cincea parte din valoarea stabilită de stat.

Existau mafii care conduceau întreg comerțul, mafii controlate de serviciile de securitate. Securitatea, serviciul secret autohton, avea propria rețea de contrabandă; comerțul părea să funcționeze ca o Mafie condusă de un naș și diverși capi. Totul era o piramidă coruptă, întreținută de relații speciale, toate supravegheate de Securitate. Circulau mărfuri fără documente legale, însă acest sistem suplinea deficiențele economiei oficiale. De foarte multe ori, directorii firmelor de stat, pentru a-și îndeplini planul de producție, apelau la relații personale cumpărând materii prime de pe piața neagră sau pe cale ilegală. Economia necapitalistă (neagră) făcea posibilă, totuși, funcționarea sectoarelor oficiale.

Sistemul prețurilor libere a fost înlocuit cu o birocrație sufocantă, lentă, greoaie și foarte costisitoare însă informația trebuia furnizată cumva. Controlul prețurilor făcea ca datele oficiale să arate o inflație mică însă prețurile de pe piața neagră arătau contrariul. Amânarea consumului, ca în

cazul automobilului, nu făcea decât să sterilizeze masă monetară şi să frâneze creşterea cererii accentuând astfel penuria.

O altă consecinţă interesantă a eliminării sistemului preţurilor libere a fost reducerea extremă a gamei sortimentale de producţie. Din această cauză, practic, denumirile produselor, mărcile, erau sinonime cu titlul produsului. Astfel, nimeni nu spunea staţie de benzină ci Peco, detergentul se chema Dero, automobilele Dacia. Practic, numele proprii se transformau în substantive comune. Acest lucru se întâmpla din cauza imposibilităţii planificatorilor de a jongla cu un număr mare de produse. Dacă ar fi făcut acest lucru, numărul variabilelor introduse în procesul planificării ar fi fost mai ridicat iar procesul planificării mult mai dificil, dacă nu cumva imposibil. Prin reducerea gamei sortimentale, munca planificatorilor a fost uşurată, însă aria de alegere a consumatorilor a fost redusă enorm. Personal, lucrul care m-a impresionat cel mai mult atunci când am ieşit pentru prima oară din România erau blocurile din Spania, care nu semănau unele cu altele.

În concluzie, existenţa pieţei negre este semnul cel mai clar al eşecului planificării, mai precis al imposibilităţii planificatorilor de lua în considerare multiplele şi schimbătoarele preferinţe ale indivizilor. Ea confirmă ipoteza lui Kirzner conform căreia acolo unde apar discrepanţe de acest gen îşi face simţită prezenţa elementul antreprenorial care încearcă să facă ajustările necesare. Existenţa pieţei negre în sistemul socialist nu era doar o supapă corectoare a erorilor planificării ci şi semnul cel mai evident al imposibilităţii planificării.

Eliminarea sistemului preţurilor libere a făcut ca deciziile economice să aibă un caracter pur administrativ. Astfel, România a construit canalul Dunăre – Marea Neagră, cheltuind două miliarde de dolari, presupunând o perioadă de recuperare a investiţiei de 50 de ani. După construirea „în orb” şi după trecerea la preţurile libere s-a constatat că, de fapt, perioada de recuperare a investiţiei este de 600 ani. În lipsa ghidajului preţurilor dar şi din motive de independenţă economică, România a dezvoltat industrii fără nici un viitor, total împotriva avantajului comparativ.

c. Corupţia şi mita – instrumente pentru deblocarea funcţionării aberante a sistemului economic socialist

Absența proprietății private, a elementului antreprenorial și a sistemului prețurilor libere au făcut ca funcționarea economiei după principiile conducerii centralizate să eșueze. Practic, la sfârșitul anilor `70, sistemul economiei planificate intra într-o lungă și profundă criză. Din motive obiective, din cauza regulilor aberante după care se ghida, se blocase. În consecință, el a secretat niște anticorpi naturali capabil a-l face să mai reziste o vreme. Acești anticorpi erau corupția și mita. Corupția, mita și piața neagră reprezentau modalități de supraviețuire într-o societate caracterizată prin penurie, calitate slabă, reguli aberante și proastă funcționare a instituțiilor. Dintr-un lucru totalmente demn de dispreț, corupția și mita deveniseră lubrifiantul unui sistem aproape blocat. Într-un studiu memorabil asupra societății ruse sub sistemul comunist, H. Smith afirma un lucru extrem de adevărat pentru toate țările socialiste și anume că, în public, rușii respectau regulile, dar în privat își foloseau toată imaginația pentru a le încălca în interes special, deoarece regulile societății planificate erau aberante. Spre exemplu, în anul 1980 apăruse un decret conform căruia persona care deține mai mult de jumătate de kilogram de cafea putea fi trimisă în închisoare pentru 5 ani. Toată valuta trebuia ținută în cont și putea fi folosită doar cu acceptul autorităților: dacă dețineai un singur dolar fără să explici de unde îl ai, puteai merge la închisoare. Pașaportul era ținut la poliție și nu acasă, călătoriile în străinătate erau sever controlate, la fel contactul cu cetățenii străini. La bibliotecă, existau cărți care puteau fi citite doar cu un permis special, biblioteca era obligată să trimită poliției numele celor care solicitau cărți la index. Toate aceste reguli aberante încurajau coruperea funcționarilor.

Din cauza penuriei, banii își pierdeau utilitatea deoarece cu greu puteau fi transformați în bunuri și servicii. Moneda de schimb devenise „cartușul” de Kent și pachetul de cafea, canistra de benzină, bucata de caşcaval.

Evenimentele din 1989 nu au făcut decât să înlăture frica de pedeapsă în caz de corupție. După 1989 corupția a fost democratizată și instituționalizată. Din păcate, pe termen lung, corupția și mita, înțelegerile informale conduc la

crimă organizată, la deprecierea moravurilor, la falsificarea competiţiei ca mijloc de alocare a resurselor rare.

d. Absenţa proprietăţii private distruge stimulentele, responsabilitatea personală, facilitează furtul, productivitatea scăzută şi irosirea resurselor rare

Una din marile probleme ale economiei socialiste a fost lipsa proprietăţii private. În România, ca de altfel în multe ţări din blocul sovietic, între 90 – 95% dintre resurse se aflau în proprietate publică. Această situaţie a avut consecinţe serioase asupra activităţilor economice. Prima şi cea mai importantă era slaba productivitate datorată lipsei stimulentelor. Robert Owen remarca faptul că New Harmony, experimentul său socialist, se confrunta cu lipsă profundă de forţă de muncă din cauza salariilor mici, semn al productivităţii reduse a muncii. Un istoric remarca neglijenţa cu care se cultivau terenurile în comunităţile acestea, R. Owen însuşi remarcând faptul că New Harmony devenise atracţie pentru leneşi. Aceeaşi mărturie o face unul dintre fondatorii kibutz-ului Ginosar, mai precis, că kibutz-ul acesta devenise un paradis al paraziţilor. În URSS, diferenţa de productivitate dintre terenurile agricole publice şi cele exploatate în regim privat era enormă. După unele statistici, loturile de folosinţă private (2500 metri pătraţi fiecare), care reprezentau doar 2.7 % din suprafaţa cultivabilă a Uniunii Sovietice, asigurau 25% din consumul alimentar al ţării. După calculele specialiştilor, pământurile particulare aveau randamente de 40 de ori mai ridicate decât cele de stat. Colectivizarea agriculturii din URSS (1929-1933) a cauzat o foamete cruntă şi o scădere producţiei agricole care abia în anul 1954 va ajunge la nivelul celei din 1913. Mai mult, din cauza randamentului scăzut al agriculturii socialiste, ţăranii care aveau suprafeţe mici de terenuri erau obligaţi să vândă statului, la preţuri modice, cereale şi animale.

O altă consecinţă a predominanţei proprietăţii publice era lipsa de interes a conducerii companiilor şi a muncitorilor. Salariile erau controlate şi stabilite direct de planificatori. Conducerile întreprinderilor erau obligate să facă angajări pentru a elimina şomajul (atribuit doar economiei capitaliste),

iar acest lucru a avut consecinţe serioase asupra productivităţii salariaţilor. Schemele de personal erau supradimensionate iar simptomul cel mai clar al acestei situaţii era faptul că foarte multe firme plăteau salarii la 50% din salariul contractat, însă menţineau un număr mare de muncitori. Salariile scăzute erau simptomul şomajului deghizat. H. Smith afirmă că sistemul sovietic disimulează şomajul tolerând în rândurile angajaţilor o mulţime imensă de semivagabonzi prost plătiţi. La mare modă în România erau concediile fără plată, multe companii acceptându-le pentru a deghiza şomajul. Schemele de personal ale firmelor deveniseră atât de sufocante încât multe oraşe din România erau considerate închise. În capitala ţării, spre exemplu, angajarea depindea de deţinerea dreptului de rezidenţă. Însă, rezidenţa se putea obţine doar dacă cel în cauză făcea dovada deţinerii unui loc de muncă. Uneori, persoanele din afara oraşelor angajau căsătorii fictive pentru a obţine dreptul de rezidenţă, apoi se puteau angaja. În Bucureşti, cartea de identitate era semnată de preşedintele ţării. O mare problemă în întreprinderile socialiste era predispoziţia pentru furt. Există estimări care spun că uneori, se fura un procent de 20-25% din materiile prime ale întreprinderilor. Consecinţa era imposibilitatea îndeplinirii planului, proasta calitate a bunurilor produse. Calitatea bunurilor scăzuse atât de mult în anii `80 încât, în România, cele mai apreciate produse erau cele refuzate la export. Alături de proprietatea publică, fixarea preţurilor obliga la un drastic control al costurilor, care, de foarte multe ori, se reflecta în calitatea scăzută a bunurilor.

Socialismul a ignorat faptul că instinctul de la proprietăţii este un instinct fundamental, similar celui de reproducere şi celui de căutare a hranei. Socialismul a ignorat faptul că proprietatea privată este o modalitate de ordonare a societăţilor şi a sistemelor economice formate din oameni cu generozitate limitată, orientaţi, în principal, spre interesele lor şi ale unui număr restrâns de indivizi apropiaţi. Însă colectivismul socialist nu putea tolera proprietatea personală deoarece acesta făcea din fiecare ins o persoană individuală, iar din ordinea socială o structură individualistă. Socialismul a ignorat că larga dispersie a proprietăţii private este singura modalitate acceptabilă de utiliza raţional resursele rare.

e. Egalitarismul proclamat ideologic nu funcţionează în practică

Una din marile promisiuni ale socialismului a fost aceea de a elimina discrepanţele sociale dintre indivizi, instaurând o societate egalitaristă. În fapt, toate utopiile socialiste, cu excepţia republicii perfecte a lui Platon, erau societăţi egalitare. În practică, acest lucru nu s-a întâmplat. În realitate, existau diferenţe uriaşe între *nomenklatură* şi mase, funcţiona, fără dubii, un standard dublu de viaţă – elite şi mase.

Deşi, oficial, statul controla bogăţia personală, nimeni neavând dreptul, de exemplu, la două case, se strângeau averi neoficiale de milioane de dolari în special în rândurile conducătorilor politici şi, mai ales, ale oficialilor din serviciile secrete. Existau magazine aprovizionate preferenţial - Casele de comenzi, făcute să servească *nomenklatura*, magazine cu circuit închis. Dacă omul simplu suna în dorinţa de a cumpăra ceva, telefonul era mereu ocupat. Într-una din interesantele sale cărţi, istoricul Alain Besançon aprecia că doar 1-4% din populaţia URSS avea accesul la magazinele speciale. De fapt, aceste magazine erau adaptate ierarhiei politice, în ele intrându-se pe baza unui card de culori diferite. În anii 1970, în URSS, un Fiat costa 1370 ruble în magazinele nomenklaturii, de unde putea fi cumpărat în două zile; pentru oamenii obişnuiţi, acelaşi automobil se vindea cu 7500 ruble, iar aşteptarea putea dura de la 2 la 4 ani. Accesul cetăţenilor la bunuri nu era deloc egalitar şi democratic, aşa cum proclamau conducătorii politici, ci depindea de relaţiile personale, de contactele informale. El depindea de apropierea de piramida politică; meritocraţia fusese înlocuită cu obedienţa faţă de nomenclatură. Banii îşi pierd rolul din cauza profundei penurii; ceea ce contează sunt relaţiile personale. Inegalităţile existau inclusiv între ţările estice, deoarece URSS-ul înfiinţase un sistem de drenare a resurselor dinspre sateliţii săi politici.

f. «Haosul planificat»

Planificarea centralizată s-a dovedit a fi o mare iluzie. În absența unui sistem capabil să atragă, să prelucreze și să distribuie la costuri acceptabile informații vitale pentru funcționarea sistemului economic, socialismul a degenerat într-un adevărat haos planificat. Avea dreptate Besancon, care spunea că statele socialiste nu fac decât să planifice cifrele de producție, transformând economia reală în economie-ficțiune sau societate-ficțiune (Orwell). Se pretindea că, în economia socialistă, coordonarea activităților era făcută prin mâna vizibilă a planului, însă se pierdea din vedere, de exemplu, că progresul tehnologic este imposibil de planificat. În procesul planificării, clientul lipsește, el este o variabilă exogenă. De fapt, este o constantă determinabilă de biologi, nutriționiști. În România, guvernul spunea că cetățeanul trebuie să renunțe la obiceiurile sale obișnuite și să se supună alimentației raționale, planificate de către specialiștii guvernamentali.

În România, una dintre consecințele importante, dar logice ale planificării era gama sortimentală extrem de scăzută a bunurilor. Datorită imposibilității de a aduna informație despre preferințele consumatorilor, planificatorii impuneau o diversitate extrem de redusă a produselor de consum. Din această cauză, numele proprii ale produselor se confundau cu tipul produsului. Nimeni nu spunea că merge să cumpere detergent ci Dero, nimeni nu mergea la stația de benzină ci la Peco, nimeni nu cumpăra un automobil ci o Dacia.

Haosul planificat era întreținut și de faptul că, din dorința de a depăși economiile capitaliste occidentale – aceasta fiind obiectivul declarat al conducătorilor țării –, se raportau cifre fantasmagorice. Pentru a nu putea fi pedepsiți de nerealizarea unor planuri și așa fanteziste, directorii firmelor de stat raportau anual depășiri de plan ale producției, deși slaba productivitate, penuria de materii prime și chiar obiectivele stabilite inițial nu permiteau acest lucru. În consecință, în anul următor primeau planuri mai dificil de îndeplinit. Schema se repeta astfel încât ceea ce se întâmpla cu adevărat în economie nu putea fi cuantificat. Cifrele luate în calcul de planificatori nu mai aveau nici o legătură cu realitatea. Bilanțul contabil real al firmelor era secret. Punctul-forte al economiei socialiste era acela de a produce statistici.

Acolo unde preţurile erau mai puţin controlate (Ungaria), sistemul economic funcţiona mai bine. Aici firmele erau mai autonome, condiţiile de producţii nu mai erau atât de restrictive, firmele îşi făceau planurile singure, dar erau controlate indirect prin impozite, credite şi investiţii care aprobate de către stat.

Centralizarea economică era considerată, de asemenea, un mijloc de a ţine populaţia sub control, de a o face dependentă de puterea politică.

Multele încercări de a reforma economiile planificate au eşuat. Chiar experimentele la scară mică au fost sortite eşecului. După cum se ştie, toate cele cinci experimente socialiste ale lui R. Owen au fost toate eşuate: de fiecare dată când experimentul era în pragul eşecului, soluţia lui Owen era preluarea dictatorială a puterii pe o perioada determinată. La fel s-a întâmplat cu economiile socialiste din secolul al XX-lea. De aceea, vechea idee a socialiştilor de a combina socialismul cu democraţia a eşuat: ea s-a dovedit, aşa cum anticipase Hayek, o mare utopie.

PASUL SPRE PIAŢA LIBERĂ

1. Oala sub presiune*:* economia românească în 1989

La sfârşitul anilor `80 ai secolului trecut economia românească se confrunta cu grave probleme. După jumătate de secol de planificare, rezultatele erau departe de cele aşteptate. Primii ani ai deceniului nouă au consemnat o creştere destul de modestă, iar ultimii ani o scădere foarte importantă. România s-a angajat în plata anticipată a datoriei externe, achitând 2.9 miliarde dolari în 1988 şi 1.2 miliarde dolari în 1989, în condiţiile în care creşterea economica în cei doi ani fusese negativa - 0.5% (1988), respectiv -5.8% (1989). Plata anticipată datoriei externe a redus extraordinar importul de maşini şi utilaje, ceea ce a împiedicat retehnologizarea şi ameliorarea productivităţii. Din aceeaşi cauză, investiţiile şi consumul au cunoscut o restrângere severă. Faţă de media europeană a PIB-ului pe locuitor în 1988 (9725 de dolari americani) şi de cea mondială (3853 de dolari), România, cu 2624 de dolari, avea un nivel de aproape 3.7 ori mai scăzut decât cel

european şi se afla sub nivelul mediu mondial. În ceea ce priveşte indicatorul PNB (produs naţional brut) pe persoană activă (productivitatea muncii sociale), faţă de o medie europeană de 17217 dolari şi de o medie a ţărilor dezvoltate de 32793 dolari, la nivelul anului 1988, România se prezenta la un nivel mai scăzut de 3.74 ori şi respectiv de 7.13 ori. Nivelul precar al economiei româneşti era evidenţiat de faptul că, în anul 1989, 50% din bugetul unei familii se cheltuia pe hrană, lucru care se întâmplă în economiile de slabă performanţă, cu venituri reale ale populaţiei destul de scăzute raportate la cele din ţările dezvoltate economic.

La sfârşitul anilor 1980, România avea printre cele mai centralizate economii din lume, un sistem economic cu cele mai grave distorsiuni în alocarea resurselor rare. De aceea, reformele necesare trecerii la un sistem de piaţă liberă erau strict necesare. Dacă vom analiza simultan evoluţia ratei inflaţiei, a ratei şomajului şi a PIB-ului în primii ani de după 1990, observăm fluctuaţii extrem de importante care dovedesc o dată în plus gravele distorsiuni în alocarea resurselor moştenite de la economia planificată. Evident, liberalizarea economică, anemică, sinuoasă şi precipitată, a obligat sistemul economic naţional la ajustări masive, al căror scop a fost acela de a realoca eficient resursele limitate. Faptul că ridicarea capacului de pe „oala de presiune” a cauzat grave tulburări economice arată faptul forţa de muncă şi celelalte resurse erau utilizate în sectoare a căror funcţionare nu putea să continue în maniera de dinainte de 1990.

2. Vântul schimbării: reformele economice

Supapa de siguranţă – inflaţia şi şomajul

La începutul anului 1990, România trece la un program de reforme care vizau înlocuirea sistemului economic planificat cu unul de piaţă liberă. În primele luni de după Revoluţie, apar legi care permit înfiinţarea de societăţi comerciale private, comerţul s-a deschis către exterior, iar în toamna anului 1990 se trece la prima etapă de liberalizare a preţurilor. Apar primele legi privind proprietatea privată şi încep să funcţioneze întreprinderile private. În acelaşi timp, se elaborează un program de transfer al proprietăţii publice în

posesia persoanelor private. Primul lucru demn de remarcat este acela că liberalizarea parţială a comerţului exterior a scos la iveală o *cerere excedentară reprimată* uriaşă, ceea ce a făcut ca într-un singur an economia naţională să treacă de la un excedent al contului curent de 2.8 miliarde dolari la un deficit de 1.6 miliarde de dolari. Liberalizarea parţială a preţurilor a scos la iveală un potenţial inflaţionist extrem de ridicat manifestat prin creşteri extrem de ridicate ale preţurilor în primii trei–patru ani după schimbarea sistemului. Acesta se datora creşterii monetare ridicate din anii socialismului, creştere care nu s-a regăsit în preţuri din cauza faptului că, până în 1990, preţurile erau administrate de stat, fiind menţinute artificial la un nivel scăzut. Aşadar, hiperinflaţia din primii ani de după 1990 se datora cererii reprimate din timpul perioadei socialiste. De fapt, inflaţia exista şi în sistemul planificat, însă ea nu se manifesta prin creşterile de preţuri, ci prin penurii grave şi prin preţuri aberante pe piaţa neagră, neoficială. Liberalizarea parţială din toamna anului 1990 nu a făcut decât să scoată la iveală gravele distorsiuni acumulate înainte de 1990.

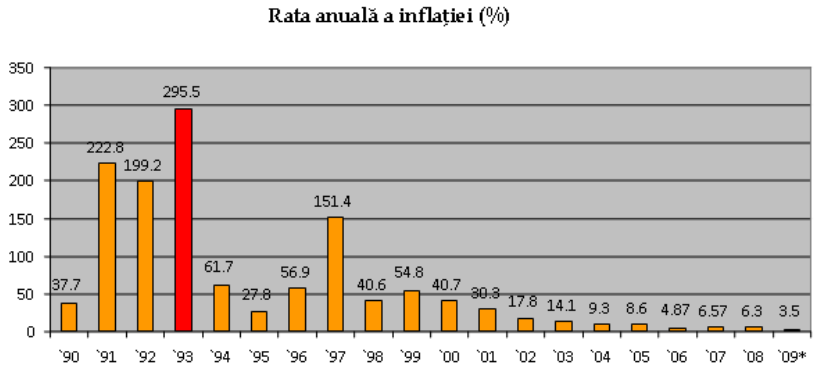

Rata ridicată a inflaţiei din primii ani de după 1990 s-a datorat şi greşelilor Băncii Centrale, care nu a optat pentru o liberalizare bruscă a ratei dobânzii. Până în 1993, rata dobânzii era un preţ administrat ca toate celelalte preţuri. La începutul anilor 1990, rata dobânzii era real negativă, mult sub rata inflaţiei, ceea ce stimula cererile exagerate de credit ale populaţiei şi cererea agregată, pe de o parte, şi descuraja economisirea şi investiţiile, pe de altă parte. Însă, cum producţia nu putea să reacţioneze rapid, masa creditului care mergea spre consum s-a transformat într-o creştere masivă a preţurilor,

care doar în anul 1993 a fost de aproape 300%, adică o multiplicare cu 4 a mediei prețurilor bunurilor de consum. Dovada că o mare parte a vinei pentru inflația din primii ani de reformă economică s-a datorat Băncii Centrale este aceea că după ce rata dobânzii a devenit real pozitivă, ritmul de creștere a prețurilor a coborât de la 300 % (2003) la 61.7 % (%). În primul deceniu de după Revoluție, inflația era cauzată de încercarea autorităților de a acoperi cu credite lipsa de performanță a societăților de stat. Acestea primeau credite deși erau adevărate găuri negre ale economiei, în lipsa restructurării și a orientării spre competiția de piață liberă. Banca Națională acorda credite direcționate pentru susținerea unor firme de stat fără viitor, incapabile să devină competitive și care aveau scheme de personal supraponderale. De teama mișcărilor sociale cauzate de restructurarea acestora, sistemul bancar majoritar de stat finanța activitatea acestora chiar dacă ele producea mari pierderi. Plata salariilor cu credite direcționate nu făcea decât să alimenteze o cerere suplimentară care nu era acompaniată de un surplus de ofertă. Consecința era creșterea susținută a prețurilor care, până în 2004, va avea o rată anuală de două cifre. De fapt, rata inflației era o supapă pentru toate lucrurile rele care se întâmplau în economiei. În primii ani, încercările de a stabiliza producția și rata șomajului, acceptând mai multă inflație, nu au dat roade, între 1990-1993 economia României cunoscând hiperinflație, șomaj în creștere și o cădere foarte abruptă a producției.

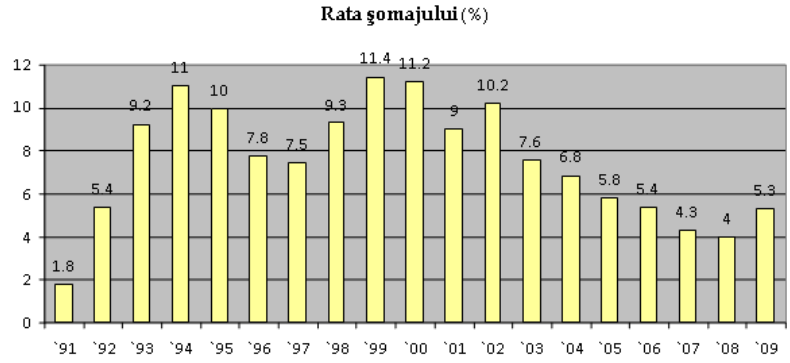

Rata inflației s-a menținut ridicată o lungă perioadă de timp și din cauza faptului că liberalizarea prețurilor s-a făcut în etape, ultima dintre ele abia în

martie 1997, când guvernul a lăsat libere preţurile la produsele alimentare de bază. Faptul că acestea aveau un potenţial inflaţionist ridicat a fost demonstrat de creşterea preţurilor cu 30% doar într-o singură lună, adică în martie 1997. Probabil că eliminarea rapidă a preţurilor administrate ar fi creat un val inflaţionist important după care rata inflaţiei ar fi coborât la un nivel acceptabil.

A doua consecinţă majoră a liberalizării din 1990 a fost o creştere accelerată a ratei oficiale a şomajului. În fapt, liberalizarea economică a oferit firmelor de stat posibilitatea de a reduce schemele suprapopulate de personal, fără a masca un şomaj nerecunoscut oficial. În consecinţă, primii ani de după 1990 au determinat o realocare masivă a forţei de muncă, ceea ce a determinat creşteri de durată ale ratei şomajului. Una dintre cauzele majore ale creşterii imediate a ratei şomajului se datorează industrializării forţate din perioada socialistă, care a transferat artificial forţă de muncă în întreprinderi industriale, ce utilizau masiv energie şi forţă de muncă, deşi înregistrau pierderi anuale constante. O alta a fost disoluţia aranjamentelor economice din spaţiul est-european după căderea Zidului Berlinului. Dispariţia pieţelor tradiţionale ţinute artificial în perfuzie a cauzat diminuarea posibilităţii ca întreprinderile româneşti să poată continua producţia cu acelaşi volum de forţă de muncă. În acelaşi timp, liberalizarea parţială a preţurilor a dat posibilitatea ca sistemul preţurilor relative să înceapă să funcţioneze. În acest moment, producţia vândută nu mai era cea stabilită oficial, ci cea dorită de clienţi. Pentru prima dată în ultima jumătate de secol, firmele trebuiau să-şi ajusteze producţia la cererile clienţilor. În acest fel, a început un amplu proces de realocare a resurselor, reajustare a producţiei şi a dimensiunii companiilor. În plus, apariţia firmelor private făceau concurentă firmelor de stat, acestea fiind obligate să îşi restructureze activitatea, reducându-şi dimensiunea la un nivel considerat rentabil. În consecinţă, disponibilizările de personal erau inevitabile. Creşterea extrem de rapidă a ratei şomajului în primii ani după 1990 confirmă această ipoteză. De aceea, rata şomajului creşte de 10 ori în doar trei ani.

Ridicarea capacului de pe „oala de presiune”, adică sistemul economic socialist, a determinat ca imediat după măsurile de liberalizare economia

națională să înregistreze ajustări dramatice ale producţiei. Astfel, în primii trei ani de după 1989, PIB a scăzut în termeni reali cu 25%. Această mărime uriaşă arată, în primul rând, cât de mari erau anomaliile moştenite din regimul economiei colectiviste şi cât de ample trebuiau să fie realocările de resurse spre destinaţiile rentabile, sustenabile din punct de vedere economic. Evident, corecţiile extrem de dure ale producţiei naţionale dintre 1990 şi 1993 se datorau, de asemenea, haosului instituţional creat prin sucombarea sistemului planificat, reducerea săptămânii de lucru la cinci zile, absenteismului, creşterii artificiale a salariilor cauzate primelor campanii electorale, haosului administrativ de la nivelul firmelor de stat etc. Însă, înainte de orice, căderea economică masivă ce a urmat schimbărilor politice din 1989 îşi are logica în ridicarea capacului de pe oala sub presiune reprezentată de sistemul planificat, care la finalul anilor 1980 era în pragul colapsului. Marile dezechilibre acumulate în anii socialismului au fost externalizate prin creşteri enorme ale preţurilor, prin ridicarea semnificativă a ratei şomajului şi, finalmente, prin reducerea enormă a producţiei naţionale. Doar pe parcursul anului 1990, moneda naţională a fost devalorizată cu aproape 50%, deşi pe piaţa neagră valoarea ei era chiar mai scăzută. Căderea PIB-ului a fost determinată, de asemenea, de o scădere masivă a investiţiilor, de la 20 % din PIB în 1990 la 12.3% în 1991. În acelaşi timp, inerţiile din politica economică au făcut ca statul să continue să subvenţioneze masiv economia (subsidiile reprezentau 20% din PIB în 1992) în ciuda faptului că firmele de stat erau nerestructurate şi în pragul falimentului. Toate aceste dezechilibre au făcut ca la finalul anului 1992, moneda naţională să fie devalorizată de 20 de ori, însă valoarea ei pe piaţa neagră era cu 50% mai scăzută decât cea oficială, controlată de Banca Centrală.

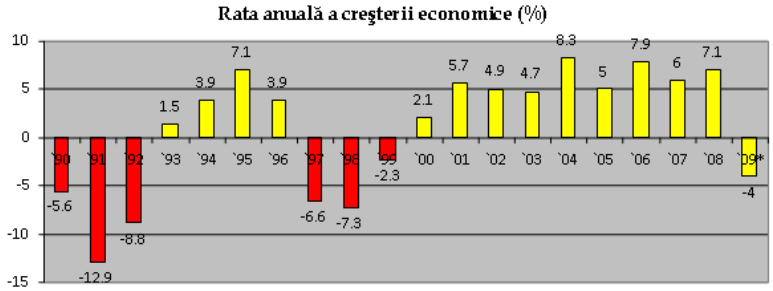

Ridicarea capacului nu a fost decât un pas în însănătoşirea sistemului economic. Următorul trebuia să fie trecerea la un program amplu de reforme care să instaureze mecanismele pieţei libere şi să aducă economia naţională la parametri care să asigure prosperitatea pe termen lung a cetăţeanului. Analiza succintă a graficelor ne arată că acest lucru nu s-a întâmplat decât după o perioadă foarte lungă de timp. Programele de reforme au fost concepute neinspirat, cu puternice mentalităţi socialiste şi aplicate ezitant, inconsecvent. Acest lucru a făcut ca tensiunile acumulate înainte de 1989 să nu fie eliminate total în primii ani după 1990. Prima greşeală majoră a fost aceea de a trece la o liberalizare în etape a preţurilor. Acest lucru s-a prelungit timp de un deceniu, ceea ce a făcut ca alocarea eficientă a resurselor să aibă de suferit şi să întreţină expectative inflaţioniste ridicate o lungă perioadă. Acest este unul dintre motivele pentru care inflaţia a fost extrem de ridicată foarte mulţi ani. O altă consecinţă a întârzierii liberalizării preţurilor a fost imposibilitatea ca producţia să lucreze pe criterii exclusiv economice. Menţinerea artificială a preţurilor administrate a permis alocări deficitare ale resurselor. Spre exemplu, preţul carburanţilor a fost liberalizat foarte târziu, ceea ce îl făcea extrem de scăzut în comparaţie cu ţările vecine. Astfel, multe firme şi indivizi cumpărau benzină subvenţionată din România şi o vindeau la preţuri liberalizate în străinătate, înregistrând profituri uriaşe. Cu alte cuvinte, statul aloca resurse serioase pentru subvenţionarea carburanţilor, lucru care se reflecta în profituri enorme pentru entităţi private.

A doua greşeală majoră a politicilor publice a fost ritmul extrem de lent al privatizării sectorului public în ciuda faptului că, prin comparaţie cu cel privat, productivitatea sa era mult scăzută.

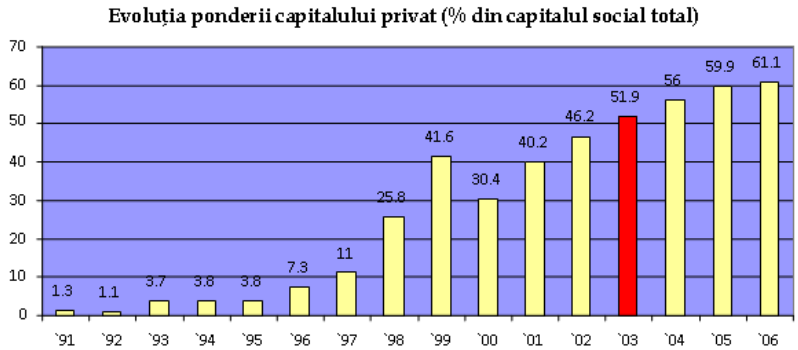

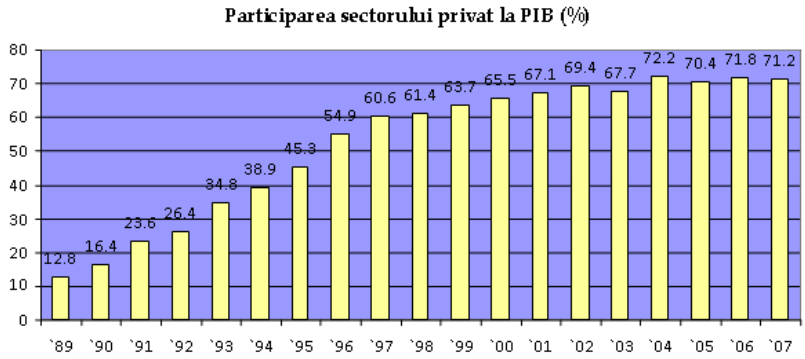

Graficele de mai sus arată că două lucruri extrem de importante. Primul este acela că ritmul privatizării a fost extrem de modest până în anii 1997-1997. Practic, după şapte ani de la primul pas spre liberalizare ponderea capitalului privat în totalul capitalului social din România era doar de 11%, deşi datele din aceeaşi perioadă arătau rentabilitatea superioară indiscutabilă a firmelor private prin comparaţie cu cele publice. Această proporţie modestă a capitalului privat se datora privatizării extrem de lente, lipsei acute de capital privat autohton, cauzată de nivelul scăzut al economisirii şi de lipsa de capital străin. Abia în 2003 ponderea capitalului privat o egalează pe cea a capitalului de stat, deşi o economie de piaţă nu poate funcţiona în absenţa predominanţei proprietăţii private. Al doilea lucru extrem de important evidenţiat de cele două grafice este performanţa relativă extrem de scăzută a sectorului public. Dacă privim graficul, remarcăm faptul că în anul 1991, capitalul privat (cu pondere de 1.3% din totalul capitalului social) producea un sfert din PIB al României. În anul 1996, acelaşi capital privat, cu pondere de numai 7.6%, producea mai mult de jumătate din PIB al ţării. Practic, foarte mulţi ani, sectorul public a susţinut sectorul de stat. Însă aceste dovezi evidente ale performanţei sectorului privat nu au constituit un argument solid în accelerarea privatizării. Aceste discrepanţe enorme arătau că cea mai mare parte a resurselor din sistemul economic autohton erau gestionate de un sistem public totalmente neperformant.

După căderea economică masivă din primii ani post-revoluţionari, economia românească părea să fie ieşit din criză, perioada 1993-1996 înregistrând o sporire a producţiei naţionale, o diminuare a ratei şomajului şi o scădere a ratei inflaţiei, deşi aceasta din urmă se menţine încă la un nivel

foarte ridicat. Din nefericire, creşterea economică din aceşti ani era doar una menţinută artificial. Arieratele din economie creşteau până la 34% din PIB, deficitul comercial sporeşte enorm, multe întreprinderi de stat sunt menţinute în viaţă de credite preferenţiale din care se plătesc, în principal, salarii, ritmul restructurării şi privatizării este extrem de lent, iar sistemul bancar majoritar de stat adună un volum uriaş de credite neperformante din finanţarea întreprinderilor publice. Numai Bancorex şi Banca Agricolă primesc un miliard de dolari pentru a acoperi „găurile" pentru credite neperformante. Aşa-zisa creştere economică dintre 1993-1994 s-a datorat importurilor masive, ceea ce a condus la un deficit comercial foarte ridicat şi la o creştere uriaşă de deficitului bugetar, care a ajuns la 8.4% din PIB. După aparenta prosperitate a acestor ani, finalul anului 1996 surprinde economia naţională într-o situaţie destul de gravă. Preţurile încep să crească din nou, deficitul de cont curent devine foarte ridicat, rezervele valutare ale Băncii Centrale se reduc foarte mult iar datoria externă creşte foarte mult, atingând vârfuri de plată în anii imediat următori.

Practic, era necesar un nou program de reforme, care trebuia să aplice o strategie fermă privind trecerea la economia de piaţă. De aceea, următorii trei ani reprezintă un interval de ample ajustări economice, al căror scop a fost direcţionarea decisivă a economiei spre piaţa liberă. Ritmul restructurării economice accelerează, transferul proprietăţii publice devine mai alert, sectoarele economice (spre exemplu, mineritul) intră în ample programe de ajustare, piaţa valutară se liberalizează, iar cele mai multe preţuri devin complet libere. În ciuda creşterii ratei şomajului şi a ratei inflaţiei, deficitul bugetar se diminuează, deficitul de cont curent se reduce uşor, iar rezervele Băncii centrale cresc până la 2.6 miliarde dolari. Pe acest fond, se remarcă intrări tot mai importante de capital străin. După ajustări dure ale producţiei naţionale timp de trei ani consecutivi, economia naţională intră, în ultima parte a anului 1999, pentru prima oară după 1990, într-un proces de creştere economică întrerupt doar de criza economică de la sfârşitul anului 2008. Ritmul ridicat al privatizării a transferat proprietatea publică în sectorul privat (mult mai rentabil), sistemul bancar a fost privatizat (după gravele sale probleme din primul deceniu al reformelor economice), exporturile încep să

devină motorul creşterii economice, rata şomajului începe să scadă. Economia naţională intră într-un proces de dezinflaţie, iar ratele de politică monetară încep să decelereze stimulând creşterea investiţiilor. Cadrul instituţional garantează proprietatea privată, ceea ce permite intrarea masivă de investiţii străine care stimulează creşterea economică. Abia acum economia românească devine cu adevărat o economie de piaţă.

Concluzii asupra reformelor economice din România

1. Reformele de piaţă liberă erau absolut necesare pentru a evita colapsul sistemului economic. Disoluţia sistemului economic planificat era principala cauză a subminării sistemului politic din Europa de Est.

2. Reformele economice în România au fost lente, ezitante şi pline de incertitudine în privinţa continuării lor. Acest lucru s-a datorat absenţei unei elite capabile să producă această schimbare majoră de sistem într-un timp rezonabil şi cu nişte costuri economice şi sociale acceptabile. În absenţa unei noi elite, procesele de reformă economică din România au fost imaginate de pseudo-elita politică de rang doi din perioada socialistă. Acest lucru explică dificultatea cu care România a avansat spre economia societăţii libere.

3. Experienţa reformelor economice, politice şi sociale din aceste două decenii arată că mentalităţile reprezintă frâna cea mai importantă în calea schimbării. Concepţiile noi nu sunt suficiente dacă nu modifică în profunzime credinţele şi comportamentul uman. Din păcate, a fost o iluzie că mentalităţile egalitariste, colectiviste dispar concomitent cu disoluţia sistemului politic socialist.

4. Cel mai dificil proces post-revoluţionar a fost acela de construcţie instituţională. Înlocuirea vechilor instituţii s-a făcut extrem de dificil. Garantarea proprietăţii private s-a consfinţit abia la 15 ani după schimbările politice din 1989 şi la presiunea Uniunii Europene. Transferul automat al instituţiilor de piaţă din lumea occidentală nu a însemnat, la început, decât un mimetism instituţional, deoarece nu şi-a găsit corespondentul în modificarea rapidă a mentalităţii indivizilor.

ECONOMIA ROMÂNEASCĂ ÎN 2009. ROMÂNIA ŞI CRIZA ECONOMICĂ

Astăzi, economia românească produce un PIB (2008) de aproximativ 140 miliarde de euro, ceea ce înseamnă o creştere + 7.1% faţă de 2007, deşi în ultimul trimestru al anului in 2008 ritmul de creştere a PIB a încetinit semnificativ la 2.9%. Structura PIB-ului României este următoarea:

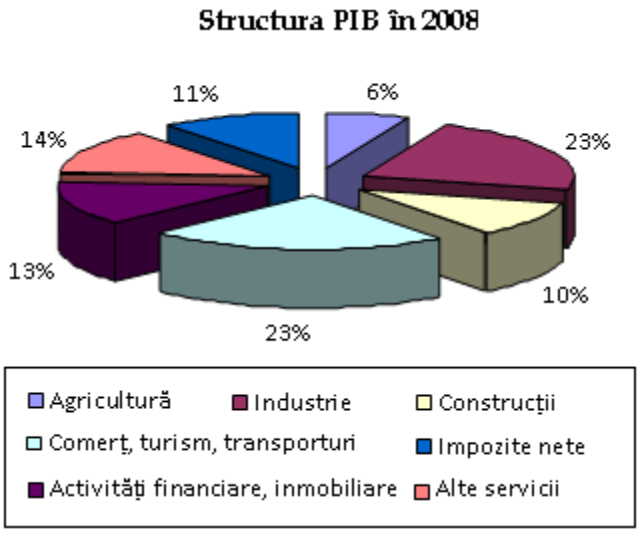

Dacă raportăm PIB-ul la total populaţiei, rezultă un PIB *per capita* de aproximativ 6500 euro, însă aproape dublu din punctul de vedere al PPA.

Prin comparaţie, PIB/locuitor în România ajunge doar la jumătatea mediei PIB/locuitor din Uniunea Europeană. Diferenţa este şi mai mare dacă vom compara regiunile româneşti (cu grade diferite de urbanizare) şi media Europei occidentale.

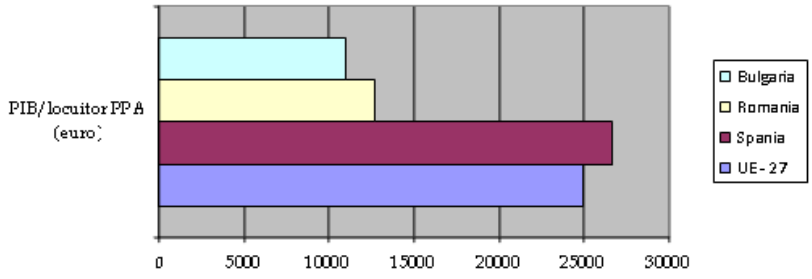

Din perspectiva PIB/locuitor, majoritatea regiunilor din România se află printre cele mai sărace regiuni ale Uniunii Europene. Diferenţele sunt

evidente dacă se compară valoarea absolută a PIB-ului (România ocupă locul al XII-lea în UE-27), cu un PIB/locuitor echivalent locului al XXVI-lea în UE-27. În termenii de PIB/locuitor, regiunea de Nord-Est a României, una dintre regiunile cu gradul cel mai scăzut de urbanizare a țării, se află pe ultimul loc în clasamentul regiunilor europene din această perspectivă, PIB/locuitor din această zonă reprezentând doar 25% din medie UE.

Merită menţionat că nici măcar cea mai dezvoltată regiune a țării (Bucureşti) nu ajunge la media UE a PIB/ locuitor. În plus, diferența dintre cel mai ridicat şi cel mai scăzut nivel al PIB/locuitor este printre cele mai ridicate din Europa; această situație arată marile disparități regionale din economia românească. În fiecare an, populație indigenă produce o valoare adăugată brută similară celei din Ungaria sau din Andalucia, însă cu un volum de forță de muncă de 2.5 ori mai mare.

O altă caracteristică importantă a economiei româneşti este raportul dezechilibrat dintre numărul salariaților şi cel al persoanelor ce nu fac parte din forța de muncă activă. Practic, în România numărul de salariaţi (4.8 milioane) egalează numărul pensionarilor. Acest fapt explică veniturile modeste ale pensionarilor şi nivelul ridicat al contribuțiilor sociale. De remarcat este şi faptul că o bună parte a populației active a României lucrează în străinătate, trimițând anual acasă aproximativ 7 miliarde de euro, ceea ce depăşeşte nivelul investițiilor străine directe (aproximativ 5 miliarde euro în prezent). Din diverse cauze, productivitatea muncitorilor români reprezintă doar 42% din productivitatea muncitorului din UE 27, adică o valoare foarte apropiată de nivelul PIB-ului românesc raportat la cel mediu european. Din punctul de vedere al productivității muncii, economia românească se află pe ultimul loc în Uniunea Europeană. Salariul mediu net al unui angajat român este de aproximativ 330 euro. Din punctul de vedere al ratei şomajului, economia românească stă destul de bine, cu o rată actuală de 5.7%, după ce în anii anteriori aceasta coborâse până la 4%, ceea ce pare a fi un atú prin comparație cu țările Uniunii Europene. Însă, această rata oficială a şomajului este supraevaluată dacă ne gândim că un volum important de forță de muncă este concentrat în agricultură, un sector care, în România, are un puternic

caracter sezonier, posibilitatea de cuantificare a celor ce caută loc de muncă în acest domeniu fiind destul de redusă.

ROMÂNIA ŞI CRIZA ECONOMICĂ

După aproape nouă ani de creştere a PIB-ului, economia românească a intrat, în ultima parte a anului 2008, pe un tren puternic descendent resimţit în special, în primele luni ale anului 2009. Situaţia este cu atât mai interesantă cu cât România venea după câţiva ani de creştere economică susţinută. Aceste constatări se bazează pe analiza dinamicii PIB, dar şi pe multe alte elemente. O bună parte a anului 2008, în ciuda semnele primite din exterior, comentatorii economici şi politicienii afirmau că această profundă criză globală va ocoli România deoarece ea se manifestă în zona instrumentelor financiare sofisticate cu care sistemul bancar autohton nu lucrează. La un moment dat, chiar primul ministru recomanda românilor să facă investiţii imobiliare în Statele Unite. Însă, la finalul anului 2008 criza se manifesta deja prin scăderi uriaşe ale indicilor bursieri, prin devalorizarea abruptă a monedei naţionale, prin tendinţa de stagnare a pieţei imobiliare şi a construcţiilor şi printr-o serioasă comprimare a producţiei industriale. Începutul anului 2009 nu făcea decât să arate semnele unei posibile crize economice.

Din punctul nostru de vedere acest lucru era inevitabil. Teoria economică ne învaţă - de aceea a fost ea denumită ştiinţa întunecată – că în sistemul economic euforia şi minunile nu au ce căuta. Afirm acest lucru bazându-mă pe evoluţiile economice care au precedat crizei.

În ultimii zece ani, economia naţională a intrat într-o perioadă de prosperitate reflectată prin creşterea PIB, creşterea indicilor bursieri, diminuarea ratei şomajului, sporirea veniturilor şi, mai ales, creşterea importantă a consumului. După ani de evoluţii sinuoase, marcate de căderi dramatice şi creşteri ridicate, economia românească intră în ultima parte a anului 1999 într-un proces lung de creştere economică cu ritmuri anuale de sporire a PIB destul de înalte. Din graficul următor se poate observa că acest fenomen s-a accelerat chiar după 2004, fiind frânat doar de secetele teribile

din anii 2005 şi 2007. Dacă condiţiile climaterice nu ar fi fost potrivnice, România ar fi înregistrat cu siguranţă creşteri anuale ale PIB de peste 7% ceea ce ar fi reprezentat o performanţă foarte bună. Aceeaşi perioadă coincide cu reducerea foarte mare a ratei şomajului şi creşterea rarisimă a indicilor bursieri. Într-o anumită măsură, acest lucru este logic. Evident, expansiunea producţiei necesită forţă de muncă iar sistemul economic produce locuri de muncă ceea ce diminuează rata şomajului. Creşterea producţiei, cererea mai ridicată pentru forţa de muncă a făcut ca în această perioadă salariile angajaţilor să crească într-un ritm rapid.

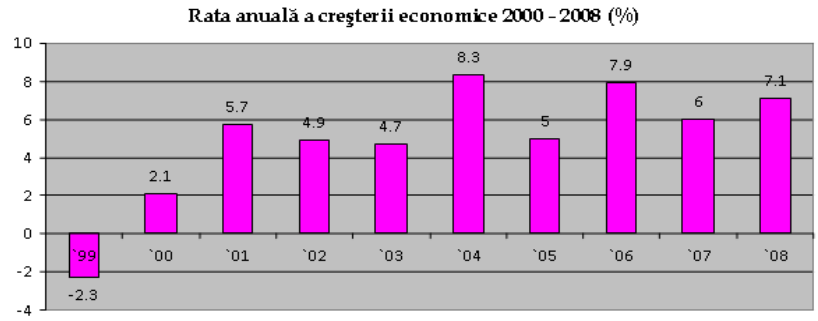

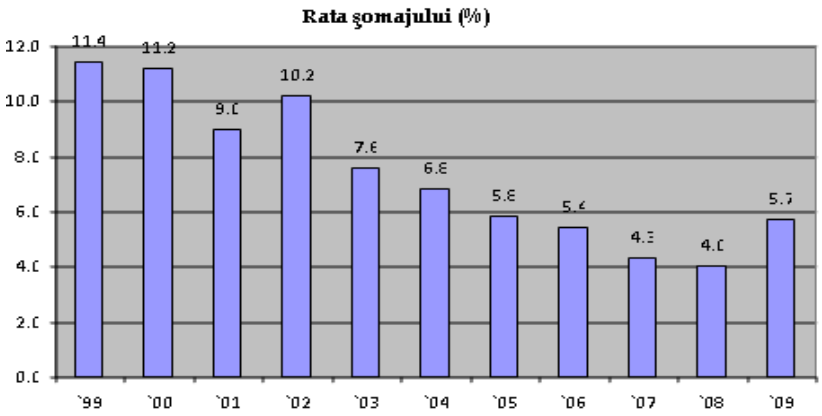

Aceasta este perioada în care România intră într-o perioadă lungă de dezinflaţie şi scăderea semnificativă a ratei de politică monetară. Practic, în doar trei ani, rata dobânzii practicată de Banca Naţională a scăzut la o treime din nivelul iniţial. Acesta este momentul psihologic în care rata anuală de creştere a preţurilor coboară, pentru prima dată după 1990, la o valoare de o singură cifră. În plus, între 2004 – 2007, moneda naţională se apreciase atât

de mult încât în anul 2007, era moneda cu unul dintre cele mai ridicate ritmuri de apreciere din lume.

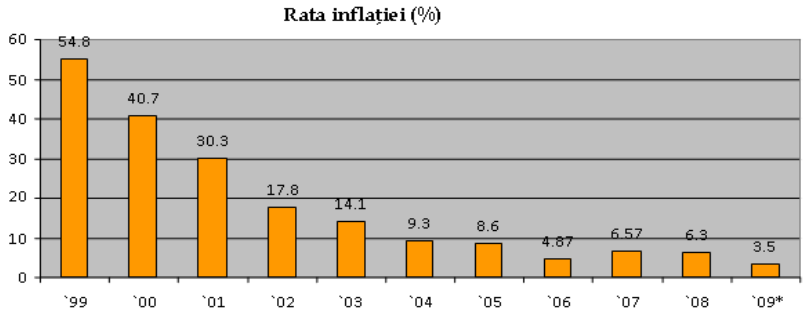

În același timp indicii bursieri au cunoscut creșteri foarte ridicate. Dacă privim graficul, observăm că în 2002 și 2004, valoare principalului indice al Bursei de valori București s-a dublat. În cazul Indicelui BET-FI situația a fost chiar mai explozivă.

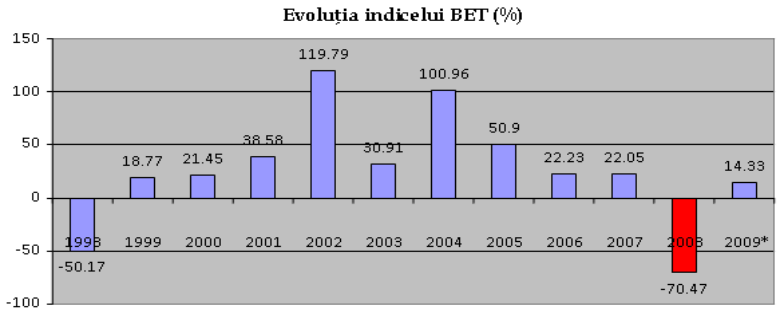

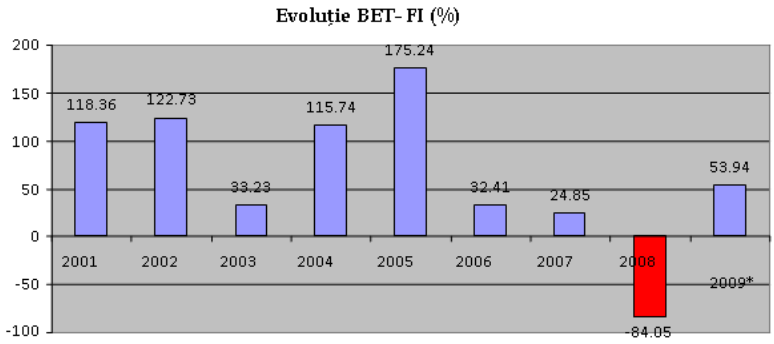

Nivelul anual al investițiilor străine creștea într-un ritm alert iar cele mai multe piețe, în special, a materialelor de construcții, se extindeau puternic. Doar între 2005 și 2008 piața cimentului s-a dublat. Un lucru foarte interesant se întâmpla pe piața automobilului. Se știe de multă vreme că starea unui sistem economic poate fi apreciată sintetic prin producția și vânzarea de

automobile, deoarece ea reflectă cererea firmelor care îşi dezvoltă producţia şi a clasei mijlocii majoritate ca pondere în cererea totală de bunuri şi servicii. Atunci când vânzările de automobile cresc, cea mai mare parte a sistemului economic se află în expansiune prin efectele de antrenare pe verticală şi orizontală dar şi prin mesajul optimist transmis de cumpărători. Din acest punct de vedere, piaţa autohtonă de automobile a cunoscut o adevărată explozie ajutată atât de aşteptările tot mai optimiste ale cumpărătorilor cât şi de reducerea spectaculoasă a dobânzii la credite.

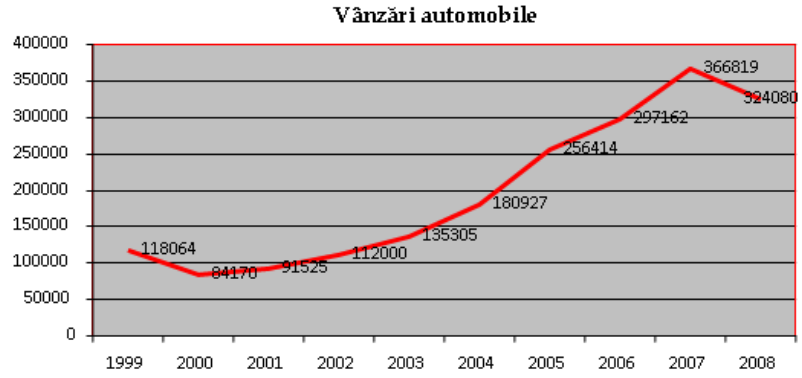

Această exuberanţă a determinat ca vânzările din domeniu să crească de 4.5 ori între 2000 şi 2007. Un lucru similar s-a întâmplat pe piaţa imobiliară unde aşteptările ridicate au determinat creşteri importante ale volumului de tranzacţii, dar mai ales ale ratelor de profit. Cele mai multe afaceri imobiliare mergeau pe un randament de 100%. Spre exemplu, valoarea medie a unei locuinţe într-un oraş mare din România a crescut între 2000-2008 de aproximativ 6-7 ori, în anumite cazuri chiar de 10 ori. Randamentele erau atât de atrăgătoare încât orice om mai răsărit devenise un agent imobiliar. Se ajunsese să se vândă orice şi oriunde, la orice preţ.

Sistemul bancar era într-o puternică expansiune iar profiturile sale atingeau creşte semnificative an de an pe seama creditării. Condiţiile de creditare deveniseră atât de laxe încât creditele de consum se acordau doar cu buletinul. Acest lucru a permis o extinderea impresionantă a retail-ului. Au existat cu cozi în faţa magazinelor ce vindeau electrocasnice. Pieţele naţionale s-au extins enorm în foarte multe domenii, stimulate şi de extinderea pieţelor mondiale. Să ne amintim că industria petrolieră, industria

oțelului, industria chimică, domeniul imobiliarelor etc. înregistrau creșteri istorice.

Însă sistemul economic nu este o poveste gen Alice în țara minunilor, iar boom-ul economic din primul deceniu al secolului al XXI-lea s-a încheiat. În orice caz, trebuia să se încheie. Primele semne ale crizei încep să-şi facă apariția încă din 2007. După o apreciere istorică, moneda națională începea ușor-ușor să se deprecieze, iar ritmul de creștere a indicilor bursieri se temperase destul de mult. Ritmul de creștere a vânzărilor de automobile se diminuează ușor iar randamentele din afacerile imobiliare cresc la o rată mai modestă. Toate acestea se întâmplau deoarece în vara anului 2007, în SUA apar primele semne evidente că economia are probleme. Rata de politică monetară a Băncii Naționale începe să crească, după ce atinsese un minim istoric de 7% după 1990. Pe lângă toate aceste semne, apăreau date care confirmau că economia românească crescuse cu un ritm prea rapid. Din cauza euforiei generale, oamenii își pierduseră luciditatea și uitau să mai citească statisticile deranjante. În ciuda tuturor trendurilor ascendente, economia românească acumula tot mai multe tensiuni ce trebuiau eliminate. De aceea, a apărut criza economică! Într-o anumită măsură, situația economiei românești este similară cu cea a unui individ care își finanțează nivelul de trai curent îndatorându-se zi de zi. Dacă analizăm evoluția deficitelor din sistemul economic românesc, ne vom convinge de fundamentul acestei afirmații. În intervalul despre care discutăm ponderea deficitului de cont a crescut de la 3.4% din PIB în 2002 la 5.9% din PIB în 2003 și la 12.3% în 2008. Cu alte cuvinte, această pondere s-a multiplicat cu aproape 4 în numai cinci-șase ani și a însemnat în mare parte creșterea importurilor pentru produsele de larg consum. Aceeași evoluție poate fi remarcată în privința datoriei externe. Datele arată că doar între 2006 și 2008, soldul datoriei private a crescut de la 16 miliarde de euro la 35 miliarde de euro ceea ce presupune o creștere de 120%. Se apreciază că 60% din creșterea economică din anii 2007 și 2008 se datorează creșterii datoriei externe. Aceeași creștere s-a resimțit în datoria publică externe doar între 2000–2003.

Locul unde criza s-a simţit cel mai puternic a fost domeniul imobiliar. După opt ani de creşteri puternice, domeniul imobiliar a cunoscut o cădere severă care, de fapt, era inevitabilă. Cum am spus deja, în ultimii opt ani preţurile imobilelor din marile oraşe crescuseră de până la 10 ori. Numai între 2005 şi 2008 preţurile au crescut cu 250%. Această creştere accelerată nu mai putea continua deoarece veniturile românilor, în aceeaşi perioadă, au crescut cu 78%. În consecinţă, între creşterea preţurilor şi cea a veniturilor populaţiei se produsese un decalaj de 172% în trei ani. Întrebarea este: cum s-a produs această breşă având în vedere că apartamentele sunt construite totuşi pentru oameni? Răspunsul: creşterea creditării. Dacă analizăm datele Băncii Naţionale a României observăm că în aceeaşi perioadă soldul creditelor ipotecare a urcat de la 1.3 miliarde în 2005 la aproximativ 10 miliarde euro în ianuarie 2009 ceea ce înseamnă o creştere de 750%. De aceea, putem conchide că sursa principală a exploziei preţurilor pe piaţa imobiliară a fost creditarea. În anii 2005 – 2007, creşterea preţurilor a mers în acelaşi ritm cu sporirea volumului creditării, ceea ce însemnă că oferta de imobile a crescut destul de puţin. Cel mai evident lucru este acela că în 2007, punctul de maximă euforie pe piaţa imobiliară rata de politică monetară ajunsese la 7% în timp ce inflaţia era de 6.57% ceea ce arăta că rata reală a dobânzii se apropia serios de 0%.

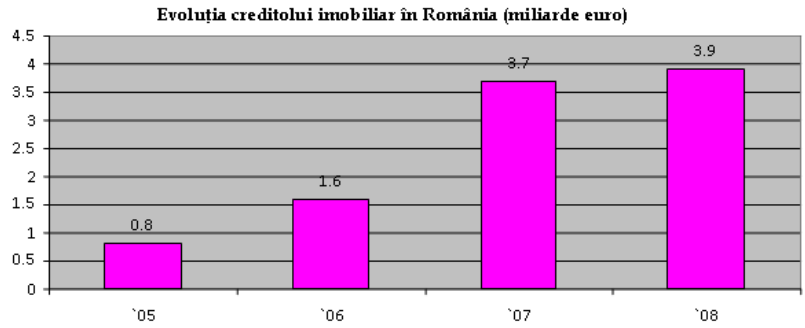

Această diferenţă uriaşă între creşterea preţurilor la imobile şi creşterea veniturilor populaţiei nu era sustenabilă pe termen lung şi atunci criza economică a făcut corecţiile necesare. Astfel, între martie 2008 şi martie 2009 preţurile au scăzut atât de mult încât astăzi, faţă de 2005, creşterea preţurilor la imobile s-a redus la 110-135%. Cum veniturile sunt în prezent

mai ridicate cu valori cuprinse între 76-98%, tragem concluzia că diferenţa între evoluţia preţurilor şi cea a veniturilor între 2005 şi 2009 rămâne situată între 35-37%. Acest lucru ar putea să însemne că ajustările pieţei imobiliare încă nu s-au terminat. În ultimul an, preţurile la imobilele vechi au scăzut cu 50%, iar la cele noi cu 30%. Pe piaţa construcţiilor se produc ajustări serioase, preţurile materialelor de construcţii reducându-se cu până la 50%. Necesara creştere a ratei dobânzii la credite face ca numărul celor ce se interesează de credite pentru case să scadă cu 90% în ultimul an. Cei mai mulţi dintre cei care cumpără imobile o fac cu bani economisiţi, 2/3 dintre tranzacţiile imobiliare făcându-se cu bani economisiţi. Creşterea ratei dobânzii pentru a stopa supraconsumul şi stimularea economisirii era obligatorie! Astăzi, condiţiile de creditare sunt mult mai dure. Politica banilor ieftini a eşuat din nou. În mod natural, perioada dificilă de astăzi trebuie să corijeze exuberanţa şi prosperitatea iluzorie din anii anteriori. Frenezia imobiliară din anii anteriori a fost similară cu frenezia bursieră din anii 1920 din SUA, deşi în ultimii ani acelaşi lucru s-a întâmplat şi în România.

Aceeaşi corecţie s-a produs pe piaţa automobilelor care, la rândul ei, fusese exagerat de stimulată de dezvoltarea creditului pentru consum. Practic, în primele trei luni ale anului 2009 vânzările de automobile noi s-au diminuat cu 60%.

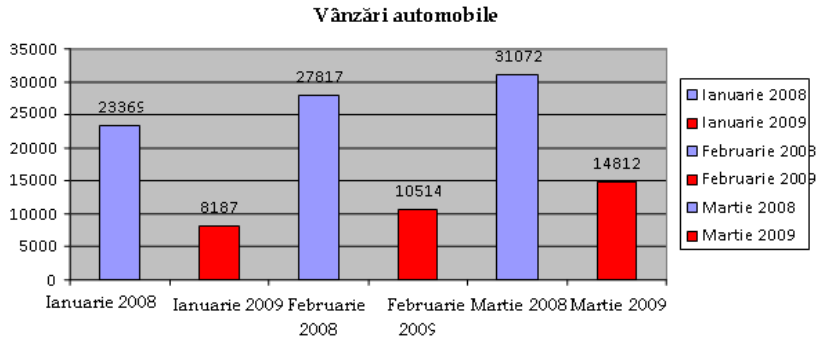

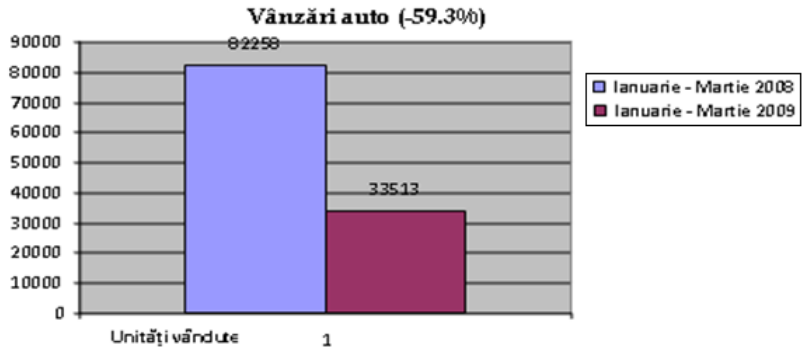

Cea mai importantă corecţie s-a făcut pe piaţa bursieră. După creşteri ameţitoare în ultimii ani, valoarea capitalizată a titlurilor tranzacţionate la Bursa de Valori Bucureşti a ajuns la un nivel anterior anului 2005, adică înainte de explozia anilor 2005–2008. Indicele BET a suferit în 2008 o corecţie de 70%, iar indicele BET-FI a suferit o cădere de 85%. După cele mai ridicate creşteri din lume în ultimii ani, indicii Bursei de Valori din Bucureşti au cunoscut cele mai serioase căderi din lume.

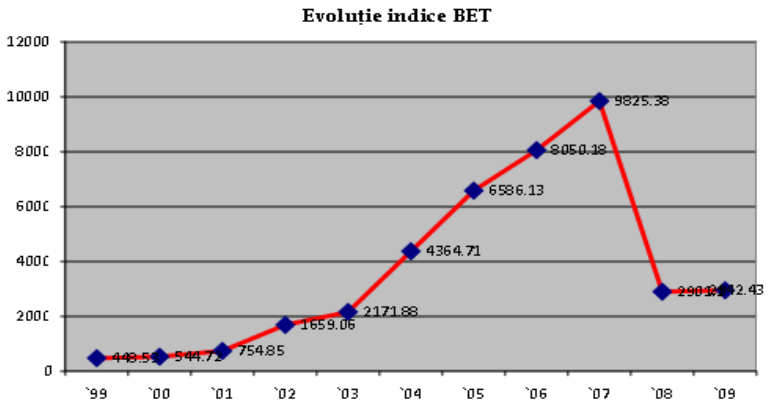

Dacă privim cu atenţie graficul anterior, remarcăm că înlăturarea „bulei” din anii 2005-2008 aşează creşterea indicelui BET pe o evoluţie lină şi ascendentă. Practic, pentru România, anul bursier 2008 a însemnat ceea ce a însemnat „Joia Neagră” (29.10.1929) pentru Marea Criză, Bursa de Valori din Bucureşti pierzând tot ce a câştigat între 2004 şi 2007.

Acelaşi lucru s-a întâmplat cu moneda naţională. După o apreciere record în anul 2007, moneda naţională a suferit o corecţie de 20% la finalul lui 2008 şi începutul lui 2009, valoarea sa diminuându-se cu 20% doar în câteva luni. Probabil că această corecţie ar fi fost mai mare dacă Banca

Centrală nu ar fi intervenit, lucru demonstrat de reducerea rezervelor valutare în primele luni ale anului 2009. De menţionat că de la primele semne ale crizei economice în SUA (vara anului 2007) moneda națională a pierdut 28% din valoare. Însă această depreciere a monedei a făcut ca unul din marile deficite ale economiei româneşti, deficitul contului curent, care a fost una dintre sursele creşterii consumului în România, să se reducă cu 80% în primul trimestru al anului 2009. Deficitul sectorului privat s-a redus de la 11.6% din PIB în 2007, la 7.7 % în 2008 şi 3 % în 2009. Producţia oţelului s-a comprimat cu 60%, iar profiturile bancare s-au redus semnificativ.

În sectorul economiei reale, aceste ajustări s-au manifestat prin scăderea semnificativă a PIB-ului (de la o creştere de 7.1% în 2008 la - 6.4% în primul trimestru al anului 2009). Restrângerea activităţilor economice de o aşa mare magnitudine a făcut ca rata şomajului să crească de la 4% la 5.7% ceea ce însemnă o creştere cu 42% într-un singur an. Această creştere a ratei şomajului se datorează reajustărilor structurale care se produc în sistemul economic după ce acesta s-a dezvoltat puternic în ultimii ani, bazându-se pe aşteptări exagerat de optimiste. Din nefericire, corecţiile s-au făcut doar în sectorul privat, statul nerecurgând la restructurări de personal în ciuda faptului că acest lucru era obligatoriu.

Concluzii cu privire la criza economică în România

1. Actuala criză economică, deşi importată în mare măsură, reprezintă nota de plata pentru un optimism exagerat. Ea are rolul de a ne aduce cu picioarele pe pământ, de a reaminti, inclusiv economiştilor că, în economie, din cauza rarităţii resurselor, miracolele, cel puţin pe termen scurt, nu-şi au locul.
2. Originea crizei pare să fie optimismul exagerat ceea ce a determinat o creştere puternică a consumului. Criza nu este una de supraproducţie, ci una de supra-consum.
3. La originea crizei par să fie cauzele monetare. Lumea vorbeşte de criza sub-prime, însă acest lucru se poate întâmpla numai atunci când

extinderea bazei monetare creează iluzia că nu există limită în calea rarității resurselor. S-a ajuns la credite sub-prime ca o consecință a faptului că, practic, rata reală a dobânzii ajunsese la 0%, ceea ce crea iluzia că banii, mai întâi, și apoi bunurile cumpărate cu bani sunt inepuizabile. Acest lucru a creat euforia consumului, care a forțat la maximum sistemul economic.

4. Criza a venit pentru a corecta așteptările exagerate ale oamenilor, bancherilor, întreprinzătorilor, consumatorilor.
5. Criza economică actuală demonstrează că piața poate fi înșelată pe termen scurt; însă pe termen lung ea își utilizează instrumentele autoregulatoare pentru a elimina anomaliile. Sursa crizei nu este piața, ci acțiunile necugetate ale autorităților monetare.
6. După cum susține Paul Heyne, criza este suma așteptărilor noastre înșelate.

AUTOPSIA UNUI EȘEC –O ANALIZĂ CRITICĂ A MONEDEI EURO[2]

Evoluțiile economice recente din vestul „bătrânului continent" arată cât se poate de clar că proiectul unei monede unice se dovedește a fi un eșec lamentabil. Deși existența sa trebuia să reprezinte încununarea eforturilor de unificare începute acum mai bine de o jumătate de veac, moneda euro pare să constituie una dintre piedicile majore în calea dinamicii sănătoase a economiilor de pe continentul ce poartă numele unei prințese feniciene răpite de Zeus.

Dorințele inițiale ale arhitecților Uniunii Europene erau acelea de a crea un spațiu al libertății, democrației și liberului schimb. Însă, pe măsura trecerii timpului, generoasele intenții de edificare a unei civilizații fondate pe principiile liberalismului au fost înlocuite cu străduințele disperate de

construire a unei societăți conduse prin intermediul comisarilor și cu directive emanate de la un centru numit Bruxelles. În acest joc, moneda unică trebuia să joace un rol esențial, ea urmând să fie folosită drept vehicul al centralizării, deși rațiunile introducerii sale erau, cel puțin la nivel declarativ, strict economice.

Foarte mulți economiști au văzut în euro o modalitate prin care Banca Centrală Europeană (BCE) putea pune capăt orgiilor monetare keynesiene la care recurgeau băncile centrale naționale, ce trăiau într-un concubinaj împotriva naturii cu guvernele din propriile țări. După cum bine se știe, renunțarea la etalonul-aur a făcut ca politica monetară să devină mult mai „flexibilă" (evident, folosim termenul în sens peiorativ), ea putând fi utilizată ori de câte ori politicienii considerau că sistemul productiv nu a atins „deplina utilizare" sau că cererea agregată se sufocă din cauza comportamentului „irațional" al celor ce economisesc. Având ca fundament teoretic pildele lui Keynes, noua politică economică a condus, în toată lumea, la deficite bugetare cronice, devalorizări succesive ale monedelor naționale și „șocuri" nesfârșite în sistemul prețurilor relative, fapt ce afecta grav procesul de alocare a resurselor. Practic, guvernele naționale reușeau să-și ascundă (temporar) lipsa de chibzuință și absența reformelor structurale prin utilizarea politicii banilor „ieftini". În aceste condiții, proiectul monedei unice europene era văzut de mulți economiști liberali drept o garanție că dezmățul pe bani publici și iresponsabilitatea funciară a guvernelor naționale vor fi stopate. Argumentul decisiv în favoarea poziției lor era reprezentat de condițiile impuse de Uniunea Europeană țărilor doritoare să adere la zona euro: ținerea sub control a inflației (de fapt, restricționarea emisiunii monetare), reducerea deficitului bugetar, însănătoșirea finanțelor publice, limitarea datoriei publice etc. În plus, economiștii considerau moneda unică drept un instrument fiabil de reducere a costurilor de tranzacție și de diminuare a riscului valutar. Argumentul naționalist conform căruia euro știrbește suveranitatea națională părea subțire prin comparație cu cel al reinstaurării disciplinei în politica economică.

După un deceniu de la introducerea sa efectivă, multe dintre argumentele acceptării monedei unice europene devin din ce în ce mai

şubrezi. Însă, analiza trebuie să înceapă cu referiri la slăbiciunile sale structurale.

1. Euro – instrument de inginerie socială

Euro este o monedă de hârtie, aflată sub administrarea discreţionară a unei entităţi centrale multinaţionale (BCE), cu sediul la Frankfurt pe Main. Această instituţie bancară nu diferă fundamental de Banco de España sau Banque de France. Ea continuă să fie o instituţie ce deţine monopolul asupra unei monede fiduciare, asumându-şi rolul de planificator central al sistemului financiar. Evident, prin comparaţie cu fostele bănci naţionale, transformate într-un soi de sucursale lipsite, practic, de atribuţii importante, BCE concentrează o putere decizională şi politică incomparabil mai ridicată decât oricare dintre fostele bănci centrale. Aşadar, a absorbit foştii planificatori centrali naţionali, devenind un colos ale cărui puteri rivalizează doar cu cele ale fostului *Gosplan* sovietic. Evident, BCE nu stabileşte numărul perechilor de pantofi ce ar trebui fabricaţi în Uniunea Europeană, aşa cum făcea Gosplan-ul, însă, în esenţă, îşi asumă acelaşi rol de planificator, propunându-şi să adapteze volumul de însemne monetare emise la nevoile reale ale utilizatorilor de bani; cu alte cuvinte, îşi atribuie sarcini specifice proiectelor de inginerie socială. Din această perspectivă, Banca Centrală Europeană prezintă un dezavantaj prin raportare la fostele bănci centrale naţionale. O entitate de planificare locală are avantajul că volumul de cunoaştere ce trebuie prelucrat pentru a lua decizii legate de emisiunea monetară este mai scăzut decât cel necesar unei entităţi multinaţionale (BCE). Prin urmare, cea de-a doua are o misiune mult mai dificilă. Băncile centrale stabilesc un preţ esenţial în sistemul productiv, rata dobânzii. Aceasta reflectă preferinţele subiective pentru timp ale milioanelor de indivizi implicaţi în procesul de alocare a resurselor rare. Pentru ca acest preţ să fie unul „corect”, planificatorul ar trebui să deţină toată informaţia legată de preferinţa pentru timp a indivizilor ce populează respectivul sistem economic. Or, acest lucru este imposibil deoarece cunoaşterea de un asemenea tip este disipată (deci,

foarte greu de captat și prelucrat), supusă schimbării (fapt ce crește enorm costurile de achiziție), subiectivă, tacită și, în mare parte, netransmisibilă. Acest caracter al cunoașterii face imposibilă misiunea planificatorului, lucru valabil în cazul unei bănci centrale. Așadar, dacă activitatea unui planificator local este imposibilă, cea a unui planificator multinațional (BCE) nu poate avea un alt caracter. În foarte mare măsură, deciziile Băncii Centrale Europene sunt arbitrare. De aceea, această entitate financiară nu poate „regla fin" volumul însemnelor monetare pentru a-l adapta la cerințele *reale* ale utilizatorilor de bani, după cum nu poate stabili o rată a dobânzii care să aibă legătură cu preferința *reală* pentru timp a milioanelor de indivizi din zona euro. În consecință, organul central de planificare financiară a Uniunii Europene, mai precis, a țărilor din zona euro, instrumentele și deciziile sale suferă grav datorită acestei *insuficiențe cognitive*. Atunci, dacă o entitate nu-și justifică existența (deoarece logica ne arată că misiunea pentru care a fost creată este imposibilă), ce se poate spune despre artefactele sale?

2. Euro – monedă fiduciară

Unul obiectivele introducerii monedei euro a fost acela de a pune frână comportamentului inflaționist al băncilor centrale naționale și de a disciplina politica bugetară a guvernelor locale. Evoluțiile economice din ultimii ani arată că bunele intenții inițiale nu s-au materializat. În esență, înlocuirea francului, a pesetei sau a lirei italiene cu moneda euro nu a adus o schimbare esențială în filozofia sistemului monetar deoarece toate (inclusiv, euro) au un caracter fiduciar. Sistemul bancar păstorit de Banca Centrală Europeană continuă să fie unul cu rezervă fracționară, instabil prin însăși structura sa. Așadar, folosindu-se de depozitele la vedere, băncile comerciale pot crea artificial ofertă monetară, bazându-se pe faptul că, în cazul incapacității de a satisface retragerile neanticipate ale clienților, vor apela la împrumutătorul de ultimă instanță, singurul deținător al tiparniței, adică BCE. În absența unui etalon rigid, sistemul bancar nu se va putea abține niciodată de la profitabila activitate de a crea bani din nimic, ceea ce va induce, inevitabil cicluri de

boom artificial şi crize economice dureroase. Apariţia euro şi a băncii centrale nu schimbă lucrurile, ci le mută la nivelul eurozonei. Aparent, moneda euro se bazează pe centuri de siguranţă mult mai solide (criteriile pomenite în prima parte a articolului). În realitate, aşa ceva nu se întâmplă. Este suficient să ne uităm la dinamica deficitelor bugetare din ultimii ani sau la explozia datoriei publice pentru a trage concluzia că nimic esenţial nu s-a schimbat prin introducerea monedei unice[3]. Ce diferenţă există între vechiul sistem monetar şi cel actual dacă BCE acceptă drept colateral obligaţiuni *junk* ale statului grec? Efectul final va fi acelaşi: accelerarea emisiunii monetare de euro (nu de drahme). Evident, posibilităţile de a recurge la acest truc pot fi limitate deoarece guvernele locale ar fi putut exercita presiuni mult mai mari asupra băncilor centrale din propriile ţări decât asupra BCE. Unii ar putea spune că intrarea în zona euro ar fi în stare să disciplineze guvernele flancului sudic al Uniunii Europene, în mod tradiţional, mai nechibzuite, mai inflaţioniste. S-a întâmplat acest lucru? Evident, nu. Care sunt ţările cu cele mai grave probleme? Grecia, Spania, Italia şi Portugalia, adică cele ale căror guvernele erau şi înainte de adoptarea euro cele mai risipitoare şi iresponsabile.

Există economişti care susţin avantajele monedei euro plecând de la premisa că în condiţiile monedei unice, guvernele locale nu vor mai putea recurge la tiparniţă pentru a-şi acoperi deficitele, datoriile şi populismul[4], ci vor înlocui instrumentul tradiţional al politicilor economice (tiparniţa) cu programele de austeritate. Totuşi, faptul că BCE achiziţionează direct obligaţiuni ale guvernelor din zona euro, indiferent de rating-ul acestora, (tipărind cantităţi suplimentare de euro), faptul că sindicalizarea datoriei publice europene pare o chestiune de timp (ceea ce ar duce la o explozie a datoriilor şi o creştere a ritmului emisiunii de monedă unică), pot reprezenta argumente în favoarea ipotezei că, în esenţă, caracterul fiduciar şi discreţionar al monedei euro nu diferă de cel al monedelor naţionale, emise de fostele bănci centrale. Dacă euro este la fel de rigid precum etalonul-aur, de ce BCE finanţează guvernele cumpărându-le obligaţiunile? De ce emite cantităţi suplimentare de monedă unică şi nu le obligă să recurgă exclusiv la programe de austeritate?

Pe termen scurt, imprimarea unor bucăţi de hârtie cu însemne monetare este mult mai facilă decât disciplina pe care ar fi impus-o, spre exemplu, etalonul-aur. Din păcate, democraţia, pe lângă indiscutabilele sale avantaje, prezintă şi inconvenientul de a-i determina pe artizanii politicilor economice să gândească pe termen scurt. Or, în acest orizont de timp, moneda fiduciară se dovedeşte a fi cel mai bun instrument pentru interesele politicienilor. Posibilitatea de a ascunde sub preş probleme grave, recurgând la emisiune monetară, face ca o monedă precum euro să nu poată fi decât o unealtă aflată oricând la îndemâna puternicilor zilei, interesanţi să-şi asigure supravieţuirea politică măcar până la următoare alegeri, o posibilitate pe deplin rezonabilă prin utilizarea unei monede decuplate de un etalon rigid şi solid. Din această perspectivă, singurul „avantaj" al monedei unice europene pare să fie acela de a facilita procesul de centralizare politică a Europei, visul ascuns al planificatorilor gen Jean Monnet. Dacă mai ţinem cont că după unificarea politicii monetare (un eşec, de altfel), liderii politici europeni îşi doresc cu ardoare unificarea fiscală (ceea ce va elimina, finalmente, chiar dacă nimeni nu spune acest lucru în prezent, posibilitatea utilizării instrumentului avantajului comparativ al impozitelor scăzute), nu ar trebui să ne mai îndoim: moneda euro serveşte altor scopuri decât celor pentru care se spune că ar fi fost introdusă.

3. Euro şi libertatea de alegere

O bună parte a umanităţii se bucură, astăzi, de avantajele sistemului politic pluralist şi de cele ale economiei de piaţă. Din punct de vedere politic, indivizii pot alege să fie socialişti (trebuie să acceptăm că societatea liberă cunoaşte acest paradox), ecologişti, conservatori, liberali, creştin-democraţi, monarhişti sau republicani. Din punct de vedere economic, ei pot decide dacă merg în automobile decapotabile sau cu autobuzul, îşi pot alege brand-ul hainelor îmbrăcate, pot opta pentru vacanţe la mare sau la munte, pentru carne de porc sau pentru cea de vită. Omul civilizat poate alege în funcţie de preţ, calitate, marcă, după cum are posibilitatea de a călători, practic, fără

restricții. Chiar dacă sistemele politice și economice nu funcționează nicăieri în lume așa cum ar trebui, nimeni din lumea civilizată nu se poate plânge că, în principiu, este lipsit de libertate. Cu toate acestea, inclusiv în cea mai avansată țară din lume, individul nu deține dreptul de a-și alege moneda. Nici măcar mulți dintre economiștii liberali nu par să fie incomodați de faptul că, în prezent, banii reprezintă feuda statului modern. Astăzi, fie că trăiesc în Coreea de Nord, fie în SUA sau Uniunea Europeană, indivizii sunt *forțați* să utilizeze banii impuși de propriile guverne. Încheie contracte, își primesc salariile sau își plătesc impozitele în moneda stabilită de autoritățile statului. În caz contrar, pot fi obligați *legal* s-o facă. Nu au încotro deoarece statul și-a arogat monopolul producției de bani, iar acest mijloc de schimb nu are un substituent apropiat. Așadar, utilizatorul de monedă se află la cheremul monopolistului, cu diferența că, spre deosebire de structurile monopoliste apărute spontan prin intermediul pieței, activitățile legate de imprimarea și administrarea cantității de monedă au trecut sub umbrela exclusivă a statului printr-o acțiune arbitrară a acestuia. Or, privilegiul statului în privința chestiunilor monetare prezintă toate dezavantajele oricărui monopol: restrângerea severă a libertății de alegere, calitatea proastă a bunului oferit (în cazul nostru, monedă), restrângerea competiției, prețul ridicat al deținerii banilor (inflația, pierderi continue și forțate ale puterii de cumpărare ale deținătorilor de lichiditate, devalorizările, crizele economice generate de politica „banilor ieftini” etc.).

Aceste dezavantaje ale monopolului asupra producției de bani pot fi contracarate oarecum prin existența unor monede concurente, chiar dacă acestea, la rândul lor, reprezintă efectul unui alt monopol asupra producției de bani. Cu alte cuvinte, dezavantajele suportate de un spaniol ca urmare a faptului că Banco de España avea privilegiul furnizării pesetei erau parțial compensate prin faptul că cetățeanul iberic își putea păstra puterea de cumpărare și avantajele utilizării banilor substituind moneda țării sale cu marca germană sau francul francez. Astfel, el putea evita măcar în parte inconvenientele generate de monopolul Băncii Spaniei, recurgând la monede concurente. Exista o minimă concurență care îi determina pe toți producătorii naționali de monedă să se concureze și să încerce să ofere bani sănătoși

cetăţenilor europeni. Hiperinflaţia de la începutul anilor `90 din România făcea ca foarte mulţi români să fugă de moneda naţională, care se devaloriza rapid şi neaşteptat. Dacă economia autohtonă era un perimetru ermetic, conaţionalii noştri nu ar fi avut decât două posibilităţi: să se întoarcă la troc (ceea ce ar fi impus costuri imense procesului de schimb) sau să suporte toate consecinţele ce decurg din hiperinflaţie. Într-o anumită măsură, inconvenientele monopolului monetar al BNR erau eliminate parţial de faptul că, în România, circulau alte monede (mărci, dolari, lire sterline), care la rândul lor constituiau monopoluri ale statelor din care proveneau. Calitatea proastă a leului, datorată monopolului BNR şi ineficientei sale politici de acum două decenii, era suplinită, în parte, de monedele mai sănătoase ce puteau fi obţinute prin schimbul valutar. Multe tranzacţii imobiliare se făceau doar pentru că pe piaţa internă existau concurenţi ai leului, adică, marca, dolarul, guldenul olandez. Intrarea în România a unor astfel de monede obliga autorităţile monetare naţionale (din păcate, în mică măsură) să fie mai riguroase în privinţa emisiunii monetare. Aşadar, românul care utiliza lichiditate putea compensa cât de cât efectele nocive ale monopolului asupra leului prin posibilitatea de a alege monede concurente, mai stabile. În consecinţă, multe tranzacţii din România se făceau în mărci germane, o monedă străină, concurentă, ea însăşi rezultat al unui monopol în ţara de origine.

Avantajele concurenţei dintre asemenea monede sunt evidente. O politică monetară indigenă iresponsabilă făcea ca moneda naţională să-şi piardă încrederea în ochii cetăţenilor (*fiducia* = încredere). Ea devenea un activ de care utilizatorii interni fugeau, refugiindu-se în monede de mai bună calitate, mai precis, care aveau în spate o politică monetară mai riguroasă[5]. Aşadar, concurenţa din parte monedelor străine, obligă autorităţile monetare să fie atente la politica urmată, în ciuda faptului că ele rămân monopoliste în ceea ce priveşte producţia de bani indigenă. În mod normal, într-un spaţiu precum cel al Uniunii Europene, băncile centrale trebuie să-şi adapteze conduita la politica monetară cea mai riguroasă, adică, cea care oferă moneda în care cetăţenii europeni au cea mai mare încredere; în caz contrar, vor fi obligate să suporte consecinţe negative. Astfel, în ciuda faptului că statul

grec, cel spaniol sau cel portughez deținеau monopolul asupra tipăririi monedelor proprii, comportamentul lor trebuia adaptat, într-o anumită măsură, la cea mai exigentă politică monetară din Europa. De regulă, aceasta era a Băncii Centrale a Germaniei. În acest fel, spaniolul nu era obligat să suporte *toate* inconvenientele ce decurgeau din monopolul statului său asupra pesetei. Or, acest minim avantaj a fost pulverizat prin introducerea monedei unice. În condiţiile unei politici monetare nechibzuite, marja de alegere a utilizatorilor europeni de lichiditate s-a redus semnificativ prin înlocuirea tuturor monedelor naţionale cu euro. Astăzi, politicile monetare nu se mai concurează deoarece monopolurile naţionale s-au „topit” în politica monetară comună, proiectată şi pusă în practică de hipermonopolul numit BCE.

Adepţii monedei unice europene aduc argumentul conform căruia efectul de disciplinare produs de concurenţa monedelor străine (de fapt, de politicile monetare ale diferitelor ţări) şi dispariţia libertăţii de alegere a monedei pot fi compensate pe deplin prin adoptarea unei politici riguroase, impuse, de această dată, tuturor ţărilor. Nu întâmplător, primul preşedinte al BCE a provenit din Olanda (una dintre ţările cu politică monetară riguroasă, atât cât poate fi aceasta în condiţiile sistemului monetar actual), după cum nu-i un simplu accident faptul că sediul acestei instituţii a fost stabilit în Germania (ţară cu o politică monetară relativ prudentă după cel de-la Doilea Război Mondial). Dacă analizăm evenimentele ultimilor ani, ne dăm seama că renunţarea la libertatea de alegere a monedei nu produs efectele de compensare aşteptate. Din nefericire, efortul de a impune rigoare monetară nordică în flancul sudic al Europei s-a transformat în răspândirea iresponsabilităţii, inclusiv în zona tradiţional prudentă în privinţa chestiunilor monetare. Tot ţările adepte ale inflaţionismului au creat problemele monetare care, în condiţiile monedei europene unice, tind să distrugă optica precaută din Nord. Diferenţa capitală este că acum grecul nu mai are o ancoră monetară relativ sigură (spre exemplu, marca germană), nu mai poate renunţa la moneda utilizată zilnic (drahma) pentru a se refugia în moneda neamţului, deoarece aceasta nu mai există. Nu are de ales. Singura lui perspectivă este să se scufunde, trăgându-l după el şi pe neamţ. Crearea

monedei unice nu pare să-i fi ajutat în mod clar pe greci, italieni sau spanioli, dar sigur i-a nemulţumit pe nemţi sau olandezi.

Un alt argument ar putea fi acela că o competiţie între un Mercedes şi nenumărate alte automobile gen Seat, sau o cursă între Dacia şi Trabant nu generează niciun beneficiu evident. Cum ar spune profesorul Huerta de Soto, altfel un intelectual pe care îl respect enorm, „ce competiţie este aceea în care se confruntă pesetuţa, frăncuţul şi liruţa?”. Dar dacă Mercedesul nu are competitori, nu cumva se va transforma, mai devreme sau mai târziu, într-un Trabant? Ce stimulent ar mai putea avea celebra companie germană să amelioreze calitatea propriului automobil dacă nimeni nu-i ameninţă poziţia pe piaţă? Concurenţa este bună în orice condiţii, chiar dacă se rezumă doar la rolul potenţială sperietoare. Instituirea monopolului monetar în zona euro distruge unul dintre cele mai importante avantaje ale competiţiei, dacă nu cumva, cel mai important, mai precis acela de stimulare a inovaţiei. Ne putem imagina că omenirea şi-a epuizat deja posibilităţile de inovare în materie monetară? Evident, nu. De-a lungul timpului, oamenii au folosit pe post de bani scoicile, pieile de animale, tutunul, aurul. Este adevărat că acum folosesc bucăţi de hârtie „înnobilate” cu *fiducia*, de fapt, încredere impusă prin decrete guvernamentale, sub ameninţarea pedepsei penale. Însă, în condiţiile restabilirii libertăţii de alegere şi a unei pieţe monetare deschise oricărei posibilităţi, cel mai bun ban cu putinţă se va impune de la sine. Dar acest lucru nu se poate întâmpla atunci când guvernele interzic din start monedele potenţiale ce le-ar concura propria monedă, devenită *naţională*. Capacitatea inovativă a antreprenorilor monetari privaţi dispare complet atunci când o autoritate supranaţională gen BCE înlătură complet banii locali, instaurând hipermonopolul monedei unice europene. Dacă o companie se vede forţată să inventeze un telefon mobil pentru a-şi crea un avantaj competitiv faţă de firma de telefonie fixă rivală, de ce n-ar fi posibil ca un furnizor de bani să inventeze o monedă mai bună pentru a ameninţa poziţia propriului concurent? Din păcate, avantajele concurenţei, ce produc miracole în atâtea domenii, nu pot fi prezente în sfera producţiei de bani deoarece monopolul statului, instaurat abuziv, elimină, practic, câmpul manifestării lor. Prin instaurarea unei monede europene unice, ele lipsesc cu desăvârşire pe

„bătrânul continent”. De aceea, concurenţă proastă este oricând preferabilă unui monopol „bun”.

4. Euro şi unificarea politicilor fiscale

Evenimentele economice din ultimii ani au condus la o serioasă criză de încredere în moneda unică europeană. Creşterea generalizată a preţurilor, tendinţa Băncii Centrale Europene de a monetiza deficitele bugetare naţionale achiziţia directă de obligaţiuni guvernamentale, presiunea crescândă pentru sindicalizarea datoriei publice au generat o profundă neliniște pe pieţele financiare, ceea ce a condus la o ştirbire continuă a prestigiului politicii monetare gândite de bancherii din Frankfurt. Pentru a evita prăbuşirea încrederii în această monedă fiduciară, proiectanţii politicilor europene au tras concluzia că succesul măsurilor luate de BCE nu poate fi asigurat decât prin unificarea politicilor fiscale. Aşadar, o politică monetară unică trebuie susţinută de o politică fiscală unică.

Înainte de orice, trebuie să spunem că această pretenţie a birocraţilor din instituţiile Uniunii Europene constituie o recunoaştere indirectă a eşecului în aplicarea criteriilor de convergenţă, cele care prevedeau, printre altele, aplicarea unor reguli prudenţiale de remarcat în cheltuirea banilor publici. Or, dorinţa de a prelua efectiv controlul asupra modului de utilizare a resurselor bugetare din ţările membre ale Eurozonei transmite semnalul că regulile impuse la Maastricht sau prin alte mijloace nu s-au dovedit utile în limitarea presiunilor inflaţioniste generate de iresponsabilitatea tradiţională a guvernelor naţionale. Astfel, pentru a reduce presiunile create asupra monedei euro, „strategii” Uniunii Europene au tras concluzia că moneda unică poate fi salvgardată printr-o politică fiscală comună.

Din punctul nostru de vedere, concretizarea acestei intenţii ar avea efecte extrem de nocive asupra mediului european al afacerilor. Consecinţa imediată a punerii în practică a unei asemenea intenţii va face ca Bruxelles-ul să concentreze o putere şi mai mare, ceea ce va conduce la îndeplinirea visului socialist francez al centralismului european. Nişte birocraţi, rupţi

complet de realitatea economică de la baza societăţii europene se vor trezi cu o putere de decizie pe care nu o merită şi, mai ales, pe care nu pot fi calificaţi s-o exercite. În consecinţă, toate deciziile autorităţilor centrale şi locale din ţările U.E. vor putea fi cenzurate de nişte funcţionari fără chip, ascunşi prin luxoasele birouri din instituţiile europene. Evident, ni se spune că Uniunea Europeană nu se va implica propriu-zis în conceperea şi aplicarea politicilor fiscale naţionale, că ţările membre îşi vor menţine libertatea absolută în proiectarea şi aplicarea acestora. Acest argument este pur şi simplu o minciună. Felul în care a ajuns să funcţioneze această entitate, considerată până de curând, un vis al liberalilor veritabili, nu lasă nicio speranţă. Din păcate, istoria unificării europene a devenit istoria centralizării europene. Modelul francez al statului centralist a devenit, încet dar sigur, tiparul după care se construieşte Europa unică, un teritoriu considerat mai alaltăieri, de François Guizot, un spaţiu al pluralismului, al diversităţii. Experienţa arată că Bruxelles-ul a concentrat puteri centrale, în detrimentul entităţilor locale, pe care nu a vrut să le mai împartă cu nimeni. Prin urmare, nicio minte vigilentă nu poate accepta ideea conform căreia guvernele naţionale vor trimite bugetele proprii la o simplă avizare spre atotputernicii comisari europeni.

În realitate, „arhitecţii” politicilor europene vor să se asigure că proiectul politic al monedei euro va deveni realitate prin controlul suplimentar exercitat asupra modului de cheltuire a banilor publici de către guvernele ţărilor din Eurozonă. Pe termen lung, intenţia va fi aceea de integrare a bugetelor naţionale printr-un buget unic european. Prima consecinţă importantă a acestei intenţii va fi distrugerea concurenţei fiscale existente în prezent în spaţiul Uniunii Europene. Astăzi, ţările cu impozite ridicate din spaţiul U.E. se arată extrem de invidioase pe politica fiscală relativ relaxată practicată de noile ţări membre. Spre deosebire de ţările din „nucleu dur”, Bulgaria sau România, practică un soi de dumping fiscal prin cote unice de impozitare de 10%, respectiv, 16%. În alte ţări din ultimele valuri de integrare se întâmplă ceva similar. Or, acest lucru contravine filosofiei bugetare a guvernelor din vest, care, în foamea lor congenitală după resurse şi centralizare impozitează dur activităţile antreprenoriale producătoare de valoare adăugată. Din acest motiv, zonele cu impozite

ridicate se văd confruntate cu un soi de „fugă a capitalului” spre țările ce prelevă mai puțin veniturile finale. Evident, politica fiscală laxă avantajează atât țările ce o practică, dar și companiile ce își mută activitățile de producție acolo unde taxele și impozitele sunt mai blânde.

Politica fiscală relativ laxă constituie un avantaj comparativ pentru țările în cauză. Oarecum sărace și lipsite de capital, ele nu au altă șansă, pe termen scurt, decât să creeze condițiile atragerii capitalului străin, cel creator de bunuri, venituri și locuri de muncă. Cu toate acestea, deplasarea capitalului dinspre țările de origine spre zonele cu impozite relativ mici reprezintă un dezavantaj pentru guvernele în cauză deoarece mută sumele obținute din impozitare din Franța spre România. Astfel, politicienii din vestul Europei conchid că fiscalitatea relativ laxă din estul Uniunii Europene (la care începe să se renunțe, din păcate, în ultimii ani) reprezintă un soi de concurență deloială din parte noilor veniți. În consecință, în subteran, există o presiune ridicată exercitată de țările fondatoare ale U.E. asupra celor recent integrate, în vederea „alinierii fiscale”. Evident, cea mai bună cale de soluționare a „problemei” o constituie motivul salvgardării monedei unice. Declarațiile adepților unificării fiscale susțin sus și tare că, de fapt, țările își vor menține suveranitatea în ceea ce privește modul de stabilire a impozitelor și de utilizare a resurselor colectate. Însă, puțini sunt cei care ar mai crede așa ceva. Scopul nedeclarat a unificării fiscale este, fără îndoială, uniformizarea în sus a impozitelor și distrugerea concurenței fiscale.

Această măsură ar avea un efect teribil asupra antreprenoriatului. Astăzi, un investitor este liber să ducă propriul capital acolo unde plasarea acestuia i se pare mai profitabilă. Or, impozitele mici influențează foarte mult decizia sa. Într-o Uniune Europeană cu politici fiscale naționale, investitorul are un avantaj important din faptul că are posibilități limitate de supraimpozitare. O creștere a presiunii fiscale impuse întreprinzătorilor va determina o relocare a investițiilor acestora, ceea ce va conduce la dispariția temporară a anumitor locuri de muncă și, mai ales, la o diminuare a încasările în bugetul de stat. Dacă vrea să obțină mai mulți bani, guvernul spaniol va încerca să majoreze impozitele; însă, libertatea de mișcare din U.E. va permite unui antreprenor să-și mute investiția în Bulgaria, ceea ce va zădărnici punerea în practică a

intenţiilor iniţiale. Pentru a duce la bun sfârşit planurile, guvernul de la Madrid nu poate decât să facă presiuni asupra instituţiilor europene pentru nivelarea fiscală în spaţiul european. Astfel, fuga întreprinzătorului nu mai are sens. Pe lângă faptul că dezavantajează evident poziţia antreprenoriatului, adevăratul creator de bogăţiei al naţiunilor, intenţiile de unificare fiscală dezavantajează evident ţările periferice ale Uniunii Europene, în general, ţări relativ sărace, datorită lipsei relative de capital. În condiţiile unei „grele moşteniri" şi a unui nivel scăzut de economisire, acestea nu sunt capabile să genereze un nivel acceptabil de resurse pentru investiţii. În consecinţă, caută, prin metoda concurenţei fiscale, să atragă resurse din alte ţări ale Uniunii Europene; or, o modalitate de atragere este practicarea unui nivel scăzut al impozitării.

Din nefericire, toate aceste avantaje ale concurenţei fiscale ar dispărea dacă Bruxelles-ul ar decide unificarea politicii fiscale. Este posibil ca în spatele intenţiei de a ţine sub control deficitele bugetare, o măsură absolut necesară pentru a împiedica prăbuşirea monedei euro, să se ascundă dorinţa uniformizării fiscale, cu efectele negative sugerate mai sus, şi a realizării visului nedeclarat al centralismului la nivel continental. Dacă acestea ar trebui să fie costurile menţinerii monedei unice, atunci trebuie s-o spune clar că ele nu merită efortul. Europa trebuie să arate altfel, să fie un spaţiu al libertăţii, al diversităţii sub toate aspectele, al descentralizării. Din nefericire, proiectul monedei euro pare să ne conducă într-o altă direcţie.

SENSUL LIBERALISMULUI[6]

Liberalismul surprinde şi explică fenomenele sociale plecând de la o concepţie particulară asupra legăturii dintre individ şi societate. Individul avut în vedere este unul obişnuit, cu minusurile şi plusurile sale; egoist,

vanitos, setos de putere, dar şi capabil să îşi restrângă, prin educaţie sau reguli morale, apucăturile primitive. Societatea sa, rezultată din interacţiunea continuă a unor asemenea componenţi, nu poate arăta altfel. Situaţia se complică şi mai mult atunci când ordinea socială creşte în complexitate iar imperfecţiunea raţiunii se converteşte în defectul fundamental al naturii umane. Deoarece nu deţine suficientă inteligenţă pentru a strânge şi utiliza întreaga cunoaştere manifestă în mediul său social, omul devine un *ignorant*. Eticheta din urmă i se datorează faptului că ordinea în care el trăieşte funcţionează prin acţiuni reciproce ale membrilor săi, acţiuni care dau naştere unor circumstanţe spaţiale şi temporale imposibil de ştiut direct de altcineva decât de agenţii în cauză. Însă, cunoaşterea faţă de care se manifestă ignoranţa sa nu priveşte doar împrejurări de timp şi spaţiu, ci şi talente, disponibilităţi personale, moduri de a face lucrurile răspândite printre indivizii diferiţi din natură. El trebuie să ţină cont de această cunoaştere dispersată deoarece viaţa simplă, izolată, bazată doar pe ceea personal ştie sau posedă nu concordă cu aspiraţiile sale spre ameliorarea propriei condiţii. Individul izolat nu poate spera să depăşească standardul omului primitiv pentru că nu deţine suficientă potenţă fizică şi intelectuală pentru a-şi făuri pe cont propriu instrumentele ce îi pot îmbunătăţi starea. El trebuie să trăiască *împreună (societas)* cu ceilalţi şi să apeleze la sprijinul lor. Aici găsim un argument decisiv pentru a respinge definitiv ipoteza că individualismul apără existenţa omului solitar, un super-erou capabil să se auto-educe, să formeze şi să se finiseze *(man makes himself)* fără a recurge la aportul cultural al mediului său.

Liberalismul îşi propune să explice cum poate fi ameliorată condiţia fiinţei umane egoiste, leneşe, ignorante, în principiu, imperfecte. Un prim răspuns îl avem deja dat: individul trebuie să îşi ducă existenţa într-un mediu complex de unde îşi poate procura cu mai mare uşurinţă mijloacele performante presupuse de scopul său. Însă, oameni diferiţi înţeleg prin „bunăstare” lucruri diverse şi, de aceea, societatea lor trebuie să le ofere şansa căutării unor obiective diferenţiate. Fiecare are posibilitatea de a-şi îndeplini (parţial) finalităţile doar apelând la forţa, îndemânările şi cunoştinţele celuilalt. Dacă s-ar utiliza coerciţia în raporturile cu ei, viaţa

socială s-ar transforma într-un război general, iar condiţia umană ar coborî pe treapta cea mai de jos a evoluţiei. Societatea îşi obligă componenţii să coopereze. Nu din generozitate, pentru că natura zgârcită nu a dotat mediul cu resurse din belşug. Practic, viaţa în societate reprezintă cooperarea interesată a fiinţelor egoiste. Întreaga suprastructură a ordinii sociale alcătuită din astfel de indivizi are soclul în acest principiu-motor. Complexitatea societăţii face ca atât scopurile individuale, cât şi mijloacele rare necesare realizării lor să nu poată fi cunoscute de o singură persoană sau grup. Scopurile, subiective şi schimbătoare, diferite de la purtător la purtător, sunt cunoscute doar de persoana care le ia în calcul la proiectarea planurilor de acţiune. Mijloacele suportă aceeaşi difuzie din punctul de vedere al cunoaşterii lor. Dacă în societate ar exista un creier capabil să centralizeze şi să descopere alocarea „optimă” a resurselor (mijloacelor) rare către finalităţi, întreaga viaţă socială ar putea fi organizată conştient. Oamenii ar renunţa cu uşurinţă la autonomia decizională privind cheltuirea resurselor pentru obiectivele proprii vizate din cauză că atingerea lor se face fără probleme prin comenzile unui Conducător Suprem. Însă, concentrarea acestei cunoaşteri nu stă la îndemâna indivizilor cu raţiune atât de slabă. Prin urmare, ordinea complexă nu poate rezolva interesele membrilor săi de o astfel de manieră. Deoarece cunoaşterea se încăpăţânează să se disperseze printre indivizi, organizarea deliberată eşuează în favoarea proceselor spontane care, prin libertatea recunoscută oricărui agent responsabil, permite adaptări mutuale ale posesorilor săi. Pentru că deţin independenţa de a-şi concretiza intenţiile folosindu-şi interesat disponibilităţile, fiecare individ posedă oportunităţi mai mari de a-şi conduce viaţa după propriile scopuri. Libertatea individuală înseamnă, deci, o tehnică de ordonare a eforturilor, străduinţelor umane în societăţile extinse. Ea îşi justifică supravieţuirea prin recunoaşterea omului ca fiinţă morală (cu opţiuni şi idealuri legitime, atât timp cât ele nu aduc daune clare celor din jur) şi din imposibilitatea raţiunii umane (imperfecte) de a orândui lucrurile încât pluralitatea obiectivelor să se obţină de o manieră mai eficace. Dacă oamenii ar fi omniscienţi şi ar şti cu limpezime toate condiţiile de care depind interesele lor în Marea Societate, libertatea ar deveni superfluă. Dar raţiunea limitată cauzează ignoranţă, iar

ignoranța necesită libertate și cooperare. La rândul ei, libertatea – absența coerciției arbitrare deliberate – presupune un spațiu intim în care efectele strădaniilor proprii sunt exploatabile în acord cu obiectivele individuale. Această zonă de excludere, unde cunoașterea unică specifică oricărui individ se adaptează scopurilor personale, se numește proprietate privată. Rolul ei se referă la posibilitatea acordată deținătorului de a trăi în acord cu principiile considerate adecvate planurilor. Deși participă decisiv la configurarea individualității, misiunea proprietății nu se oprește aici. Ea contribuie la pacificarea ordinii sociale dotate cu resurse limitate și indivizi egoiști, trasând limite între ariile individuale de acțiune. Pentru că fiecare agent știe până unde își poate întinde sfera acțiunii proprii și cunoscând efectele depășirii acesteia, el va deține o informație prețioasă pentru comportamentul față de ceilalți. De fapt, proprietatea privată impune o anumită conduită fiecărui „jucător social” (descurajând întreprinderile dăunătoare, agresive), detensionează conflictele produse de raritatea mijloacelor și reduce incertitudinea prin construirea proiectelor individuale pe baza unor regularități de comportament *relativ* stabile. Așadar, ordinea societății sofisticate nu poate fi concepută în lipsa celor două forțe inseparabile. Lor li se mai adaugă regulile a căror funcție vitală derivă din separarea spațiilor personale, adică supravegherea ca proprietatea să nu fie încălcată, libertatea distrusă și ordinea socială ruinată. Scopul lor este unul negativ – de a inhiba coerciția nejustificată în ariile personale de acțiune – adică de a salvgarda libertatea individuală de pericolul violării. Când se guvernează prin libertate, proprietate și reguli, ordinea socială se dezvoltă și înglobează un număr tot mai ridicat de indivizi, ținuți laolaltă prin cooperarea presupusă de îndeplinirea scopurilor personale. Nimeni nu și-a propus să o construiască, ordinea spontană construită deliberat constituind pură contradicție, dar subzistă și câștigă în dimensiuni prin avantajele reciproce distribuite, adică prin faptul că facilitează coexistența unui volum imens de scopuri individuale diferențiate. Fără să aibă în vedere la executarea propriilor planuri, orice om își aduce aportul la clădirea ordinii care nici nu a fost proiectată, nici nu este condusă de cineva.

În plan economic, echivalentul ordinii sociale complexe îl reprezintă piaţa. Din cauza dorinţelor lor de consum infinit mai mari decât mijloacelor la dispoziţie, oamenii au fost obligaţi să găsească o modalitate eficientă de cheltuire a resurselor rare pentru a-şi satisface cererile diverse şi în schimbare. Din acelaşi motiv al complexităţii, activităţile economice ale Marii Societăţi nu pot fi ordonate altfel decât prin adaptările libere ale planurilor indivizilor aflaţi, în cea mai mare parte, în postura dublă de ofertant şi cumpărător. Ajustările continue dintre producători şi consumatori descriu, în timp şi spaţiu, intensităţi ale nevoilor spre care trebuie îndreptate resursele rare. Din cauza volumului limitat al acestora, societatea trebuie să găsească modalitatea cea mai adecvată pentru a da factorilor de producţie utilizarea cea mai performantă. Această misiune dificilă cade în responsabilitatea competiţiei, adică acea metodă de descoperire a celor mai bune condiţii de acoperire a exigenţelor de consum. Eforturile competitorilor de a anticipa şi satisface nevoile cumpărătorilor primesc răsplata profitului. Ordinea economică complexă, unde nu există o cunoaştere perfectă a condiţiilor cererii şi ofertei, unde interacţiunea permanentă dintre agenţii economici cauzează incertitudine, nu poate funcţiona normal în absenţa acestei categorii de venit care răsplăteşte deciziile riscante ale întreprinzătorilor de a canaliza factorii de producţie spre zona în care ei produc cele mai mari rezultate posibile. Pentru că nu poate fi condusă de o autoritate sau de un comitet de la „centru”, ordinea economică se sprijină pe semnalele transmise de sistemul preţurilor, o structură dinamică ce adună, prelucrează şi pune în valoare un volum de cunoaştere ce excede capacităţile intelectuale ale oricărui individ sau grup. El permite oamenilor să extragă avantaje din specializare şi schimb, ţinând cont că nimănui nu îi stă în putinţă să îşi fabrice întreaga gamă de produse de care are nevoie. Un preţ în creştere pentru un articol trimite spre receptorii potenţiali informaţia comprimată că volumul de unităţi cerute din el depăşeşte cantitatea oferită de producători; altfel spus, că cererea demonstrează insuficienţă relativă. Motivaţi de adjudecarea profitului, furnizorii de bunuri şi servicii vor transforma factorii în cantităţi suplimentare din acel produs. Invers stau lucrurile când preţul respectiv înregistrează o tendinţă de scădere. Observând modificările

continue ale preţurilor relative, cei interesaţi vor descoperi distribuirea spaţială şi temporală a cererii şi vor înţelege direcţia pe care trebuie să o ia procesul productiv. Din nefericire, nu există o metodă mai performantă de a-l conduce. Planificarea lui globală este utopică din cauza imposibilităţii de a lua în calcul întreaga cunoaştere generată de condiţiile particulare ale ordinii, prin acestea înţelegând adaptări permanente între participanţii la jocul economic. Planurile au sens când privesc obiective reduse ca număr. Din acest punct de vedere, distincţia între dintre ordinea spontană şi organizaţie este absolut obligatorie. Organizaţia reprezintă acţiune concertată spre un scop (sau set de scopuri) definit. Planificarea înseamnă, aici, o dispunere conştientă a mijloacelor (şi eventuala lor ajustare) pentru atingerea unor obiective concrete. Mediul complex determină ca orice efort să fie depus pe baza unui plan. Ordinea, ca ansamblu ce cuprinde indivizi sau organizaţii în interacţiune, scapă planificării datorită neputinţei decidenţilor de a cunoaşte detaliat atât mijloacele, cât şi interesele individuale. Eventualele lor succese apar doar atunci când scopurile sunt reduse drastic iar mijloacele de producţie trec din posesie privată la dispoziţia autorităţilor. Libertatea dispare, iar ordinea capătă înfăţişarea unei uzine de slabă productivitate. Pluralitatea obiectivelor individuale se salvează doar când indivizii, respectând regulile, decid singuri cum îşi vor utiliza resursele pentru a-şi realiza interesele. Procesul declanşat de adaptările planurilor individuale formează piaţa, respectiv mijlocul de alocare a resurselor rare ce funcţionează în prezenţa libertăţii.

Tentativa indivizilor de a-şi ameliora starea depinde de libertatea lor de a-şi dispune mijloacele din posesie spre obiectivele vizate. Pentru că va fi beneficiarul propriilor străduinţe, omul va fi stimulat să caute cele mai fiabile instrumente necesare concretizării propriilor finalităţi. Însă, încercările lui au mult de suferit când suportă coerciţia arbitrară. Politic vorbind, liberalismul şi-a propus să limiteze la maximum presiunea exercitată de putere (de oriunde ar veni ea) asupra proiectelor personale. Misiunea sa de bază se rezumă la gestionarea forţei concentrate şi la limitarea efectelor ei prin aranjamente constituţionale. Astfel, liberalismul nu se identifică cu democraţia în sensul de „putere a poporului”, ci vede în ea un mod pacific de

a schimba administratorii statului văzut ca monopol al exercitării legitime a coerciţiei. Liberalul recunoaşte necesitatea existenţei unei instituţii specializate pe aplicarea universală a regulilor însă nu înţelege ca ea să fie, concomitent, arbitru şi competitor în marele joc social. Chiar dacă desfăşoară activităţi economice sau de altă natură, chiar dacă deţine proprietăţi, vinde şi cumpără, statul trebuie să respecte regulile abstracte ca oricare alt ins. Pentru că există posibilitatea ca instituţia în speţă să abuzeze de rangul său privilegiat, liberalismul îl încorsetează prin lege şi îi reduce mult sfera de acţiune. În planul acţiunii politice, aceste concepţii apără pluripartidismul, considerând că alternanţa la guvernare constituie o garanţie consistentă împotriva arbitrariului tiraniei.

STATUL SAU ILUZIA MÂNTUIRII[7]

Raritatea relativă resurselor a statuat întâietatea scopurilor personale şi a făcut din generozitate o excepţie a vieţii în societate. De-a lungul timpului, numărul celor care şi-au dedicat viaţa unor ţeluri străine propriei persoane este atât de mic încât indivizii în cauză îşi merită pe deplin statutul de sfânt. Astfel, într-un univers populat cu egoism, mărinimia a devenit condiţia *sine que non* a mântuirii.

Evenimentele ultimilor ani ne arată că *statul* a devenit cel mai perseverent candidat la sanctificare. Spre deosebire de muritorii stăpâniţi de interese personale, meschine, el ajută pe toată lumea: acordă subvenţii şi despăgubiri, salvează bănci, acceptă să-şi treacă în proprietate firme falimentare, plăteşte pensii, construieşte „locuinţe sociale”. În altruismul său proverbial, se ocupă de viaţa fiecărui cetăţean, oferindu-i acestuia de la banii pentru trusou până la ajutorul de înmormântare; îi finanţează toate cheltuielile, de la mirul pentru botez până la tămâia pentru înhumare. Statul îi

ajută atât pe fermierii incapabili să-şi vândă marfa, cât şi pe votanţii ce profesează lenea şi contemplaţia pură. Pe scurt, a devenit un soi de Maica Tereza, chiar dacă în mintea sa ne tratează pe toţi drept nişte leproşi recuperabili doar prin dărnicia impersonală a sectorului public. Atunci când nu se crede Sfânta din Calcutta, se dă drept un soi de Robin Hood, care fură de la cei bogaţi, deci, decăzuţi, în favoarea celor săraci, deci, cinstiţi şi virtuoşi.

În realitate, mântuirea statului reprezintă o iluzie deoarece facerile sale nu se fondează niciodată pe generozitate sinceră, pe caritate genuină. Acţiunile sale aparent filantropice sunt, de fapt, ipocrite, deoarece se fondează pe redistribuirea unor resurse care nu-i aparţin. Statul ştie să facă bine un singur lucru: să-i jumulească pe unii şi să transfere, perfid şi interesat, către alţii. Altfel spus, se pricepe să impoziteze şi să cheltuiască. Îi dijmuieşte pe plătitorii de biruri şi-i fericeşte pe beneficiarii altruismului său făţarnic. Dacă salvează de la faliment banca X, punându-i la dispoziţie de miliarde de dolari nerambursabili, guvernul sprijină nişte acţionari sau nişte deponenţi pe seama unor contribuabili. În mărinimia sa ipocrită şi inconştientă, statul ajută bancheri iresponsabili, plătiţi regeşte pentru a duce propriile bănci spre incapacitatea de plată, obligându-i pe contribuabili să achite nota de plată pentru un management nesăbuit. Adică, ia din buzunarele unora şi bagă în desaga altora. Acţiunea sa nu are nimic de-a face cu generozitatea. De aceea, utilizarea unor expresii gen „guvernul ajută” este, în cel mai fericit caz, inexactă. Statul este mărinimos cu beneficiarii subvenţiilor publice, dar îi dezavantajează pe plătitorii de taxe şi impozite, adevăraţii finanţatori ai presupusei filantropii statale. Or, nu se poate vorbi de altruism atunci când guvernul îi obligă pe contribuabili să cedeze nişte sume care vor fi redirecţionate către categoriile aflate în graţiile Leviathan-ului.

Atunci când îşi depăşeşte atribuţiile minimale, acceptabile, statul devine instrumentul acţiunii profund egoiste a grupurilor de presiune bine organizate, care exploatează fără scrupule majoritatea cetăţenilor. Un caz clasic este cel al fermierilor din Uniunea Europeană. Jumătate din bugetul acestei entităţi se duce spre domeniul cu cel mai scăzut aport la PIB. Cu alte cuvinte, lobby-ul fermierilor se foloseşte de supra-statul cu sediul la

Bruxelles pentru a obține beneficii excepționale, finanțate de contribuabilii UE. În absența unor astfel de instituții, agricultorii ar reuși să încaseze doar acele sume cuvenite prin vânzarea propriilor produse pe piața liberă. În realitate, fermierii se organizează în grupuri de interes puternice, care au capacitatea de a folosi instituțiile statului supranațional numit Uniunea Europeană, pentru a-și procura anual venituri sigure, sume ce derivă din capacitatea lor enormă de a manevra funcționari și de a subtiliza putere de cumpărare din buzunarele plătitorilor de taxe și impozite din spațiul UE. Așadar, statul se dovedește a fi mărinimos cu agricultorii, dar îi tratează fără milă pe contribuabili.

Datoriile publice astronomice acumulate în ultimii ani își au originea în altruismul ipocrit al statului și în orgiile bugetare făcute pe banii majorității. Din păcate, povara lor a fost mutată pe spatele contribuabililor. Or, un asemenea stat nu poate spera la mântuire. Mă tem că îl așteaptă smoala nesubvenționată a Iadului.

PASCAL SALIN, RADICALUL RAȚIONAL[8]

Oricât de pesimiști am fi, noi, europenii, trăim într-o societate civilizată. Gândim, ne exprimăm și circulăm liber, dispunem de o prosperitate la care străbunicii noștri nici nu visau. Războaiele au devenit tot mai rare, iar gândirea rudimentară, specifică societății autarhice, care a stat la baza atâtor lucruri rele, de-a lungul celei mai mari părți a istoriei umanității, pare să se estompeze tot mai mult. Astăzi, gândim, învățăm, muncim, scriem cărți sau facem afaceri într-o societate deschisă. Principiul fundamental după care se ghidează tipul de ordine socială ai cărei membri suntem este cel al libertății individuale. Într-o carte scrisă acum aproape două veacuri, François Guizot, intelectual ilustru, prim-ministru al Franței de la acea vreme, susținea că

istoria „bătrânului continent” înseamnă, de fapt, o aspirație neostoită a omului către civilizație. După spusele sale, unul din principiile fundamentale care au stat la baza disoluției ordinii sociale primitive și care au permis avansul lent și fragil al umanității spre civilizație a fost libertatea personală.

Oamenii au reușit să se lepede, într-o măsură tot mai mare, de primitivism, de xenofobie, de mentalitatea războinică și de sărăcie pentru că au învățat și continuă să învețe să-și regleze relațiile după principiul abținerii de la utilizarea coerciției sistematice și al corolarului său, proprietatea privată. Însă, libertatea individuală, deci, civilizația, nu a fost niciodată un cadou pentru oameni. Ea a trebuit dobândită cu eforturi titanice, după cum a trebuit să fie apărată zi de zi. În această luptă nesfârșită, intelectualii au jucat un rol fundamental. A trebuit ca ei să-i justifice importanța extraordinară, s-o ferească de pericolul folosirii pe post de monedă de schimb, utilizată pentru a intra în posesia unor avantaje meschine și temporare, să lupte neîncetat pentru a o feri de pericolul tiraniei. Dacă, în prezent, ne bucurăm de binefacerile libertății, datorăm acest fapt esențial al condiției noastre de oameni civilizați apărătorilor ei neobosiți, veritabili cavaleri ai libertății. Astăzi, Universitatea „Alexandru Ioan Cuza” din Iași aduce un omagiu unuia dintre cei mai consecvenți cavaleri ai libertății, domnul Pascal Salin, profesor emerit la Universitatea Paris-Dauphine.

În Franța, națiunea despre care François Guizot spunea că s-ar afla la originea răspândirii civilizației în Europa, tradiția ce a făcut din salvgardarea libertății un scop fundamental are rădăcini intelectuale ce coboară, cel puțin, până la Montesquieu sau Robert Turgot. În orice caz, pe lângă cei deja menționați, ea cuprinde intelectuali precum Tocqueville, Benjamin Constant, Jean-Baptiste Say, Frederic Bastiat sau, în secolul al XX-lea, Raymond Aron, Jacques Rueff, Henry Lepage.

Însă, acum jumătate de secol, Friedrich Hayek scria: „pentru ca vechile adevăruri să-și mențină puterea asupra spiritului omenesc, ele trebuie reformulate în limbajul și conceptele generațiilor succesive”. Or, cum libertatea este unul din aceste „vechi adevăruri”, care ar trebui să călăuzească spiritul omului civilizat, este datoria fundamentală a oricărui cărturar onest să facă astfel încât acesta să poată fi adaptat vremurilor. Marele merit al

profesorului Pascal Salin este tocmai acela de a reformula și de a cultiva principiul fundamental al libertății individuale în limbajul generațiilor din a doua jumătate a secolului al XX-lea și primele decenii ale secolului al XXI-lea. Evident, dumnealui o face de pe pozițiile unui profesor de finanțe publice și teorie monetară la una dintre cele mai prestigioase universități din Franța, Paris-Dauphine.

Demersul intelectual remarcabil al profesorului Salin debutează acum jumătate de veac, când a devenit licențiat în sociologie și a finalizat cu brio studiile doctorale în științe economice (1965). A devenit profesor universitar (la numai 27 de ani), mai întâi la Poitiers și Nantes, iar începând cu anul 1970, la Universitatea Paris IX Dauphine. În acele vremuri, economiștii lumii occidentale se ghidau după principiile formulate de J. M. Keynes în anii 1930-1940. Mai mult decât atât, intelectualii francezi ai acelor vremuri (ultima parte a anilor 1960 și prima parte a anilor 1970) erau cuceriți de ideile lui Marx. Cu toate acestea, profesorul Salin îmbrățișează concepțiile unuia dintre cei mai influenți economiști ai secolului al XX-lea, în mare vogă la acea vreme în special în Statele Unite, Milton Friedman. Acest lucru i-a permis tânărului profesor de la Universitatea Paris-Dauphin să-și concentreze energiile asupra teoriei monetare. Astfel, devine interesat de teoria cantitativă a banilor, de legătura dintre monedă și balanța de plăți și de dezvoltarea unei teorii schițate de M. Friedman, respectiv, cea a venitului permanent, motiv pentru care este considerat ca fiind principalul adept al monetarismului din Franța.

Apropierea lui Pascal Salin de monetarismul lui Milton Friedman nu viza doar aspecte de ordin tehnic. După cum bine se știe, Friedman, laureat al Premiului Nobel pentru Economie în 1976, era liderul Școlii de la Chicago, o școală, care, dincolo de studiile remarcabile realizate în legătură cu fenomenele monetare, reprezenta cel mai influent bastion al liberalismului la acea vreme. În lucrările lor, acești economiști monetariști pledau pentru libertate, proprietate, piață liberă, privatizare, liber-schimb, într-un cuvânt, argumentau, cu ajutorul teoriei monetare în favoarea apărării, prezervării libertății individuale și a societății libere. Acesta este contextul în care profesorul Salin își publică primele cărți, *Une contribution à la théorie du*

revenu permanent, Presses Universitaires de France, Paris, 1965 (în calitate de co-autor), *Le franc contre l'expansion*, Paris, Cujas, l969 (scrisă alături de J.D. Lafay et M. Giboin), *Economie internationale*, T.I: *Economie financière*, Paris, Armand Colin, collection U, l974.

O schimbare importantă a concepţiei sale s-a produs în a doua jumătate a anilor 1970, prin apropierea de teoriile Şcolii austriece de economice. Deşi se situau pe poziţii similare în ceea ce priveşte susţinerea valorilor fundamentale ale societăţii libere, între Şcoala de la Chicago şi Şcoala Austriacă exista o diferenţă importantă relativ la rolul statului în chestiuni monetare. M. Friedman şi colegii săi de la Universitatea din Chicago acceptau rolul statului în sistemul monetar prin intermediul băncii centrale, care avea ca scop adaptarea cantităţii de bani din sistemul productiv la rata creşterii economice. În schimb, economiştii Şcolii austriece rămâneau, în linii mari, pe poziţiile formulate de Ludwig von Mises în excelenta sa carte despre monedă, *The Theory of Money and Credit* (1912). În esenţă, poziţia austriacă era următoare: societatea liberă trebuie să funcţioneze ca o ordine spontană, auto-reglată, ce se ghidează după un principiu fundamental – libertatea individuală. Sistemul economic, parte a acesteia, nu poate funcţiona altfel. În consecinţă, economişti precum Mises, Hayek sau Rothbard au concluzionat că între idealurile unei societăţi libere şi funcţionarea unei instituţii centrale de planificare (banca centrală) există o incompatibilitate evidentă. De aceea, economiştii austrieci au considerat, aproape fără excepţie, că planificarea raţională a activităţilor economice prin intermediul unei bănci centrale, chiar dacă este limitată, contravine principiului liberal al extinderii în limite rezonabile a libertăţii personale. Acesta este motivul pentru care aceşti intelectuali, de o pedanterie ieşită din comun, considerau că monetarismul Şcolii de la Chicago face importante compromisuri în ceea ce priveşte libertatea individuală.

După contactul cu teoriile Şcolii austriece, profesorul Salin se apropie tot mai mult de Hayek, care îi va prefaţa o carte, şi de Mises, în principiu, de filosofia acestora. Într-un excelent eseu, Guido Hülsmann scrie că acesta este momentul în care intelectualul Pascal Salin, economist din anii 1960, gentleman dintotdeauna, devine radical, în sensul bun al cuvântului. În

Tribute to Ludwig von Mises, Friedrich Hayek scria despre fostul său profesor: *„To me, Professor Mises is and remains above all, a great radical, an intelligent and rational radical but, nonetheless, a radical on the right lines*”. O asemenea remarcă i se aplică perfect profesorului Salin: un radical, însă unul inteligent şi raţional. Într-adevăr, cărţile sale scrise după sfârşitul anilor 1970 poartă această amprentă a radicalismului inteligent şi raţional. În fond, nu avem de-a face cu extremisme, ci cu o poziţie mai intransigentă şi mai rafinată în apărarea societăţii libere şi a corolarului ei din perspectiva economică, piaţa liberă. Acest lucru este uşor de sesizat în cărţile publicate începând cu anii 1980: *L'arbitraire fiscal*, Paris, Robert Laffont, l985, a căreia a doua ediţie a fost intitulată *L’arbitraire fiscal ou comment sortir de la crise*, Genève, Editions Slatkine, 1996 (tradusă în japoneză, spaniolă şi italiană); *La vérité sur la monnaie*, Paris, Odile Jacob, 1990; *Macro-économie*, Paris, Presses Universitaires de France, 1991 (tradusă în limba slovacă); *Libre-échange et protectionnisme*, Paris, Presses Universitaires de France, collection „Que sais-je ?", 1991 (tradusă în chineză, 1997), re-editată cu titlul, *Le libre-échange*, Paris, Presses Universitaires de France, collection „Que sais-je?”, 2002 (tradusă în italiană cu titlul *Globalizzazione o barbarie. Piccolo manuale contro i protezionismi*, Istituto Bruno Leoni, 2006); *La concurrence*, Paris, Presses Universitaires de France, collection „Que sais-je ?", 1995 (tradusă în rusă şi italiană); *Français, n’ayez pas peur du libéralisme*, Paris, Odile Jacob, 2007; *Revenir au capitalisme… pour éviter les crises*, Paris, Odile Jacob, 2010 (tradusă în italiană şi în bulgară). Acestora li se adaugă nenumărate studii şi cărţi scrise în calitate de co-autor.

Am lăsat la sfârşitul acestei enumerări, în mod intenţionat, ceea ce poate reprezenta cartea-sinteză a operei profesorului Pascal Salin, *Libéralisme*, apărută în anul 2000 la prestigioasa editură pariziană, tradusă în italiană, spaniolă, arabă şi, nu în ultimul rând, română, chiar de editura Universităţii „Alexandru Ioan Cuza” din Iaşi, o lucrare în care se regăsesc marile temele ale demersului său intelectual din ultima jumătate de veac.

Una dintre acestea priveşte sistemul monetar. Pascal Salin a dedicat o bună parte a carierei sale studiului fenomenelor monetare. La început, poziţiile sale se apropiau, mai curând, de cele ale monetariştilor de la

Chicago, favorabile, în principiu, cursurilor flotante și existenței unei bănci centrale, instituție despre care se credea că ar fi capabilă să ajusteze oferta de monedă la ritmul de creștere a volumului de bunuri și servicii. În ciuda faptului că economiștii din jurul lui Milton Friedman erau adepți convinși ai pieței libere, concepțiile lor despre monedă și sistemul bancar păreau să infirme acest lucru. Pe o poziție mai puțin echivocă se afla Școala austriacă de economie. Monetariștii militau pentru libertate economică, însă justificau monopolul statului asupra emisiunii monetare. Pe de altă parte, economiști precum Mises, Hayek sau Rothbard pledau pentru extinderea binefacerilor concurenței la domeniul emisiunii monetare.

Un rol important în apropierea profesorului Salin de concepțiile monetare ale Școlii austriece l-a avut întâlnirea cu Hayek și cu una dintre cele mai interesante cărți scrise de acesta, *Denaționalizarea banilor*. În fond, procesele spontane ale pieței sunt incompatibile cu existența unui monopolist care furnizează un element esențial al funcționării piețelor, moneda. Așadar, profesorul Salin aduce argumente solide în favoarea eliminării monopolului etatic asupra banilor, plecând de la premisa conform căreia cea mai bună metodă de alocare a resurselor rare dintr-o economie este concurența. Însă, apropierea de Școala austriacă nu l-a făcut să accepte toate ideile acesteia. Spre exemplu, el nu acceptă concepția larg împărtășită printre „austrieci”, după care soluția de salvare a sistemului monetar implică revenirea la etalonul-aur. O altă diferență provine din atitudinea sa față de sistemul bancar cu rezerve fracționare.

În principiu, economiștii Școlii austriece consideră că sursa ciclurilor recurente manifestate prin perioade de boom și depresiune o constituie utilizarea principiului rezervelor fracționare. Ghidându-se după el, băncile comerciale pot folosi depozitele la vedere ale populației pentru a acorda credite pe termen lung. Astfel, între natura depozitelor primite și cea a creditelor acordate există un „defazaj” temporal, ceea ce permite sistemului bancar să creeze bani din nimic, fapt ce distorsionează procesul de alocare a resurselor limitate. Pentru a evita aceste inconveniente, economiști precum Rothbard militează pentru renunțarea la principiul rezervelor fracționare și reintroducerea rezervelor integrale, adică a unei monede fondate 100% pe

metal prețios. În linii mari, concepția profesorului Salin nu diferă radical de cea schițată mai sus. Însă, din punct de vedere tehnic, el nu vede o incompatibilitate majoră între practica rezervelor fracționare și libertatea sistemului bancar, un punct de vedere la care aderă mulți alți economiști de factură liberală, spre exemplu, George Selgin. Acest punct de vedere se bazează pe premisa după care, ceea ce contează, înainte de orice, în sistemul bancar, sunt libertatea și concurența și nu modul particular în care băncile acordă credite. În fapt, însuși Rothbard lasă să se înțeleagă că băncile s-ar putea ghida după acest principiu, cu precizarea că, astfel, insolvența lor devine inerentă. De fapt, teama multor economiști austrieci față de acest principiu provine din faptul că practicarea pe scară largă a tehnicii rezervelor fracționare atrage, automat, un „împrumutător de ultimă instanță", banca centrală, o situație incompatibilă cu funcționarea spontană a proceselor de piață.

Însă, indiferent dacă acceptăm sau nu principiul rezervelor fracționare, trebuie să fim siguri de un lucru: profesorul Salin a pledat și pledează pentru un sistem bancar cu adevărat liber, deplin compatibil cu societatea deschisă spre care năzuim. Consecvența sa în urmărirea acestui ideal nu poate fi pusă în discuție. Din acest punct de vedere, el se diferențiază de mulți alți intelectuali ale căror principii liberale se opresc la poarta băncilor centrale și nu au în vedere unul din ingredientele esențiale ale cooperării umane, moneda.

O altă temă de interes pentru profesorul Salin este cea a crizelor economice. Despre aceasta se spune că este accesibilă doar celui ce stăpânește mai toate ungherele științei economice. Într-adevăr, teoria ciclului economic presupune o bună cunoaștere a elementelor-cheie ale teoriei economice, ea reprezentând o sinteză a concepțiilor generale ale unui intelectual despre fenomenele creatoare de bogăție. Teoria care ne ajută să înțelegem depresiunile economice este departe de a fi un instrument tehnic; ea reprezintă o sinteză cu un profund substrat filosofic și doctrinar.

Misiunea fundamentală a intelectualului este aceea de a-și ajuta convivii să înțeleagă ceea ce se întâmplă în jurul lor, să dețină un set minimal de explicații asupra fenomenelor care îi afectează sau care le stârnesc interesul.

Acest lucru este valabil mai ales în cazul economistului, care are ca obiect de cercetare fenomene sociale, adică, fenomene rezultate din interacţiunile indivizilor. Or, în ultimii cinci ani, una din preocupările majore ale oamenilor obişnuiţi ţine de criza economică. Începând cu anul 2007, omenirea se confruntă cu dificultăţi economice semnificative manifestate prin falimente bancare, creşterea ratei şomajului, scăderea puterii de cumpărare etc. Cea mai facilă explicaţie la care recurg, de regulă politicienii, lumea academică, *mass-media* şi, prin urmare, oamenii simpli pare să fie următoare: excesul de liberalizare din anii 1980-1990, „fundamentalismul pieţelor", retragerea statului din activitatea economică au relevat gravele slăbiciuni ale sistemului economic fondat pe piaţa liberă. Din această perspectivă, poziţia profesorului Salin este, din nou, radicală, raţională şi inteligentă: turbulenţele majore cunoscute de economia mondială în ultima jumătate de deceniu constituie consecinţa logică a intervenţiei masive a statului în economie. În linii marii, explicaţiile sale se pliază pe teoria austriacă a ciclului economic, formulată de Ludwig von Mises şi rafinată de Friedrich Hayek.

Din punctul său de vedere, la originea depresiunii economice actuale se află politica monetară a Statelor Unite, care, din dorinţa de a stimula economia după reţeta keynesiană, a recurs la o reducere masivă a ratei dobânzii, la începutul anilor 2000. Or, diminuarea masivă a ratei dobânzii (de la 6.5% în anul 2000, la 1% în anul 2003) a creat o „bulă financiară" şi o deformare masivă a structurii „naturale" a sistemului productiv, prin intermediul expansiunii accelerate a creditului. Însă, economiştii veritabili ştiu că, într-o lume cu resurse rare, „minunile" au o viaţă foarte scurtă. În consecinţă, prosperitatea temporară creată de intervenţia unei agenţii guvernamentale (în acest caz, banca centrală) este decontată cu un preţ piperat printr-o depresiune, care corectează erorile comise sub impulsul iluziilor monetare generate de scăderea artificială a ratei dobânzii de băncile centrale. Aşadar, profesorul Salin ne explică faptul că evenimentele ultimilor cinci-şase ani nu reprezintă altceva decât corecţii dureroase ale „dezmăţului" monetar şi bugetar produs, în prima parte a anilor 2000, ca urmare a unei politici nechibzuite a autorităţilor.

Dincolo de aspectul tehnic al acestor fenomene, profesorul Salin vrea să transmită un mesaj doctrinar mult mai profund: credinţa nestrămutată în funcţionarea spontană a ordinilor sociale complexe. Aşadar, criza economică reprezintă o consecinţă aşteptată a intervenţiei statului în funcţionarea firească a sistemului economic. Din punctul său de vedere, orice încercare de manipulare a fenomenelor economice prin tehnici de „inginerie socială" va atrage reacţii adverse: complicatul sistem al interacţiunilor umane va percepe ingerinţa, intervenţia ca pe ceva nefiresc şi, mai devreme sau mai târziu, va reacţiona pentru a obţine „ordinea naturală a lucrurilor", deoarece pieţele sunt mai inteligente decât orice planificator. De aceea, depresiunea economică nu face decât să corijeze erori ale statului intervenţionist, care, cu o „infatuare fatală", îşi imaginează că poate ameliora viaţa oamenilor, plecând de la premisa omniscienţei şi omnipotenţei sale. În consecinţă, concepţia profesorului Salin despre funcţionarea sistemului economic se înscrie în logica doctrinei „laissez faire, laissez passer, tout le monde va de lui meme", formulată de compatrioţii săi fiziocraţi (Mirabeau, Quesnay şi Turgot) la mijlocul secolului al XVIII-lea, rafinată ulterior prin contribuţiile lui Jean-Baptiste Say şi Frederic Bastiat.

După spusele lui Friedrich Hayek, concepţia conform căreia fenomenele sociale complexe apar şi se derulează spontan reprezintă una dintre cele mai importante schimbări de optică produse în ştiinţele umaniste de-a lungul timpului. Chiar dacă nu este acceptată decât de o minoritate a cercetătorilor din ştiinţele sociale, ideea conform căreia procesele sociale sofisticate se pot derula doar dacă sunt scutite de intervenţii din partea unui agent extern, pretins omniscient reprezintă fundamentul pe care aşa-zişii *les economistes* francezi din secolului al XVIII-lea şi intelectuali britanici precum A. Smith şi D. Ricardo au edificat ştiinţa economică. Această concepţie, schiţată de Cicero, în Antichitate, şi reluată în prima parte a secolului al XVII-lea de Bernard Mandeville şi David Hume, pare singura capabilă să ofere o explicaţie rezonabilă proceselor sociale ai cărei actori suntem cu toţii.

Profesorul Pascal Salin utilizează această concepţie filosofică pentru a conferi o explicaţie simplă şi clară unor evenimente economice greu de înţeles, aşa cum sunt cele din ultimii ani. Credinţa sa nestrămutată în

derularea spontană a proceselor sociale conduce la o soluție greu de acceptat de către cei care așteaptă soluții dinspre „mână vizibilă” și providențială a statului: o libertate cât mai mare pentru piețe. În mod obișnuit, omul simplu vede îndreptarea lucrurilor prin apelul la politicieni. În schimb, profesorul Salin se întreabă retoric: „*Ne se trouvera-t-il pas un grand dirigeant politique pour affirmer : «Je n'ai pas la prétention de savoir comment sortir de la crise, les marchés le savent mieux que moi, et je préfère donc m'en remettre à la sagesse des hommes* ?*»*” Așadar, „piețele știu mai bine” decât oricine să rezolve probleme create, în realitate, de intervențiile guvernamentale.

Concepția profesorul Salin despre depresiunile economice reprezintă un caz particular al unei viziuni mai ample despre raportul dintre stat și societate, în general, respectiv, stat și sistemul economic, în particular. Este greu de spus unde anume a apărut ideea Statului cu „S”, pretins omniscient și omnipotent. Un efort arheologic în lumea ideilor ne-ar duce probabil la Platon, care își imagina că *polis*-ul ideal trebuie condus de un trimis legitim al zeilor pe Pământ, un ins bun, drept și, mai ales, atotștiutor. Însă, putem afirma, cu destulă siguranță, că mitul statului ce-și aroga puteri și capacități extraordinare s-a consacrat în Franța epocii mercantiliste. În contemporaneitate, mitologia etatistă i-a determinat pe mulți intelectuali să considere agențiile guvernamentale drept instrumente ce pot fi utilizate pentru a ameliora, fără restricții, condiția materială și spirituală a omului. Entuziasmul intelectualilor față de metodele de „inginerie socială”, încrederea lor de neclintit în viabilitatea indiscutabilă a politicilor publice a făcut din statul modern marele mântuitor al umanității, instrumentul infailibil de îndreptare a oricărei slăbiciuni a naturii umane. Profesorul Salin face parte din grupul restrâns al intelectualilor pesimiști în legătură cu pretinsele calități ale Leviathan-ului modern. Din punctul său de vedere, „*L'État n'a aucune justification morale ni scientifique, mais (...) constitue le pur produit de l'émergence de la violence dans les sociétés humaines*”.

Analizată din perspectiva concepțiilor dominante ale epocii noastre, o asemenea afirmație ar putea fi considerată radicală, exagerată. Însă, dacă încercăm să înțelegem fenomenele sociale din perspectiva tradiției intelectuale fondată de Cicero și continuată prin concepțiile lui David Hume,

Adam Ferguson, Adam Smith, Michael Polanyi sau Friedrich Hayek, ne dăm seama că statul reprezintă un monopolist asupra instrumentelor coercitive, care, de foarte multe ori, foloseşte constrângerea şi inhibă cooperarea voluntară a oamenilor liberi. Desacralizarea statului, considerat, în mod cu totul absurd, un soi de agent moralizator al societăţii, reprezintă obiectivul fundamental al operei profesorului Salin. Acest lucru este cât se poate de evident atât în cartea *L'arbitraire fiscal,* cât şi în remarcabilă lucrare cu caracter de sinteză, menţionată deja, *Liberalisme*. În esenţă, poziţia sa poate fi rezumată astfel: ordinile sociale complexe funcţionează ca procese spontane, bazate pe cooperarea voluntară şi interesată a indivizilor liberi. Ingerinţa unui agent extern nu poate ameliora funcţionarea societăţilor umane, deoarece acesta nu poate fi un soi de fiinţă superioară, bună, morală, dreaptă, atotştiutoare. Or, dacă statul nu este un supra-om, pieţele, care nu reprezintă altceva decât reţele sociale sofisticate rezultate din interacţiunile repetate şi reajustate ale indivizilor, sunt superioare unui instrument sacralizat pe nedrept, însă lipsit de valori morale superioare, inteligenţă şi, mai ales, de omniscienţă. Consecinţa logică a poziţiei profesorului Salin, schiţată deja în legătură cu subiectul depresiunii economice, este opţiunea sa pentru o dereglementare masivă a activităţilor economice. Spre deosebire de adepţii *scientismului*, el preferă pieţe complet libere: „*Un marché sans règles publiques fonctionne mieux qu'un marché règlementé*”. Aşadar, între stat şi pieţe există o relaţie de excludere reciprocă. Mai mult decât atât, cărţile sale aduc argumente conform cărora, departe de a ameliora procesul de alocare a resurselor, reglementarea produce „efecte perverse”.

Consecinţa acestei concluzii este evidentă atunci când analizăm concepţia sa despre politica guvernamentală, considerată de mulţi instrumentul insubstituibil de ameliorare a prosperităţii indivizilor. Statul aplică politici dacă are resurse, ceea ce nu se întâmplă în realitate. Prin urmare, el şi le procură prin intermediul impozitării. Or, impozitarea tinde să aducă atingere proprietăţii şi libertăţii oamenilor, să descurajeze munca susţinută, asumarea riscurilor şi „să aducă atingere drepturilor fundamentale ale indivizilor”.

Poziția profesorului Pascal Salin despre piețe și stat se situează împotriva curentului dominant al secolului al XX-lea, format sub imperiul credințelor răspândite de poveţele lui J. M. Keynes. Sub amenințarea efectelor devastatoare ale Marii Depresiuni din anii 1930 și induși în eroare de pretinsele puteri magice ale metodelor de inginerie socială concepute în aceeași perioadă, mulți dintre cercetătorii fenomenelor sociale au abandonat învățăturile fondatorilor științei economice, considerându-le desuete, inadecvate vremurilor. În consecință, lumea academică a abandonat calea „sistemului de principii” (B. Constant) care au pus bazele evoluției extraordinare a lumii occidentale, alegând „drumul către servitute”. Din acel moment, știința economică a trecut prin transformări importante. Cărțile și manualele de economie s-au umplut cu demonstrații matematice sofisticate, cu „multiplicatori” bugetari, cu „acceleratori”, care încercau să demonstreze că un leu cheltuit de stat, însă, nu și de o firmă privată, creează un venit de câteva ori mai mare, locuri de muncă, pe scurt, bunăstare generală. Astfel, cea mai mare parte a economiștilor au devenit partizanii reglementărilor, ai creșterii taxelor, impozitelor și cheltuielilor publice, ai naționalizărilor etc. Prin urmare, se considera că visul etatic al mercantilismului, fondat pe revelații, prejudecăți și erori de judecată, avea acum o bază „științifică”. În mod paradoxal, se credea că sistemul capitalist, al pieței libere, primea o gură de oxigen salvatoare prin creșterea rolului statului în activitățile economice. Prin Keynes, mitul statului omnipotent, omniscient și moralizator se ridica, din nou, deasupra „spiritelor animalice” ce domină piețele. Din această perspectivă, opera profesorului Salin reprezintă un efort intelectual remarcabil de demontare a unei noi mitologii, care, între timp, dobândise ștaif „științific”.

Profesorul Pascal Salin nu s-a impus doar ca cercetător remarcabil al fenomenelor sociale, ci și ca un popularizator excelent al unor concepte și teorii aparent inaccesibile marelui public. Una din marile erori ale intelectualilor constă în aceea de a considera că teoriile lor penetrează cu mare ușurință opinia publică; alteori, își imaginează că oamenii obișnuiți le acceptă concepțiile prin simplul ascendent pe care inteligentsia și-l imaginează că l-ar exercita asupra oamenilor obișnuiți. În realitate, viața

omului de pe stradă poate fi ameliorată dacă acesta este ghidat, nu de orice idee, ci de ideile sănătoase. Prin urmare, intelectualul onest nu trebuie să se mulţumească închizându-se în turnul de fildeş al propriilor concepţii, savurând egoist plăcerea de a fi formulat teorii solide. Nu-i suficient să demonstrezi că statul nu poate multiplica veniturile cheltuind mai mulţi bani; trebuie să convingi şi pe ceilalţi. Într-un anume sens, el trebuie să fie un soi de predicator al adevărurilor evidente. Or, profesorul Salin a depus eforturi remarcabile în diseminarea acestora.

Activitatea sa nu se rezumă la scrierea excelentelor lucrări sus-menţionate. El s-a implicat cu pasiune în dezbateri publice ori de câte ori a considerat că avea ceva important de spus. Nenumăratele apariţii la radio şi televiziune, interviuri acordate ziarelor şi revistelor, într-un mediu dominat, de multe ori de prejudecăţi şi erori, au făcut ca teoriile sale să părăsească biroul bine ferecat al cercetătorului şi să pătrundă acolo unde nevoia de luciditate e mai intensă ca oriunde în altă parte. Poziţiile în legătură cu politica Uniunii Europene, cu integrarea monetară, cu liberalizarea serviciilor în spaţiul european au fost ascultate cu interes de marele public. Evident, activitatea sa de diseminare nu s-a oprit aici. Profesorul Salin a scris şi scrie în ziare şi reviste de largă circulaţie internaţională, precum *Wall Street Journal Europe,* Québécois Libre*, Le Figaro, Les Echos, Le Monde* etc.

Încă din primii ani de carieră universitară s-a înconjurat de tineri dornici să-i împărtăşească şi să-i dezvolte concepţiile, colaborând, în calitate de profesor, conducător de doctorat şi cercetător, cu intelectuali importanţi precum François Guillaumat, Philippe Lacoude, Bertrand Lemennicier sau Frédéric Sautet. Atât calitatea operei, cât şi abilităţile de intelectual public îl recomandă pe profesorul Pascal Salin drept unul dintre cei mai importanţi gânditori liberali ai zilelor noastre.

Travaliul intelectual susţinut, perseverenţa ideatică şi valoarea indiscutabilă a operei i-au adus domnului Pascal Salin o recunoaştere academică şi profesională binemeritată. Astfel, într-o jumătate de veac de eforturi susţinute, puse în slujba apărării idealului care a stat la baza avansului civilizaţiei în Europa – libertatea-, profesorul Salin a primit nenumărate premii şi distincţii.

Pentru merite deosebite, a primit, în anul 2008, cea mai înaltă distincţie acordată de statul francez, respectiv cea de *l`Officer de la Légion d'Honneur*. Această distincţie supremă la care pot spera compatrioţii lui Montesquieu şi Tocqueville vine după alte distincţii de prim rang, precum cele de *Officier de l'Ordre national du Mérite* (14 mai 2003), *Officier de l'Ordre des Palmes Académiques* (1988) şi *Chevalier de l'Ordre des Arts et des Lettres* (1987).

Timp de patru ani, între 1994 şi 1998, profesorul Salin a deţinut funcţia de preşedinte al Societăţii Mont Pelerin, care, deşi nu reprezintă o distincţie în sensul strict al cuvântului, poate fi considerată una dintre cele mai onorabile demnităţi la care poate aspira un intelectual. Pentru a ne convinge de acest lucru, este suficient să ne amintim că printre fondatorii acestei organizaţii s-au numărat Friedrich Hayek, Karl Popper, Milton Friedman sau Ludwig von Mises. Ocupând această prestigioasă funcţie, domnul Pascal Salin a intrat în galeria unor intelectuali remarcabili, precum Wilhelm Röpke, Bruno Leoni, George Stigler, James Buchanan sau Gary Becker, ultimii trei fiind laureaţi ai Premiului Nobel pentru Economie.

În prezent, profesorul Salin este membru corespondent al Academiei de Ştiinţe din Argentina, membru al Academic Advisory Board al Atlas Economic Research Foundation, una din cele mai mari organizaţii de profil din lume, şi face parte din consilii de conducere a unor entităţi similare, al căror obiectiv fundamental în constituie promovarea idealurilor societăţii deschise şi ale economiei de piaţă. În acelaşi timp, face parte din conducerea editorială a unora dintre cele mai prestigioase publicaţii din lume, dintre care amintim *Independent Review, Quarterly Journal of Austrian Economics, Economie et Gestion, Journal of Libertarian Studies, Procesos de Mercado, Revue africaine de stratégie.* În urmă cu câţiva ani, domnul Pascal Salin a acceptat invitaţia Universităţii „Alexandru Ioan Cuza” din Iaşi de a deveni membru al comitetului academic al revistei *The Review of Economic and Business Studies*.

În semn de recunoaştere a meritelor sale în dezvoltarea ştiinţei economice şi promovarea idealurilor libertăţii, profesorul Salin a fost recompensat cu *Prix Renaissance de l'économie* şi titlul de Doctor Honoris Causa al Free University din Tbisili, Georgia.

Experiența profesională remarcabilă, autoritatea indiscutabilă în chestiuni de teorie economică i-au permis să devină consultant pentru Fondul Monetar Internațional, Organizația Națiunilor Unite și Organizația pentru Alimentație și Agricultură.

Toată viața sa, profesorul Pascal Salin a luptat cu inteligență, onestitate intelectuală și consecvență pentru a asigura triumful unuia din „vechile adevăruri" ce ar trebuie să călăuzească mintea omului civilizat, libertatea.

ODĂ LIBERTĂȚII[9]

Dacă ar fi să alegem un singur gânditor dintre cei care au a avut un rol decisiv în evoluția liberalismului zilelor noastre acela ar trebui să fie, fără urmă de îndoială, Friedrich Hayek. Evident, sistemul de principii pe care s-a fondat lumea modernă datorează enorm unor intelectuali precum Ludwig von Mises sau Milton Friedman, care, în secolul al XX-lea, au rafinat și popularizat idei formulate de gânditorii Școlii de la Salamanca, de David Hume, Adam Smith sau Carl Menger. Însă, niciunul dintre acești savanți nu a reușit să facă o descriere atât de cuprinzătoare a societății libere așa cum a făcut deținătorul Premiului Nobel pentru economie din anul 1974. Ludwig von Mises a scris *Human Action*, probabil, cel mai bun tratat de economie apărut vreodată, și a fost mentorul a generații întregi de intelectuali reuniți sub umbrela Școlii Austriece, fiind, în mare măsură, însuși descoperitorul lui Hayek. Milton Friedman, cel mai influent economist liberal al secolului trecut, atât în cercurile politice, cât și în rândurile oamenilor obișnuiți, are meritul de a fi putut explica pe înțelesul tuturor virtuțile intrinseci ale lumii libere, în special prin două cărți ce ar trebui să reprezinte lectură obligatorie pentru orice ins interesat de fenomenele sociale: *Capitalism and liberty* și *Free to choose*. Cu toate acestea, cele mai mari servicii aduse liberalismului contemporan vin dinspre Friedrich August von Hayek.

După aproape un secol de supremație, ideile liberalismului intraseră, în anii 1930–1940, într-o profundă criză de popularitate, determinată, în special, de ascensiunea fulminantă a utopiilor socialiste acoperite grijuliu sub sintagme găunoase gen „inginerie socială”. Sub imperiul propagandei de tip sovietic, ce anunța „realizări istorice” în lupta cu sărăcia, intelectualitatea occidentală se simțea vrăjită de posibilitatea instaurării unui nou tip de societate, egalitară și justițiară. În consecință, o bună parte a intelectualității s-a lepădat de concepțiile liberale, devenite tradiție în lumea vestică, și a îmbrățișat fantasmele mântuitoare ale socialismului (pretins) științific. În planul teoriei economice, această perioadă se suprapune cu ascensiunea fulminantă a lui Keynes, ale cărui scrieri anunțau cu aroganță posibilul sfârșit al capitalismului, un sistem plin de carențe, care, din perspectiva autorului *Teoriei generale*, avea șansa supraviețuirii pe termen scurt, prin injecții adiționale de intervenționism. Toate aceste circumstanțe au pus liberalismul într-o postură absolut ingrată, atât din punct de vedere ideatic, cât și din cel al reprezentării politice.

Puțini au fost intelectualii care au rezistat tentației de a se alătura mișcării socialiste și de a saluta, astfel, zorii unei „noi ere”, una a perfecțiunii, a armoniei depline și a prosperității eterne. Unul dintre aceștia a fost Friedrich Hayek, intelectual cu origini austriece, care și-a dedicat cea mai mare parte a vieții apărării libertății individuale. Opera sa, de o complexitate rar întâlnită, se sprijină pe coloana vertebrală alcătuită din patru „vertebre” fundamentale: *Drumul către servitute*, apărută la Editura Humanitas, *Constituția libertății*, tradusă de Lucian Dârdală pentru Institutul European, *Drept, legislație și libertate* și *Infatuarea fatală*, ultimele două urmând să apară în Colecția Economie și Societate Liberă, a Editurii Universității Alexandru Ioan Cuza din Iași. Desigur, am putea menționa, de asemenea, *Individualism și ordine economică* sau *Prețuri și producție*, adevărate bijuterii de reflecție liberală, cu riscul de a face trimitere la toate cărțile gânditorului austriac, ceea ce ar recompune, pe lângă „coloana” sus-menționată, întregul „corp” al operei hayekiene.

Totuși, publicarea în limba română a cărții *Drept, legislație și libertate* ne oferă oportunitatea să facem o scurtă prezentare, pentru publicul cititor

autohton, a acestui triptic excepţional, ale cărui volume au apărut la vârste la care autorul avea şaptezeci şi patru, şaptezeci şi şapte, respectiv optzeci de ani. Încă din subtitlu, Hayek îşi dezvăluie intenţiile, acestea vizând „o nouă formulare a principiilor *liberale* de justiţie şi economie politică". Demersul său este legitim din mai multe puncte de vedere. În primul rând, liberalismul avea nevoie de o împrospătare ideatică şi de un tratament integrator, deoarece el a fost şi trebuie să fie o viziune completă asupra relaţiei dintre individ şi societate. Mises îşi adusese aportul incontestabil la revigorarea sa, însă trata mai ales aspecte economice. În plus, discursul său radical, însă lucid şi bine argumentat, ţinea la distanţă un public reticent, contaminat de virusul „socialismului cu faţă umană" şi, în cel mai fericit caz, de cel keynesian. Friedman făcuse acelaşi lucru, însă de pe poziţii strict tehnice – fenomenelor monetare -, opera sa din plan planul teoriei sociale şi politice rezumându-se la simpla enumerare a unor principii, în foarte mare măsură, sănătoase şi compatibile cu filosofia libertăţii. (În cazul economistului de la Chicago, o excepţie ar constitui-o viziunea sa despre rolul băncii centrale, ca unic deţinător al monopolului monetar, ceea ce, în esenţă, vine în contradicţie cu o metodă liberală fundamentală de rezolvare a problemelor economice, competiţia). Friedrich Hayek are meritul de a fi recurs la o reformulare amplă a postulatelor fundamentale ale liberalismului, dintr-o perspectivă integratoare, multidisciplinară, lucru cât se poate de evident în *Constituţia libertăţii* şi, mai ales, în *Drept, legislaţie şi libertate*.

Din această perspectivă, filosoful austriac merge dincolo de punctul în care ajunsese unul dintre gânditorii săi favoriţi, scoţianul Adam Smith, cele trei volume ale cărţii prezentate succint în paginile de faţă constituind un demers de explicare a principiilor de funcţionare a societăţii liberale din punct de vedere social, politic şi economic, de integrare a lor într-un sistem ideologic coerent, ce poartă denumirea de liberalism. În primul volum al tripticului, Hayek se concentrează asupra a două tipuri de ordine, cea creată prin dispunerea deliberată a elementelor componente şi cea spontană, formată prin ajustarea liberă a membrilor. Dezvoltând din perspectivă filosofică una din ideile formulate de Mises în cartea *Socialism: An Economic and Sociological Analysis* (1922), autorul demontează himera

scientistă a societății organizate rațional, o himeră ce invadase lumea academică la finalul primei jumătăți a secolului trecut. Din punctul său de vedere, ordinile sociale complexe nu pot fi edificate rațional, de proiectanți omniscienți, deoarece aceștia nu dețin cunoașterea necesară. De aceea, societățile sofisticate trebuie să se bazeze pe înțelepciunea regulilor, a experienței înmagazinate în ele, pe respectarea principiilor și a normelor de comportament cu largă acceptabilitate socială și nu pe pretinsa bunătate și inteligență a planificatorilor centrali. Într-un asemenea tip de societate, relațiile dintre indivizi sunt auto-reglate prin interesul personal care, atunci când se manifestă într-un sistem juridic ghidat de idealurile statului de drept, satisfac inclusiv finalități străine propriilor planuri de acțiune.

În celelalte două volume, Hayek descrie ordinea economică a societății libere sub forma unei catalaxii, un termen nou în științele sociale, ce desemnează o structură socială caracterizată prin libertate individuală, proprietate privată, respectarea *rule of law* și cooperare reciproc avantajoasă. Din perspectiva analizei sale, idealul justiției sociale, de altfel, greu de exprimat de o manieră inteligibilă, vine în contradicție cu ordinea de piață liberă, conducând la distrugerea valorilor tradiționale ale civilizației occidentale și transformând sistemul politic democratic într-un iarmaroc electoral imoral, zgomotos și pervers. În mod inevitabil, gânditorul austriac analizează funcțiile legitime pe care ar trebui să le aibă guvernul în societatea oamenilor liberi. Evident, concepțiile sale converg spre limitarea acestora la cele ce au în vedere vechiul ideal lockeean al apărării libertății, proprietății și vieții individului. Însă, ceea ce-l poate diferenția pe Hayek de aripa radicală a libertarianismului contemporan (Rothbard, Hoppe etc.) este faptul că el vede în guvern o instituție ce poate furniza un minimum de subzistență celor aflați în situații extreme sau în imposibilitatea de a munci, cu precizarea că acest lucru trebuie să aibă loc „în afara mecanismelor pieței”.

În esență, cartea *Drept, legislație și libertate* reprezintă un reper al sistemului de principii liberale, o sinteză remarcabilă a ideilor după care ar trebui să se ghideze societatea oamenilor liberi. Ea face parte din categoria celor câteva zeci de lucrări suficiente pentru a înțelege pe deplin funcționarea ordinilor sociale civilizate, fiind un instrument insubstituibil de lucru pentru

orice cercetător al fenomenelor sociale. Deşi autorul nu face o asemenea precizare, această operă în trei volume poate fi considerată o odă adusă libertăţii de una dintre cele mai strălucite minţi din istoria umanităţii.

INFATUAREA FATALĂ A INTELECTUALILOR[10]

De la Platon încoace, intelectualii au manifestat o apetenţă irezistibilă pentru ingineria socială. Inspiraţi de cărţi precum *Republica* sau *Legile*, ei şi-au imaginat că slăbiciunile lumii în care trăim pot fi eliminate prin simpla „ştergere a pânzei", o figură de stil în spatele căreia, cel mai invidiat gânditor al omenirii îşi ascundea planul măreţ al reconstruirii civilizaţiei pe baze pur raţionale. Aşadar, proiectul deliberat, conştient putea să înlăture şubrezeniile oricărei ordini constituite din muritori fatalmente imperfecţi. Evident, erau necesare câteva condiţii *sine-qua-non* ale desăvârşirii lumii terestre: dispariţia proprietăţii private, izgonirea nemiloasă a libertăţii personale, tratarea fără anestezice a egoismului, controlul deplin al vieţii personale de către poliţia copulaţiei şi suprimarea, desigur, în interes comun, a gândirii pe cont propriu. Ghidate după aceste principii sacre, noile societăţi, ale căror dimensiuni nu trebuiau să depăşească prea mult dimensiunea oricărui trib din Papua Noua Guinee, întruchipau perfecţiunea chiar dacă glorificau totalitarismul, xenofobia şi relaţiile sexuale panmixice, considerând drept păcate de neiertat căutarea bogăţiei, schimbul de mărfuri cu străinii sau posesia privată de bunuri.

În ciuda unei atracţii aparent irezistibile, modelul social utopic imaginat de fondatorul Academiei ateniene nu a reprezentat un punct de reper pentru lumea vestică, edificată, totuşi, pe valorile morale iudeo-creştine şi pe filosofia socială a vechilor greci. De aceea, ceea ce noi numim, astăzi, civilizaţie occidentală s-a format printr-un proces spontan, nedirijat, în care

ingredientele fundamentale au fost libertatea, proprietatea privată și străduința neostoită a individului de a-și ameliora propria condiție.

Însă, anii `30 ani secolului trecut au reprezentat, mai corect spus, au putut să însemne, un punct de cotitură în evoluția civilizației vestice. Virajul se putea produce nu neapărat din cauza ignoranței „maselor", cât din cauza popularității extraordinare de care se bucurau instrumentele ingineriei sociale în rândurile unei intelectualități, în parte, la fel de ignorantă precum cei fără de carte. Una dintre vocile ce se opuneau vehement concepțiilor la modă a fost cea a lui Friedrich von Hayek, care, în mijlocul delirului megalomanic creat de ideea controlului conștient al proceselor sociale, ce pusese stăpânire pe intelectualitatea occidentală, scrie o carte extraordinară intitulată *Drumul către servitute*. Apărută în 1944 și dedicată, absolut genial, „socialiștilor din toate partidele", lucrarea viitorului premiant Nobel (1974) constituia un manifest în favoarea valorilor care au făcut posibilă nașterea și evoluția civilizației vestice. Ea începe cu un reproș la adresa politicilor care au condus multe guverne să „abandoneze" calea dreaptă, naturală, firească și să vireze spre metode nesănătoase, incompatibile cu libertatea individuală, cu proprietatea privată și cu prosperitatea. Așadar, sintagma „drumul către servitute" înseamnă calea planificării raționale a proceselor sociale, a distrugerii spiritului antreprenorial, într-un cuvânt, calea socialismului. În celelalte capitole, cu o meticulozitate exasperantă uneori, dar specifică autorului și întregii școli din care acesta provine, cea formată la sfârșitul secolului al XIX-lea, la Viena, Hayek demontează bucată cu bucată construcția teoretică himerică a societății ce funcționează pe baza unui proiect deliberat.

Scrisă într-un limbaj oarecum accesibil publicului larg, ceea ce explică succesul său oarecum neobișnuit pentru un asemenea produs intelectual, dacă ținem cont de subiectul tratat, cartea reprezintă una dintre cele mai strălucite pledoarii scrise vreodată în favoarea libertății și a pieței libere. Ea trebuie citită și recitită mai ales în zilele noastre, când, sub presiunea populară, cauzată prin derapajul economic al ultimilor ani, tentația de a vira spre stânga pare de-a dreptul irezistibilă și izbăvitoare, în același timp. Ea ne ajută să ne

reamintim că drumul pe care au fost abandonate libertatea individuală, proprietatea privată și piața liberă duce spre sclavie.

LOGICA PIEȚELOR[11]

Deşi reprezintă singura metodă rezonabilă de alocare a resurselor rare, piaţa pare să constituie, încă, o enigmă pentru cei mai mulţi studioşi ai fenomenului economic. Dacă aruncăm o privire pe manualele de specialitate, vom descoperi explicaţii simpliste, reducţioniste şi lipsite de logică, însă bine ambalate într-un limbaj pompos şi asezonate cu un bagaj metodologic importat din ştiinţele naturale. În principiu, procesul creator de prosperitate este descris prin „curbe", „echilibre", „coeficienţi", „mecanisme", derivate, adică printr-un instrumentar care, în ciuda pretenţiilor declarate, îngreunează enorm elucidarea fenomenelor producătoare de subzistenţe. Din nefericire, aşa arată teoria economică dominantă (*mainstream*) a zilelor noastre, fapt ce limitează drastic posibilităţile de înţelegere a modului de operare a sistemului pieţelor libere, împiedicând, prin urmare, conceperea unor politici economice capabile să stimuleze producerea de bunuri şi servicii necesare satisfacerii nevoilor de consum.

Din această perspectivă, publicarea cărţii *Cum funcţionează pieţele*, scrisă de Israel Kirzner, sub egida prestigiosului Institute of Economic Affairs, reprezintă un eveniment remarcabil. Deosebirea esenţială dintre analiza economistului american şi cea a opticii convenţionale constă în tratarea fenomenelor de piaţă sub forma unor procese dinamice. Educat sub influenţa intelectuală a Școlii austriece de economie, în special, a lui Ludwig von Mises, Israel Kirzner vede piaţa liberă sub forma unui conglomerat dinamic de contacte interindividuale, rezultat al acţiunilor umane interesate, puse în practică de indivizi doritori să-şi amelioreze neîncetat propria

condiţie materială. În contrast cu optica dominantă a ştiinţei economice, el descrie piaţa sub forma unui proces, în care există tot timpul ceva care generează schimbare, fie că este vorba de condiţiile de producţie, ori de preferinţele consumatorilor. Din acest motiv, Kirzner renunţă la explicaţiile tradiţionale, arhicunoscute, ce se străduiesc să surprindă, în mod cu totul inadecvat, fenomenele creatoare de bogăţie sub forma unor imagini statice ale sistemului economic. Din punctul său de vedere, societatea, în general, şi economia, în particular, nu reprezintă „stări", „poze" de moment compuse din indivizi, caracterizate prin „echilibru", ci procese a căror trăsătură esenţială o reprezintă schimbarea perpetuă, fluiditatea. În acest fel, economistul american distruge efectiv imaginea- standard impusă de teoria economică dominantă, ce sintetizează fenomenul generator de bogăţie prin tradiţionala diagramă a curbelor cererii şi ale ofertei. Acestei viziuni arhaice, reducţioniste, caricaturale, Kirzner îi opune o perspectivă modernă, realistă, dinamică, caracterizată prin „dezechilibru" continuu şi prin ignoranţa relativă a actorilor implicaţi.

Meritul esenţial al cărţii de faţă este acela de elucida de o manieră cât se poate de convingătoare rolul antreprenoriatului. Schemele reducţioniste ale teoriei economice convenţionale lasă să se înţeleagă că „echilibrarea sistemului" reprezintă o sarcină ce revine unui planificator omniscient, care, deţinând întreaga informaţie relevantă de timp şi spaţiu din sistemul productiv, are posibilitatea să aloce resursele prin „dictarea" unor preţuri ce „echilibrează" preferinţele consumatorilor cu interesele ofertanţilor. Din punctul de vedere al lui Kirzner, aşa ceva este de neconceput, deoarece, indiferent câtă cunoaştere ar deţine, un asemenea planificator ar fi veşnic ignorant în termeni relativi; el nu ar putea deţine decât o cantitate minusculă din informaţia de timp şi spaţiu generată continuu de acţiunile umane aflate în interacţiune. Imposibilitatea concentrării informaţiei dispersate, aflate în milioane de minţi, nu şi în mintea unui posibil planificator central, indiferent de calităţile sale intelectuale, face ca alocarea resurselor să nu se poată realiza prin decizia unei autorităţi sau a unei persoane omnipotente. În consecinţă, singura metodă rezonabilă de ameliorare a condiţiei materiale a

omului o reprezintă piața liberă, în fapt, un proces fluid, caracterizat prin schimbare perpetuă, „dirijat” de acțiunea antreprenorială.

De la J. B. Say încoace, au existat mulţi economişti care s-au străduit să explice logica antreprenoriatului, însă, nimeni nu a reușit să o surprindă mai bine decât Israel Kirzner. Pentru economistul „austriac”, întreprinzătorul constituie forţa motrice a procesului de creare a prosperităţii. Acţiunea sa interesată exploatează oportunităţi de profit „nesesizate” de alţii, corectând astfel „dezechilibre” ce apar neîncetat în procesul de producere a bunurilor și serviciilor necesare ameliorării condiției umane. Așadar, rolul antreprenorului este acela de a îmbunătăți procesul de alocare a resurselor rare, acesta străduindu-se să le plaseze, în schimbul obținerii unui venit specific – profitul -, acolo unde se manifestă o nevoie mai intensă, altfel spus, un „dezechilibru” mai evident între cerere și ofertă.

Parcurgerea cărții lui Kirzner ne ajută să înțelegem logica fundamentală a funcționării piețelor, precum și instrumentelor sale esențiale, cum ar fi sistemul profit-pierdere, publicitatea etc. Lectura ei ne permite să ne lepădăm de prejudecățile păguboase ale „politicii anti-trust” sau de iluziile deșarte ale unei pretinse justiții sociale, posibile prin aplicarea principiilor „economiei bunăstării”. Într-un număr redus de pagini, economistul american explică, cu o ușurință rar întâlnită, fenomene destul de complicate și, prin urmare, predispuse unor interpretări eronate, lucru dovedit de explicațiile oferite de teoria economică dominantă. De aceea, lucrarea *Cum funcționează piețele* reprezintă o introducere mai mult decât necesară pentru cei ce-și propun să înțeleagă cu adevărat logica sistemului economic.

ZEUL DEVENIT MURITOR[12]

Atunci când lumea trece printr-o criză mai mult sau mai puțin reală, speranțele de izbăvire vin dinspre figuri providențiale. Scenariul se repetă de

mii de ani, chiar dacă rolul salvatorului este jucat, de fiecare dată, de alţi actori sau clovni. Când vine vorba de crizele economice, refugiul-reflex al celor ce caută remedii-minune conduce, aproape invariabil, spre soluţia miraculoasă ce poartă numele lordului Keynes.

De două secole, omenirea dispune de un instrumentar ştiinţific în stare să ofere explicaţii rezonabile fenomenelor complexe ale procesului de creare a avuţiei. Însă, acesta nu pare capabil să se impună în faţa nemuritoarei mistici economice. Trebuie să recunoaştem: ultimele două veacuri nu au reprezentat un triumf deplin al ştiinţei economice, ci o luptă surdă şi istovitoare a acesteia cu adversarul ei mult mai experimentat şi mai viclean, mistica economică.

Mistica îşi datorează existenţa gândirii facile, interpretării-şablon, lejerităţii şi ascendentului revelaţiei în faţa argumentaţiei raţionale. Ea supravieţuieşte pentru că satisface gusturi îndoielnice, lipsa de rigoare intelectuală şi autosuficienţa spiritului mediocru. Mistica se impune nu pentru că ar avea fundamente solide, ci pentru că satisface dorinţa celor mulţi de a avea dreptate. Prin urmare, nu ar trebui să ne mire că, ori de câte ori apar nori de furtună deasupra sistemului economic, lumea se prosternează în faţa zeului de la Cambridge, al cărui singur „merit" este acela de a fi dat o aură „ştiinţifică" unei mistici născută cu mult înainte de 1883.

Apariţia în limba română a cărţii lui Murray Rothbard, intitulată *Keynes, Omul*, poate reprezenta primul pas spre demistificarea keynesismului în ţara noastră, o ţară în care cei mai „liberali" intelectuali formaţi în era comunistă îşi atingeau apogeul răspândind învăţăturile destul de confuze ale autorului *Teoriei generale*. Cartea lui Rothbard este cu atât mai binevenită cu cât evenimentele ultimelor ani, generate de eşecurile previzibile ale intervenţiei statale, au resuscitat un leş ce părea intrat în descompunere de multă vreme. Deşi are dimensiunea unui eseu, lucrarea amintită, ce va apărea curând la Editura Liberalis, aruncă în aer legenda creată în jurul unui intelectual carismatic, care i-a sedus intenţionat pe cei mai mulţi reprezentanţi ai „ştiinţei întunecate" din ultima jumătate de veac.

Astfel, veşnicul salvator (ce poartă numele de botez John Maynard) este zugrăvit într-un tablou care ar putea fi şocant pentru aceia dintre noi învăţaţi

cu incantațiile predicilor keynesiene. Cu binecunoscuta-i lipsă de complexe, Murray Rothbard înlătura aura mistică a „Noului Mesia”, după cum îl numește Ludwig von Mises, și ne prezintă adevărul, așa cum mulți dintre noi n-ar vrea să-l audă. În locul unui sfânt, avem în față un tip arogant peste măsură, lipsit de scrupule și, nu în ultimul rând, superficial, un tip care își făcea un titlu de glorie din faptul de fi disprețuit regulile și normele fundamentale ale lumii în care trăia.

Însă, poate că cel mai șocant aspect al portretului pictat de Rothbard ține de profunda ignoranță a lui Keynes în materie de economie. Puțină lume știe că, deși a urmat studiile uneia dintre cele mai performante universități din lume, unde predau cei mai celebri profesori de economie de la acea vreme, Alfred Marshall, Arthur Cecil Pigou, John Maynard nu a frecventat un curs de teorie economică decât după terminarea facultății și atunci sporadic. Evident, acest lucru nu-l împiedica să afirme cu emfază că se pricepe destul de bine la această materie. Așadar, omul providențial, salvatorul, cel care pretindea că propriile teorii vor amâna decesul previzibil al capitalismului, a devenit un soi de etalon-aur pentru nenumărații discipoli care se roagă la *Teoria generală* ca la Sfintele Moaște. Lipsită de prejudecăți funeste, cartea lui Rothbard distruge un mit construit pe o mistică: mitul lui Keynes edificat pe mistica keynesismului. „Zeul care a dat greș” devine un simplu muritor. Paradoxal, zeul de la Cambridge avea dreptate: „pe termen lung, suntem cu toții morți”. Teoriile lui sunt cel mai bun exemplu că lucrurile chiar așa stau!

VACA SACRĂ A MODERNITĂȚII[13]

Multe culturi, care nu au făcut încă pasul decisiv spre modernitate, au un cult greu de înțeles pentru animale. Spre exemplu, niciunui thailandez nu i-ar trece prin cap că maimuțele ar fi simple materiale de studiu pentru

curiozităţile lui Darwin. India, paradisul terestru al necuvântătoarelor, locul arhanghelilor, îngerilor şi sfinţilor este ocupat de vaci. Un inventar sumar al dobitoacelor venerate ne arată că, de fapt, în anumite culturi, rolul hagiografiei este preluat de zoologie.

De multe ori, în asemenea ţări este preferabil să fii animal. Eşti considerat sfânt, te bucuri de veneraţie, nimeni nu se atinge de tine şi poţi face tot ceea ce vrei. Deţii privilegii, te bucuri de admiraţie, oricine încearcă să-ţi intre în graţii. În templele thailandeze, maimuţele fac ravagii: umblă liber, primesc mâncare fără vreun minim efort, fură hrana turiştilor, mai curând, din amuzament, fac mizerie, zgomot; cu toate acestea, nimeni n-ar avea curajul să le deranjeze în vreun fel. În asemenea culturi, dacă eşti om, Raiul pare să fie, mai curând, un soi de fermă a animalelor. Urmând o asemenea „logică”, visul suprem al muritorilor este a acela de a avea rang de măgar, porc şi, evident, în funcţie de specificul cultural, bou.

Occidentul pare să se fi debarasat de asemenea credinţe, însă nu definitiv. El nu mai venerează patrupede sau insecte, însă pare să-şi fi găsit alte vieţuitoare care să-i satisfacă propensiunile zoolatre. Vaca sacră a lumii occidentale moderne pare să fi devenit banca centrală. În numai trei veacuri, instituţia creată de politicieni pentru a face rost de bani (atunci când nimeni nu i-ar mai fi creditat) a devenit un sfânt mai respectat decât Petru sau Ioan. Ei i se cântă ode şi i se aduc ofrande. Aproape nimeni n-are curajul s-o critice. Puţinii economişti care se încumetă s-o privească altfel decât majoritatea sunt consideraţi eretici, păgâni şi, în cel mai fericit caz, anarhişti. Este suficient să aruncăm o privire pe studiile monetare ale economiştilor occidentali ca să ne dăm seama că cei mai mulţi dintre aceştia scriu cu teama de a nu comite vreun sacrilegiu. În aceste condiţii, nu-i de mirare că banca centrală a devenit singurul mare tabú al unei lumi care preaslăveşte virtuţile gândirii raţionale.

Dacă vedem lucrurile dintr-o asemenea perspectivă, cartea *Împotriva băncilor centrale*, scrisă de Murray Rothbard acum două decenii, îndeplineşte toate criteriile pentru a avea statutul *Versetelor satanice* ale lui Salman Rushdie. De fapt, Rothbard pare să fie cel mai mare „păgân” al lumii occidentale, deoarece una din principalele sale preocupări este acela de a

demonta unul din marile mituri ale modernității, conform căruia mântuirea vine dinspre o instituție apărută abia în anul 1694.

Teza esențială a lucrării sus-menționate este următoare: banca centrală nu este o vacă sacră ci o vacă de muls pentru grupurile de interese născute din concubinajul nesănătos al politicii cu lumea afacerilor. Cei care aveau o imagine idilică asupra istoriei Statelor Unite ale Americii au multe motive să fie dezamăgiți. Încercările repetate de creare a unei bănci centrale în această țară reprezintă dovada cea mai bună a faptului că, de multe ori, între realitate și ceea ce credem există o diferență enormă. Din punctul de vedere al lui Murray N. Rothbard, drumul plin de peripeții al instaurării Sistemului Federal de Rezerve (FED), banca centrală a Statelor Unite, scoate la iveală o istorie deloc romanțată. În mod obișnuit, existența unei asemenea instituții este justificată savant printr-o necesitate imperioasă de a pune ordine în sistemul monetar, de a elimina falsificatorii și speculatorii, de a asigura „stabilitatea" monedei și a prețurilor. Cu o claritate rar întâlnită (dacă ținem cont de faptul că logica fenomenele monetar este greu de înțeles de oamenii simpli), Rothbard demonstrează că, în realitate, băncile centrale au apărut din necesitatea salvgardării intereselor unui grup foarte restrâns de indivizi. Spre exemplu, în Statele Unite, FED-ul a constituit rezultatul unui efort îndelungat al marilor corporații de a obține privilegii, folosindu-se de influența unei clase politice controlate aproape în totalitate.

Împotriva băncilor centrale este un efort de a demonstra că o asemenea instituție nu reprezintă o consecință a evoluției spontane a pieței libere, ci o intervenție arbitrară, orchestrată de elita politică și economică, al cărei scop a fost și rămâne acela de a procura beneficii evidente pentru grupuri bine definite de interese. Așadar, banca centrală reprezintă un instrument de cultivare a inflației, văzută de autor ca fiind o tehnică insidioasă și perversă de impozitare invizibilă a deținătorilor de monedă prin gonflarea discreționară a cantității de bani din economie. Împotriva logicii pieței libere, banca centrală este „împrumutătorul de ultimă instanță" al cartelului bancar încurajat de stat, un cartel care, practicând sistemul rezervelor fracționare, se vede confruntat în orice moment cu pericolul insolvenței. Or, rezervele fracționare și inflația reprezintă ingerințe în funcționarea pieței libere.

Evident, oricare dintre noi s-ar putea întreba: de ce băncile recurg la asemenea tehnici? De ce banca centrală joacă rolul de apărător al intereselor acestora interferând procesele spontane ale pieței? Răspunsul lui Rothbard este cât se poate de clar: pentru că rezervele fracționare și inflația permit primilor beneficiari ai monedei proaspăt tipărite să obțină profituri uriașe în dauna ultimilor utilizatori ai monedei. Atunci, de ce statul, de fapt, politicienii, participă la acest troc lipsit de scrupule? Deoarece, în inconștiența lor funciară, statul și oamenii politici cheltuie întotdeauna mai multe resurse decât dețin, ceea ce îi aduce în postura de a avea o foame neostoită de bani. Or, sistemul bancar poate satisface această nevoie prin existența unei tiparnițe și a unui sistem monetar bazat pe bani discreționari. Problema esențială este aceea că un asemenea sistem înseamnă o intervenție arbitrară a statului în activitatea economică, fapt care nu poate rămâne fără urmări dramatice.

În aceste condiții, Murray N. Rothbard propune, nici mai mult nici mai puțin, desființarea instituției care susține ingerința în evoluția spontană a proceselor economice, adică lichidarea activelor băncilor centrale. Opțiunea sa, extrem de bine argumentată, reprezintă cea mai curajoasă încercare a distruge mitul vacii sacre a modernității occidentale. Așadar, Rothbard îi ajută pe decidenții în materie de politică economică să nu mai fie măgari, iar pe oamenii simpli să nu-și mai dorească să fie boi. Cei ce vor înțelege logica lucrării *Împotriva băncilor centrale* au șansa să evadeze din această fermă orwelliană a animalelor.

JESÚS HUERTA DE SOTO ȘI ȘCOALA AUSTRIACĂ DE ECONOMIE[14]

Întregul profil ideatic al operei lui Jesús Huerta de Soto se regăseşte schiţat în rândurile cărţii de faţă, intitulată *Şcoala Austriacă – piaţa şi creativitatea antreprenorială*. Prin această lucrare, disponibilă deja în spaniolă, franceză şi engleză, autorul realizează o sinteză remarcabilă a concepţiilor şcolii închegate în jurul celebrului tratat de economie publicat de către Carl Menger în 1871, la Viena, şcoală din al cărei filon filosofic el însuşi se revendică. Deşi avem de-a face doar cu o carte de introducere în universul ideatic al Şcolii Austriece, deşi originalitatea autorului se conservă în alte lucrări (*Socialismul, calculul economic şi funcţia antreprenorială, Moneda, creditul bancar şi ciclurile economice şi Teoria eficienţei dinamice*), prezenta carte are marele merit de a filtra, de a cerne printr-o sită foarte fină ideile fundamentale ale unor economişti uriaşi şi de a le expune clar, cristalin pentru cei doritori să exploreze „peştera” deseori obscură, slab luminată a ştiinţei economice şi baza filosofică a liberalismului din ultimul secol.

Autorul scrie la obiect, limpede şi fără divagaţii, chiar dacă explicarea pe o singură pagină a teoriei hayekiene a ciclului economic sau a teoremei misesiene a imposibilităţii calculului economic în socialism par lucru lucruri ce ţin de ezoterism inclusiv pentru mulţi iniţiaţi ai domeniului. Polemic, provocator şi tranşant, Jesús Huerta de Soto pare să fie un chirurg ce foloseşte cuvântul pe post de bisturiu pentru a îndepărta ţesuturile de prisos, pentru a ajunge la ţintă, pentru a aduce la lumină lucruri ascunse, pentru a convinge publicul de existenţa lor. Foloseşte acelaşi bisturiu lingvistic în încercarea de a îndepărta necrozele logice din polemicile în care însuşi şi şcoala de care aparţine s-au implicat.

Abordarea non-conformistă, împotriva modei din lumea de astăzi a ideilor economice, bogăţia ideilor, capacitatea de face transparente teorii opace, stilul concis fac din *Şcoala Austriacă – piaţa şi creativitatea antreprenorială* o lucrare care va atrage atenţia, va stârni interes, pasiuni printre cititorii autohtoni şi, cu siguranţă, va deveni, curând, o carte *imprescindible* (indispensabilă) pentru cei studiază ştiinţele economice, în general, şi principiile liberalismului, în particular. Ideile sale vor ajuta enorm evoluţia spre o lume liberă a societăţii noastre care, doar de două decenii, a ieşit din experimentele traumatizante ale societăţii totalitare.

DESPRE CREATORI ŞI APOSTOLI ÎN ŞTIINŢA ECONOMICĂ[15]

Spre deosebire de companioanele sale din lumea viului, omul a venit pe lume cu o profundă foame epistemică. Dincolo de învelişul său biologic, ce l-a dotat cu înclinaţii primare, vitale pentru propria-i supravieţuire, insul uman s-a căpătat cu o epidermă culturală reprezentată de dorinţa sa insaţiabilă de a cunoaşte; el vrea să ştie, să-şi explice, să cunoască. În faţa lumii ce îl înconjoară, el se miră, nu înţelege, îşi pune întrebări şi caută explicaţii rezonabile. De-a lungul timpului, reacţia sa la această stare de încordare generată de curiozitatea intelectuală şi ne-cunoaştere a constat în confecţionarea unor răspunsuri minimale al căror scop esenţial îl reprezenta evadarea, măcar temporală, din peştera platoniciană a ignoranţei. În cea mai mare parte a istoriei sale, pentru a-şi ostoi măcar parţial setea nestăpânită de a şti, omul s-a folosit de simple gânduri, de *pre-judecăţi*, obiceiuri, tabuuri, cvasi-teorii. Ştiinţa, în fond, un ansamblu articulat, relativ coerent de teorii plauzibile, constituie, doar de puţin timp, instrumentul de lux cu care se înarmează în lupta sa multimilenară cu ne-cunoaşterea.

Aşadar, datorăm ştiinţei – caviarul omului modern înfometat de cunoaştere – încercarea neobosită (şi iluzorie, de altfel) de a ieşi din ignoranţa noastră originară. În ciuda titlului său pretenţios şi intimidant, ea nu este altceva decât un instrument al cunoaşterii, un soi de bisturiu cu care înlăturăm puţin câte puţin stratul gros al propriei epiderme de ne-ştiinţă, o ustensilă utilă (nu şi unica) şi relativ fiabilă (deci, imperfectă) a cărei funcţie primordială constă în găsirea de răspunsuri la întrebare „de ce?”. Dacă ar fi să simplificăm la maximum prezentarea modului de funcţionare a sistemului făurit prin corvoada lui Galileo Galilei, ar trebui să spunem că acesta se bazează, în ultimă instanţă, pe stăruinţa şi valenţele a doi inşi: creatorul şi propovăduitorul.

Omul de ştiinţă-propovăduitor joacă un rol esenţial în acceptarea pe scară largă a teoriilor. Îmbrăcat cu o sutană specifică şi hirotonit într-un mod

aparte, educat, citit, doct, el umblă din poartă în poartă folosindu-se de *mass-media*, predică (uneori, în zadar) prin săli şi amfiteatre plictisite, scrie cărţi şi articole transmiţând teorii, ipoteze, concepţii la a căror creare nu a participat. El este doar un *medium*, aflat într-o uşoară transă, prin care ştiinţa încearcă să capete o pretinsă dar iluzorie acceptare de masă. Omul de ştiinţă-propovăduitor îşi asumă vocaţia de apostol; pare să fie un soi de Sfânt Petru trimis să răspândească învăţăturile lui Isus. De regulă, o face cu o doză ridicată de conformism; de aceea, el însuşi crede în ele. Doar dacă moşteneşte ceva de la Sfântul Toma mai are, din când în când, izbucniri non-conformiste de genul „nu cred până nu văd!”; la extrem, funcţie de gena sa oportunistă, poate deveni un veritabil Iuda Iscarioteanul. De regulă, pentru a fi mai eficient, îşi însoţeşte mesajele cu îndemnul „crede şi nu cerceta!”. Însă, indiferent de haina purtată, apostolul nostru joacă un rol esenţial în „democratizarea ştiinţei”, în convingerea şi educarea publicului larg. Rolul său nu este deloc de neglijat şi presupune calităţi didactice, abilităţi oratorice şi dexterităţi speciale în persuadarea ne-iniţiaţilor. El trebuie să explice clar, să ofere detalii, să vorbească „pe limba mulţimii”, adică să traducă vulgului teorii şi concepţii aparent ezoterice. În fapt, „apostolul” reprezintă piramida pe care se sprijină sistemul ştiinţei. Fără el, ştiinţa nu şi-ar mai îndeplini menirea de a satisface pornirea intrinsecă a omului de a cunoaşte şi a avea explicaţii savante. În absenţa sa, între creator şi mase s-ar produce o falie a cărei consecinţă ar fi, pe de o parte, izolarea şi „vorbitul de unul singur” al celui dintâi şi ignoranţa, ne-ştiinţa veşnică a celor mulţi. Aşadar, avem suficiente motive să credem că omul de ştiinţă-apostol prezintă o „utilitate socială” indiscutabilă.

Însă, indiferent de importanţa acestuia, rolul protagonist în arealul ştiinţei aparţine creatorului. După cum îi spune şi numele, el este cel care creează, produce ceva nou, generează valoarea adăugată a ştiinţei. Spre deosebire breasla „apostolilor”, numeroasă şi relativ accesibilă oricărei persoane dispuse să trudească pe altarul ştiinţei, creatorii fac parte dintr-un cerc select, restrâns şi, fără nicio urmă de iz peiorativ, elitist. Ei constituie vârful piramidei ştiinţei. Prin urmare, fac parte dintr-un soi de sinod (sau, poate, conclav) unde accesul este rezervat aleşilor. Pentru a păşi pe holurile

tăcute ale acestui templu, trebuie să convingi că te distingi de ceilalţi, că aportul tău nu se rezumă la a repeta ce-au spus alţii, că gândeşti şi scrii cu un grad acceptabil de originalitate, că, în ciuda ritmului exponenţial de creştere a cunoaşterii, poţi ieşi din aria propriului domeniu de cercetare. Fără a fi el însuşi pe deplin original, creatorul vine şi altoieşte ramuri ale arborelui cunoaşterii crescut de-a lungul timpului; nici nu dărâmă copacul existent, nici nu sădeşte altul, doar curăţă crengile debile şi le altoieşte (în sensul bun al cuvântului) dând posibilitatea ca întreaga coroană să se dezvolte.

Dacă luăm în considerare cartea de faţă şi opera sa în ansamblu, din această castă a creatorilor de ştiinţă face parte, fără îndoială, profesorul Jesús Huerta de Soto. Înzestrat cu o inteligenţă pătrunzătoare, cu un simţ critic devastator şi cu un spirit analitic dezarmant, don Jesús face parte din acea categorie rară a intelectualilor care şi-au asumat postura de a depăşi condiţia de simpli predicatori. Altfel spus, a reuşit să aducă un surplus ştiinţei economice, ceva original, o valoare adăugată. Pe lângă contribuţiile sale remarcabile legate de teoriile crizelor economice şi a imposibilităţii calculului economic în sistemele economice planificate centralizat, profesorul Huerta de Soto propune ştiinţei pe care o slujeşte conceptul de eficienţă dinamică. Crescut în tradiţia intelectuală a Şcolii Austriece, inspirat de Menger, Mises şi Hayek, creatorul de şcoală de la Madrid finisează o teorie conform căreia analiza economică trebuie să iasă din sfera influenţă a paradigmei neoclasice scientiste, de esenţă walrasiană, ce descrie fenomenele creatoare de bogăţie dintr-o perspectivă statică, schematizată şi excesiv de simplificată.

Don Jesús descrie procesele sociale, în consecinţă, şi pe cele specifice sistemului economic, din perspectivă dinamică; mai precis, le vede ca pe un ansamblu uriaş de interacţiuni umane, un tot integrat, fluid, imposibil de reprezentat mental sau sub forma unui sistem de ecuaţii (indiferent de gradul de complexitate al acestuia din urmă). În cel mai fericit caz, reprezentarea proceselor productive ar lua forma unui film, dar în niciun caz al unei fotografii, după cum îşi imaginează adepţii lui Walras şi Pareto. Inspirat de fundamentul filosofic al Şcolii Austriece şi concepţia despre antreprenoriat a

lui Israel Kirzner, Jesús Huerta de Soto demonstrează că sistemul economic înseamnă o multitudine de decizii individuale în continuă adaptare reciprocă, proces dinamic stimulat de capacitatea antreprenorială înnăscută a fiinţei umane, capabilă în orice moment să imagineze scopuri de urmat şi instrumente adecvate atingerii lor. Aşadar, economia, mai precis, ştiinţa ce studiază acţiunea omului în legătură cu alocarea de mijloace limitate pentru îndeplinirea de obiective infinite, nu explică alegerile individuale separat, disociat şi de o manieră fotografică. Din nefericire, paradigma predominantă din ştiinţa noastră pleacă de la premisa că fiecare dintre noi alege, într-un mediu izolat, încremenit, alocarea unor resurse *cunoscute* şi *date* pentru atingerea unor obiective, la rândul lor *ştiute* şi *disponibile*. Cu alte cuvinte, fiecare dintre noi alege într-un mediu cunoscut, nealterat şi neinfluenţat de conduita altora, cum anume să îşi maximizeze utilitatea sau, folosind, argoul specific domeniului, cum să „obţină efecte maxime cu nişte costuri minime”. *Teoria eficienţei dinamice*, nucleul dur al lucrării de faţă, inovaţia metodologică a economistului spaniol, arată că imposibilitatea maximizării se datorează faptului că natura proceselor sociale face ca fiecare dintre noi să acţioneze într-un mediu populat şi influenţat de alţi inşi, un mediu în care întotdeauna există ceva „în mişcare”, fapt ce determină ca nici obiectivele, nici mijloacele de a le atinge să nu aibă o natură statică. Or, atunci când atât scopurile, cât şi instrumentele necesare atingerii lor stau pe nisipuri mişcătoare, posibilitatea maximizării dispare. Aşadar, sarcina fundamentală a ştiinţei economice nu ar trebui să mai facă referire la alocarea de resurse rare prestabilite spre nevoi cunoscute, ci la modul în care indivizii umani se adaptează din mers mediului social în schimbare, evaluându-şi şi reevaluându-şi neîncetat atât mijloacele disponibile, cât şi finalităţile vizate. Prin urmare, problema fundamentală a ştiinţei economice rezidă nu în încercarea de a căuta „situaţii de echilibru”, iluzorii stări de genul „cea mai mare fericire, pentru cel mai mare număr” sau decizii de „inginerie socială” care să amelioreze „bunăstarea generală”, deoarece aşa ceva se poate întâmpla atunci când obiectivele individuale ne apar drept ştiute şi „congelate”, resursele ne sunt cunoscute şi definitive, iar toată cunoaşterea din ordinea socială, disponibilă. Însă, caracterul subiectiv şi netransmisibil al

cunoașterii și dinamica ordinii sociale fac imposibilă o asemenea încercare. De aceea, soluția ieșirii din această fundătură a studiului fenomenelor sociale constă în luarea în considerare a individului creator, capabil să-își utilizeze spiritul antreprenorial pentru a imagina din mers obiective și căi de a le atinge, nu un individ ce acționează într-un mediu închis, autarhic, ci unul ce interacționează cu semenii săi într-un sistem economic real. Problema științei economice nu trebuie să vizeze ameliorarea alocării „sociale” a resurselor, ci modul în care indivizii se pot bucura de mai multă libertate pentru a se adapta reciproc, în marele joc de interacțiuni reprezentat de viața în comun. Din perspectiva profesorului Huerta de Soto, atunci când posedă libertate, fondată pe proprietatea privată, individul, folosindu-se de abilitățile sale antreprenoriale, are capacitatea de a-și rezolva singur problema subzistenței.

Implicațiile coagulării acestei teorii a eficienței dinamice sunt extraordinar de importante. Prima, și, poate, cea mai importantă, constă în înlăturarea nenumăratelor prejudecăți și erori existente în știința economică conform cărora, pe măsura trecerii timpului și care urmare a consumului neîncetat, omenirea se va autodistruge prin supra-exploatarea mediului și a resurselor naturale. Acest subiect asupra căruia autorul revine într-un capitol distinct al cărții poate fi cu adevărat desluşit prin înțelegerea și acceptarea teoriei eficienței dinamice. După cum se arăta mai sus, abordarea statică, îngustă pleca de la supoziția că resursele naturale sunt, toate, cunoscute și date; însă, aplicând bunul simț și logica teoriei dinamice propuse de autorul nostru tragem concluzia că, dimpotrivă, acestea depind de creativitatea umană, de stimulentele oferite inventatorilor, exploratorilor etc. De aceea, pretinsa tensiune crescândă dintre resurse și nevoi, tensiune ce va conduce, finalmente, la moartea de inaniție a omenirii, se dovedește a fi o simplă neînțelegere. Oamenii își multiplică nevoile însă au capacitatea de a-și multiplica și resursele. Putem fi prizonierii modului primitiv de gândire economică doar dacă rămânem fixați în optica statică: resursele noastre sunt doar cele știute, nimic nu poate fi creat, volumul lor este finit și dat etc. Utilizând teoria eficienței dinamice, ce circula prin cărți și articole, dar pentru prima oară foarte bine articulată de către Jesús Huerta de Soto, știința economică poate ieși dintr-o situație jenantă, contrazisă de bunul simț și de

realităţile ultimelor două veacuri: resursele nu se sfârşesc, omenirea nu va muri de foame curând, creşterea populaţiei nu trebuie să ne determine să revenim la infanticid sau să cultivăm, cum disperat ne sfătuia Malthus, „conduite împotriva naturii”.

Evident, teoria eficienţei dinamice constituie elementul teoretic fundamental al cărţii pe care o propunem cititorului de limbă română. Însă, parcurgerea următoarelor pagini îi va aduce studiosului noi provocări. Poate că cea mai importantă dintre acestea este cea referitoare la teoria naţionalismului liberal. Intelectualii cu o minimă instrucţie în zona sistemului de principii liberale ştiu că alăturarea a două cuvinte precum „naţionalism” şi „liberal” este de-a dreptul curioasă, dacă nu chiar respingătoare. Cei ce au parcurs scrierile lui Adam Smith, Friedrich Hayek sau Karl Popper s-au convins că liberalismul a constituit un răspuns la optica de gândire specifică societăţii închise, autarhice, monocolore. Pentru ei, liberalismul depăşeşte frontierele unei feude, ale unui stat sau chiar ale unui imperiu, teoriile liber-schimbiste fiind cel mai bun argument în favoarea unei astfel de poziţii. De aceea, ideea unui „naţionalism liberal” ar putea să dea frisoane veritabililor liberali. Cu toate acestea, parcurgerea sus-numitului eseu lămureşte lucrurile. Dacă se pleacă de la definiţia noţiunii de naţiune şi de la situaţia specifică Spaniei, lucrurile intră pe un făgaş normal. În fapt, Huerta de Soto pledează pentru acordarea unei libertăţi de mişcare fiecărui cetăţean, încât acesta, respectând un set minimal de norme şi proprietatea privată a tuturor, să se poată deplasa liber acolo unde crede de cuviinţă. Împotriva a ceea ce ar putea sugera titlul, eseul „Teoria naţionalismului liberal” constituie un argument politic şi economic împotriva centralismului statal (în cazul Spaniei, împotriva administraţiei de la Madrid) şi favorabil guvernării locale, prin intermediul a mii de oraşe sau localităţi deplin autonome, legate între ele prin beneficiile liberului-schimb. Mai mult de atât, don Jesús consideră că libertatea de mişcare a persoanelor, bunurilor şi proprietăţilor poate face ca asocierea politică dintre diferiţi cetăţeni să depăşească graniţele politice (mai mult simbolice) ale unui stat. Însă, spunând acest lucru, profesorul Huerta de Soto nu se situează pe poziţiile admiratorilor ideii de Europa, aşa cum apărea

ea în construcţia politică din ultimele decenii. Dimpotrivă, el se declară un eurosceptic, deoarece, în viziunea sa, instituţiile recent plăsmuite, cu sediul la Bruxelles sau la Strasbourg, nu fac decât să mai ridice un zid de fortificaţie în jurul ideii de „centru”, înlocuind o puterea politică a unui stat oarecare cu o super-putere mutantă, ineficientă şi insidioasă pentru orice liberal care se respectă şi a răsfoit măcar operele lui Montesquieu şi ale Lordului Acton. Cititorul curios va descoperi în acest eseu o pledoarie viguroasă şi persuasivă în favoarea libertăţii „de a vota cu piciorul” (atenţie, nu cu cizma!) şi a schimburilor reciproc avantajoase dintre indivizi aparţinând diferitelor naţiuni ale lumii.

Remarcabile sunt, de asemenea, eseurile în care se regăseşte o parte a preocupărilor sale legate de ilegitimitatea şi nocivitatea sectorului bancar cu rezervă fracţionară. Iniţiaţii în chestiuni de ştiinţă economică ştiu că profesorul Huerta de Soto este autorul uneia dintre cele mai interesante lucrări referitoare la crizele economice, adică *Moneda, creditul bancar şi ciclurile economice*, tradusă în limba română acum mai puţin de un an. Ideea fundamentală a cărţii, pregătită prin câteva dintre eseurile publicate sub coperţile *Teoriei eficienţei dinamice*, ne spune că sursa majoră a fluctuaţiilor ciclice ale activităţilor economice o constituie un defect major al sistemului bancar modern, cu rezervă fracţionară. Folosindu-se de contribuţiile scolasticilor din Şcoala de la Salamanca, din perioada aşa-zisului Secol de Aur spaniol, şi de teoria austriacă a ciclului economic, don Jesús demonstrează magistral (din nefericire, confirmat de evenimentele ultimilor ani) că sursa instabilităţii sistemelor economice o constituie creare discreţionară de bani de către băncile comerciale, cu acceptul tacit sau ajutorul manifest al băncii centrale. În opinia sa, cârdăşia bancheri privaţi-politicieni veroşi a condus la o apariţia unui bancar nenatural ce acordă credite din nimic, folosindu-se de o interpretare inadmisibilă a contractului de depozit şi de acţiunea politică a băncii centrale. Prin acest mecanism pernicios, producţia de bani fără acoperire în aur generează perioade de *boom*, stimulate de scăderea artificială a ratei dobânzii, şi depresiune economică, ceea ce supune sistemul economic unor fluctuaţii complet

nesănătoase. Parcurgerea eseurilor menţionate (tratate exhaustiv în *Moneda, creditul bancar şi ciclurile economice*) transmite un mesaj doctrinar ce nu poate fi trecut cu vederea: eşecul sistemului bancar condus de o bancă centrală confirmă teoria imposibilităţii planificării centrale, teorie propusă de Mises şi perfecţionată de Hayek. Cu alte cuvinte, acolo unde mecanismele spontane ale pieţei sunt substituite artificial cu încercări himerice de coordonare centralizată apar efecte de respingere extrem de violente; pretenţia băncii centrale de a planifica sistemul monetar este sortită eşecului manifestat prin inevitabile stări de epilepsie economică.

Prin eseurile pomenite, Jesús Huerta de Soto nu face doar o introducere a cititorului în teoria ciclului economic, dar reabilitează, concomitent, nişte gânditori pe care ştiinţa economică i-a tratat, în cel mai fericit caz, cu un soi de mirare binevoitoare, fără să-i ia cu adevărat în seamă. Ne referim, evident, la intelectualii Şcolii de la Salamanca, în frunte cu cărturari desăvârşiţi precum Juan de Mariana. Pe lângă faptul că se manifestă ca un veritabil *liberal naţionalist,* autorul prezenţei cărţi nu pierde ocazia de a ataca concepţia arhicunoscută conform căreia ştiinţa economică s-a născut din părinţi scoţieni şi englezi, în a doua jumătate a secolului al XVIII-lea. Respingând sorgintea anglo-saxonă a ştiinţei economice în favoarea celei continentale, don Jesús atacă fundamentul moral-religios, calvinisto-protestant al acesteia. Prin asocierea gândirii iezuite salamantine cu primele reflecţii asupra ideii de valoare subiectivă şi asupra proceselor spontane de piaţă, el încearcă să ne convingă de faptul că fundamentele ştiinţei căreia îi dedică eforturile se regăsesc în catolicism şi în Spania natală.

Prezentarea ideilor din cartea de faţă s-ar putea extinde atât de mult încât s-ar putea transforma ea însăşi într-o altă lucrare; însă, nu aceasta este intenţia prefaţatorului. El voia să vă convingă doar că aveţi în faţă cartea unui intelectual complex şi complet, un economist polivalent şi provocator, un nume de referinţă pentru ştiinţa economică a ultimelor două decenii. Aşa că nu staţi pe gânduri: rareori vi se oferă posibilitatea să citiţi în limba maternă o carte cu mesaj atât de percutant, clar şi concis, un text atât de bogat şi spumos, scris cu atâta inteligenţă. Înainte de a vă lăsa să-l devoraţi, vă cer

doar scuze pentru a vă fi plictisit cu o prefață ce nu exprimă decât foarte mică măsură ceea ce vrea să vă spună autorul. Așa că, lectură plăcută!

ECONOMIE ŞI LUCIDITATE[16]

Cei ce au avut şansa să parcurgă măcar una din cele trei cărţi ale lui Jesús Huerta de Soto traduse în limba română ştiu deja că apariţia unei lucrări a profesorului spaniol reprezintă în sine un eveniment remarcabil. Observaţia îşi păstrează valabilitatea şi pentru cea de-a patra traducere, intitulată *Eseuri de economie politică.*

În fapt, cartea de faţă reprezintă o sinteză a celor mai importante articole publicate de autor de-a lungul timpului, pentru publicul spaniol, incluse în două cărţi intitulate, iniţial, *Estudios de economia politica* şi, apoi, *Nuevos estudios de economia politica*. În ciuda faptului că se bazează pe articole sau eseuri scrise de-a lungul unei perioade relativ lungi, lucrarea are toate datele pentru a fi considerată un întreg bine şlefuit şi închegat.

Între coperţile ei se regăsesc marile teme ale operei lui Jesús Huerta de Soto. Prima dintre ele face referire la teoria austriacă a ciclului economic. Cititorul avizat ştie că evenimentele anilor 1930 au creat condiţiile unei aprigi dezbateri în legătură cu originea crizelor economice. Şcoala Austriacă de economie a propus o explicaţie alternativă celei keynesiene, arătând că intervenţia băncii centrale în activitatea economică generează o scădere artificială a ratei dobânzii, cauza principală a boom-ului şi a inevitabilei depresiuni economice. Concepută de Mises şi Hayek, teoria austriacă a ciclului economic este ranforsată prin cercetările lui Huerta de Soto, schiţate în două capitole ale prezentei lucrări, articole ce vor reprezenta fundamentul remarcabilei cărţi, apărută tot la Editura Universităţii „Alexandru Ioan Cuza”, *Moneda, creditul bancar şi ciclurile economice*.

O preocupare majoră a gânditorului spaniol, prezentă şi în volumul de faţă, ţine de metoda în ştiinţa economică. Adept declarat al Şcolii Austriece, autorul susţine că, de fapt, fenomenele sociale pot fi explicate doar ţinând cont de preferinţele, concepţiile şi alegerile subiective ale indivizilor. De aceea, ştiinţele sociale diferă fundamental de cele naturale, care tratează relaţii fizice, relativ constante între obiecte. Natura diferită a relaţiilor analizate face ca economia să trateze relaţii caracterizate prin schimbare perpetuă, iar fizica, spre exemplu, să analizeze, mai degrabă, situaţii statice. Consecinţa esenţială a acestei diferenţe este aceea că fenomenele creatoare de bogăţie nu pot fi reprezentate sau analizate sub forma unor „fotografii" ale ordinii sociale; în sistemul economic nu există situaţii de echilibru, ci o mişcare continuă. Fenomenele economice se manifestă sub forma unor procese în veşnică schimbare. Or, dacă lucrurile stau aşa, posibilităţile de măsurare obiectivă se reduc dramatic. Una dintre concluziile majore ale demonstraţiilor din prima parte a cărţii este aceea că analiza cantitativă ajută în foarte mică măsură ştiinţa economică deoarece acolo unde se manifestă acţiunea umană, există preferinţe pur subiective, judecăţi de valoare ce scapă cuantificării prin indici matematici sau mărimi precise. În sistemul economic, indivizii acţionează în baza unor seturi *personale* de preferinţe şi ierarhii de valori, seturi şi ierarhii supuse modificării neîncetate. Caracterul subiectiv al datelor din sistemul economic şi gradul ridicat de complexitate al ordinii rezultate face imposibilă agregarea cunoaşterii de timp şi spaţiu generată de inter-relaţiile umane. Prin urmare, nu există posibilitatea cuantificării prin utilizarea aşa-ziselor agregate propuse de macroeconomie.

După cum bine se poate observa, abordarea lui Jesús Huerta de Soto se înscrie, o dată în plus, în logica austriacă de analiză a fenomenelor sociale şi, în consecinţă, a celor economice. Ceea ce particularizează Şcoala austriacă este faptul că ea respinge curentul majoritar din ştiinţa economică, curent inspirat de neoclasicismul walrasian. Sub influenţa Şcolii politehnice franceze din secolul al XIX-lea, L. Walras pune bazele unei explicaţii particulare a fenomenelor economice, optică ce ignoră aproape complet acţiunea umană subiectivă. Prin adoptarea metodelor specifice ştiinţelor fizice, părintele Şcolii de la Lausanne îşi propune să imprime ştiinţei

economice caracterul obiectiv al celor dintâi. Scopul său era evident: dorința de a efectua măsurători și predicții precise, similare celor din astronomie, fizică sau chimie. Importul opticii în termeni de echilibru, din domeniul științelor exacte, avea tocmai scopul de a hipersimplifica și de a măsura cu mare acuratețe. Analiza sistemului productiv prin intermediul așa-ziselor agregate macroeconomice, optică dominantă din știința economică a ultimei jumătăți de veac, constituie rezultatul logic răspândirii gândirii walrasiene. Singurii adversari ai viziunii „scientiste" asupra fenomenelor economice se regăsesc în interiorul Școlii austriece. Desigur, unul dintre contestatarii acestei viziuni obiectivist-reducționiste este profesorul Huerta de Soto. Concluzia unuia dintre cele mai extinse și interesante capitole ale cărții de față este aceea că economia este și trebuie să rămână o știință ce tratează acțiunile umane, preferințele subiective și relativ schimbătoare ale individului. Or, dacă se pleacă de la o asemenea ipoteză, nu există loc pentru „fundamente stabile", agregări, măsurători precise, în afara oricăror interpretări personale. Dacă elementul esențial al sistemului economic este *individul* cu seturi *personale* de preferințe, nu există loc pentru medii sau mărimi statistice globale. În consecință, abordarea logică a fenomenelor creatoare de bogăție trebuie să fie una micro- și nu macro-economică.

Influențat decisiv de individualismul metodologic al lui Carl Menger, Huerta de Soto vede sistemul productiv ca pe un ansamblu uriaș de inter-acțiuni umane, un sistem sofisticat, supus schimbării perpetue, imposibil de reprezentat de o manieră simplificată și schematizată. Consecința fundamentală a complexității și naturii subiective a acțiunii umane este imposibilitatea de a formula previziuni de tip cantitativ. Numărul enorm al agenților ce acționează pe baza unei cunoașteri personale, subiective, de timp și spațiu împiedică posibilitatea de a prezice cu acuratețe evoluția ulterioară a evenimentelor. De aceea, știința economică poate recurge doar la predicții de tip calitativ. Aplicată teoriei ciclului economic, spre exemplu, această concepție ne ajută să înțelegem că reducerea artificială a ratei dobânzii, prin intervenția băncii centrale, va determina, mai întâi, un *boom* nesănătos și, apoi, o inevitabilă criză economică. Afirmând așa ceva, profesorul Huerta de Soto face o predicție de tip calitativ, fiind convins (din motivele expuse mai

sus) că nici amplitudinea boom-ului, nici intensitatea depresiunii nu pot fi determinate prin mărimi matematice.

Evident, aria tematică abordată de autor este mult mai bogată. Ea include, printre altele, analize legate de sfera asigurărilor, pentru care a primit un prestigios premiu din mâinile regelui Juan Carlos al Spaniei, o critică necruțătoare la adresa statului asistențial și, nu în ultimul rând, mult discutata problemă ecologică, toate filtrate prin sita fină a unei gândiri liberale profunde, consecvente și coerente. În fapt, constanta întregii sale opere îl constituie sistemul de principii filozofice liberale căruia, în paginile prezentei lucrări, îi dedică trei dintre cele mai interesante capitole.

Acestea sunt doar câteva dintre motivele pentru care orice intelectual ar trebui să parcurgă cu atenție *Eseurile de economie politică* ale economistului spaniol. Toate celelalte vor fi descoperite de cititor prin lectura efectivă a acestei prețioase lucrări.

ÎN APĂRAREA PIEȚEI LIBERE[17]

Au trecut mai bine de cinci ani de la începutul actualei depresiuni economice, iar explicațiile dominante privind originile sale nu par să lase loc de prea multe interpretări. Așadar, atât în mass-media, cât și în mediile intelectuale domnește punctul de vedere conform căruia marasmul în care a plonjat sistemul economic mondial se datorează excesului de politici liberale practicate în ultimele decenii. Carismaticii analiști de televiziune se iau la întrecere cu pedanții profesori de teorie economică din universități în încercarea lor de a găsi mai repede cauzele evenimentelor recente în presupusele defecte congenitale ale pieței libere. Unii dintre ei, investitori pe bursă în produse derivate de mare risc, dar extrem de profitabile în caz de reușită, nu se sfiesc să explice depresiunea slăbiciunile inerente ale „fundamentalismului pieței”, o sintagmă inventată de unul dintre cei mai

mari speculatori ai tuturor timpurilor. În plus, librăriile sunt inundate cu tipărituri care atacă fără menajamente capitalismul, punându-i în cârcă toate relele de pe fața Pământului. În aceste condiții, nu trebuie să ne mai mire masivul viraj spre stânga al opiniei publice, succesul „Indignaților" sau cererea tot mai intensă a oamenilor simpli pentru politici intervenționiste.

Din fericire, există și excepții. Una dintre acestea ne este furnizată de doi autori spanioli, profesori de teorie economică la două universități prestigioase din Madrid, Carlos Rodriguez Braun și Juan Ramon Rallo. Prin intermediul eforturilor lor generoase și cu ajutorul Editurii Universității „Alexandru Ioan Cuza" din Iași, cititorii români au la dispoziție o altă perspectivă asupra evenimentelor pomenite câteva rânduri mai sus. Cartea lor, *O criză și cinci erori*, tradusă acum un an în limba română, constituie o raritate a peisajului livresc autohton și internațional prin faptul că demontează câteva dintre cele mai des-întâlnite acuzații aduse în ultimii ani sistemului economic bazat pe piața liberă. Într-un limbaj de o simplitate neobișnuită (dacă ținem cont, totuși, de complexitatea subiectului), autorii, intelectuali cu o cultură economică remarcabilă, pulverizează pur și simplu fundamentul teoretic al argumentației de sorginte anti-capitalistă larg răspândită astăzi în ziare, pe micul ecran sau în amfiteatre.

În prima parte a cărții, Carlos Rodriguez Braun și Juan Ramon Rallo atacă frontal cele mai comune erori de judecată în legătură cu originea depresiunii economice. Astfel, ni se demonstrează simplu și convingător că vina pentru ceea ce s-a întâmplat în ultima jumătate de decadă nu poate fi atribuită excesului de politici liberale din ultimele decenii, lăcomiei sau pieței libere. În cealaltă jumătate a lucrării ni se prezintă filmul real al evenimentelor care au condus la cea mai gravă depresiune economică din ultima jumătate de secol. Două calități ale argumentației atrag atenția asupra demonstrației: densitatea ideatică și logica ireproșabilă a explicațiilor. Rar ni se întâmplă să descoperim un demers științific în stare să explice atât de clar și simplu fenomene atât de sofisticate precum cele la care facem referire. Evident, dinamica evenimentelor și logica argumentației au ca fundament teoretic teoria austriacă a ciclului economic, concepută în secolul trecut, în special, de Ludwig von Mises și Friedrich von Hayek. Șirul explicațiilor, caracterizate

prin rafinament și profunzime, culmină cu o concluzie cât se poate de clară: depresiunea economică pe care o parcurgem reprezintă consecința inevitabilă a boom-ului nesustenabil generat de politicile intervenționiste puse în practică acum mai bine de un deceniu. Împotriva curentului, cartea demonstrează magistral că excesul de stat, nu de piață liberă, se face vinovat de gravul derapaj economic al ultimilor ani.

EURO-SCEPTICISM[18]

După experiența terifiantă a celui de-al Doilea Război Mondial, ideea creării unei Europe unite s-a bucurat de un larg sprijin popular. Proiectul politic al unificării țărilor de pe „bătrânul continent" a primit confirmarea omului de rând deoarece liderii politici au știut să-și justifice demersul recurgând la ajutorul intelectualilor, care, în dorința lor de a se simți utili, au conceput teorii favorabile procesului de integrare. Mai mult decât atât, optimismul excesiv al truditorilor minții a generat un consens cvasi-unanim în ceea ce privește mijloacele folosite pentru transpunerea în practică a idealurilor pan-europenismului. În consecință, literatura de specialitate apărută în ultimele decenii evidențiază cu voioșie doar beneficiile integrării, tratând cu o superficialitate suspectă posibilele sale efecte negative.

Din această perspectivă, apariția unei cărți critice, precum cea scrisă de Philipp Bagus (*Tragedia monedei euro*, Editura Universității Alexandru Ioan Cuza Iași, 2011), constituie un eveniment cu adevărat singular. Înainte de a face referiri la conținutul acestei lucrări, trebuie să menționăm că autorul poate fi considerat, fără niciun fel de reținere, drept un veritabil liberal, un intelectual cu o viziune profund favorabilă liberei circulații a mărfurilor și a persoanelor în interiorul granițelor Europei. Așadar, nu avem de-a face cu demers în favoarea naționalismului sau autarhismului. *Tragedia monedei euro*

este o carte scrisă împotriva unui anumit mod de a vedea Europa, nu împotriva Europei pur şi simplu.

Punctul de plecare al demersului său îl constituie evenimentele ultimilor patru-cinci ani, manifestate printr-o criză economică ale cărei efecte pot fi comparate doar cu cele resimţite în anii `30 ai secolului trecut. „Calul de bătaie" al tânărului economist german îl reprezintă moneda euro, deoarece aici se regăsesc toate semnele de boală ale unui sistem (Uniunea Europeană) considerat a fi construit pe baze șubrede.

Una dintre tezele fundamentale ale lucrării sus- pomenite este aceea conform căreia moneda unică europeană nu are de-a face cu piața liberă, fiind un artefact pus la dispoziția politicienilor oportuniști, dornici să realizeze un supra-stat centralizat cu sediul la Bruxelles, Strasbourg sau Frankfurt. În ciuda pretenţiilor iniţiale (ţinerea sub control a cheltuielilor publice şi a ratei de creştere a preţurilor, limitarea deficitelor guvernamentale, instaurarea disciplinei fiscale), introducerea monedei euro a creat o falie insurmontabilă în interiorul Uniunii Europene, între ţările flancului sudic (inflaționiste) şi cele din zona nordică (ce recurg, de obicei, la o politică monetară prudentă, conservatoare). Astfel, eliminarea competiției monetare (prin recursul la euro) nu a condus la politici guvernamentale solide, ci a stimulat comportamentul iresponsabil al autorităţilor naţionale, ceea ce a condus la o criză profundă a datoriilor suverane. Unul dintre argumentele decisive aduse de Bagus în favoarea demonstrației sale face referire la faimoasa teorie a „tragediei bunurilor comune". Adaptată monedei euro, celebra idee a lui Garrett Hardin îl conduce pe tânărul profesor de la Madrid spre concluzia că unificarea politicilor monetare sub umbrela atotputernicilor bancheri de la Frankfurt generează așa-zisul *moral hazard*, manifestat printr-o iresponsabilitate crescândă în materie de politică economică. Or, derapajul ultimei jumătăţi de deceniu îşi are sorgintea în promovarea cu orice preţ a ideii conform căreia că tot ce este „comun" în Europa (politici, bugete, monedă) va genera efectele pozitive așteptate de toată lumea.

Philipp Bagus este un euro-sceptic. Însă, nu pune la îndoială virtuţile unei Europe unite, ci mijloacele concrete prin care se încearcă punerea în practică a unui asemenea ideal. Ca oricare liberal autentic, el preferă un spaţiu unde puterea aparţine pieţei libere (nu deciziilor administrative ale Comisiei Europene), unde libertatea de alegere se manifestă inclusiv în chestiuni monetare, unde deciziile esenţiale ale spaţiului economic aparţin întreprinzătorilor şi consumatorilor, nu birocraţilor sau politicienilor. Aşadar, putem crea o altfel Europă decât cea spre care ne îndreptăm, însă avem nevoie de alte concepţii, de o critică lucidă a politicilor impuse astăzi de funcţionarii de la Bruxelles şi, nu în ultimul rând, de puţin scepticism. Optimismul excesiv conduce către iresponsabilitate şi eşec.

O PERSPECTIVĂ NECONVENŢIONALĂ ASUPRA POLITICII MONETARE[19]

Ultimul deceniu a însemnat pentru economia mondială şi, implicit, pentru cea românească o perioadă extrem de bogată de evenimente. După exuberanţa anilor 2001-2008, a urmat „aterizarea forţată” din ultimii cinci ani. Succesiunea rapidă şi extrem de interesantă de „întâmplări” cu caracter economic a dat naştere unei literaturi foarte eterogene, al cărei obiectiv major a fost şi este acela de a da explicaţii şi de a furniza soluţii. Din nefericire, cele mai multe titluri apărute de-a lungul acestei perioade nu au reuşit să atragă atenţia printr-un demers riguros şi convingător, iar acest lucru este cu atât mai valabil pentru producţia de carte autohtonă.

Evident, există şi excepţii. Una dintre acestea este ultima carte scrisă de Lucian Croitoru, consilierul guvernatorului BNR, Mugur Isărescu. Ceea ce atrage atenţia în mod deosebit asupra lucrării *Politica monetară: ipostaze neconvenţionale* este soliditatea argumentării. Scrisă de un „actor” puternic implicat în evenimentele economice derulate în ultimii ani în România,

această carte se vrea a fi o analiză pedantă şi rafinată a ceea ce s-a întâmplat în sistemul productiv mondial şi naţional de-a lungul ultimului ciclu economic. Desigur, ţinând cont de statutul profesional al autorului, lucrarea sus-pomenită se concentrează, în special, pe probleme de natură monetară, fără a ignora însă alte aspecte al politicii economice. Prin urmare, Lucian Croitoru analizează în profunzime chestiuni precum viabilitatea monedei euro, „atacul speculativ" la care ar fi fost supus leul după începerea crizei economice sau reacţia Băncii Naţionale a României în faţa provocărilor dure ale ultimei jumătăţi de deceniu. Întreg efortul analitic se derulează cu argumente solide, dense şi pline de semnificaţie. În fapt, aceasta pare să fie cea mai importantă calitate a cărţii. Rar poate fi găsită în literatura economică autohtonă un demers ştiinţific atât de concentrat, de bine articulat şi de solid. *Politica monetară: ipostaze neconvenţionale* nu este tipul de carte ce poate fi citită în metrou, ci în bibliotecă, înarmat cu pix şi fişe de lectură. Argumentele de natură teoretică sunt dublate de cifre şi date, al căror scop este acela de a întări empiric argumentaţia.

Un alt merit al cărţii este acela de a reduce în discuţie una din problemele extrem de interesante ale teoriei economice, mai precis, „capcana lichidităţii". Analizată de Keynes şi ignorată, oarecum, de descendenţii săi, subiectul capcanei lichidităţii este reluat şi tratat într-o manieră cât se poate de doctă în această interesantă lucrare. Analiza lui Lucian Croitoru legată de această chestiune vrea să explice lipsa de reacţie a sistemului economic în faţa reducerilor masive ale ratei dobânzii (până aproape de 0%) din SUA sau Marea Britanie. Mesajul implicit al demersului dumnealui pare să transmită tuturor următoarea idee, care ar trebui reţinută atât de marele public, cât şi de politicieni: politica monetară are posibilităţi limitate şi, prin urmare, nu ne putem pune toate speranţele în ceea ce fac băncile centrale.

Potenţialul cititor are posibilitatea să descopere o mulţime de lucruri interesante prin parcurgerea acestei cărţi. Desigur, Lucian Croitoru scrie din poziţia unui expert ce lucrează într-una dintre cele mai importante instituţii publice ale ţării. Prin urmare, demersul dumnealui se doreşte a fi şi o pledoarie în favoarea unei entităţi care, din perspectiva intelectualilor cu alte

viziuni, poate fi văzută drept cauză fundamentală a ciclurilor economice. Din acest punct de vedere, pot exista diferenţe esenţiale de vedere între ideile exprimate între coperţile lucrării de faţă şi, spre exemplu, adepţii Şcolii austriece de economie. Cu toate acestea, diferenţele de opinii nu pot ştirbi calitatea argumentării şi rezultatele efortului ştiinţific depus de autor. Pentru cei interesaţi să înţeleagă cât de cât evenimentele economice ale ultimilor ani, cartea *Politica monetară: ipostaze neconvenţionale* oferă o perspectivă extrem de incitantă.

SFÂRŞITUL UNUI MIT?[20]

Istoria ultimului secol pare să conducă implacabil spre consacrarea mai multor mituri. Unul dintre acestea susţine că perioadele de prosperitate şi exuberanţă ar fi rezultatul mâinii providenţiale a statului, în timp ce crizele şi depresiunile se nasc din incapacitatea pieţei de a coordona raţional procesele de alocare a resurselor rare. Aşa se face că, spre exemplu, marasmul economic al ultimei jumătăţi de deceniu tinde să fie judecat din perspectiva acestei optici din ce în ce mai influente atât în lumea academică, dar şi printre oamenii de rând. Altfel, cu greu putem da vreo explicaţie rezonabilă valului de etatism ce a urmat evenimentelor declanşate în Statele Unite, în a doua jumătate a anului 2007.

Ignorând complet frenezia economică a primilor ani din secolul al XXI-lea, intelectualii tind să pună lunga depresiune în care a plonjat cea mai mare parte a economiei mondiale de o bună bucată de timp pe seama „fundamentalismului pieţelor”, populate cu inşi deveniţi subit avizi, nemiloşi şi lipsiţi de scrupule, indiferent dacă ei sunt întreprinzători, manageri sau consumatori ghiftuiţi prin metoda „credit doar cu buletinul”. Ideea fundamentală a acestor savanţi pare simplă şi deloc nouă: crizele economice

apar deoarece pieţele o iau razna, în absenţa unei reglementări adecvate. Aşadar, vina aparţine „capitalismului sălbatic”, incapabil să ţină în frâu lumea antreprenorială, care, din dorinţa de a-şi însuşi fără nicio ruşine toate beneficiile posibile, induce o stare de exuberanţă iraţională, sfârşită, inevitabil, printr-o depresiune prelungită şi dureroasă, mai ales, pentru omul de pe stradă. În consecinţă, aceşti „teologi” intransigenţi ai „lucrurilor pământeşti” propun, absolut logic din punctul lor de vedere, eliminarea aşa-zisului desfrâu al pieţelor, prin pachete legislative ce prevăd o reglementare mai dură a activităţilor economice.

Această concepţie complet eronată despre funcţionarea sistemelor productive moderne a câştigat un număr atât de mare de adepţi încât ghidează (aproape fără excepţii) politicile economice ale ultimilor ani. Dintr-o dată, Keynes şi nenumăraţii săi fani (mai mult sau mai puţin vizibili) de prin cercurile academice şi de prin lumea politică revin în forţă, simţind mirosul de tămâie degajat de iminenta trecere în nefiinţă a celui plin de păcate, numit capitalism. În orice caz, ideea fundamentală a acestor ultimi ani, veşnic nouă, deşi datează din anii `30 ai secolului trecut, este următoarea: economia de piaţă poate fi salvată doar prin reglementări suplimentare, ceea ce, la drept vorbind, ar echivala cu a spune că libertatea indivizilor poate fi păstrată doar cu ajutorul sclaviei.

O trecere în revistă a lucrărilor apărute în aceşti ani plini de frământări evidenţiază faptul că numărul celor care propun o altă soluţie este net inferior entuziaştilor intervenţionismului statal. În peisajul publicistic autohton, una dintre foarte puţinele excepţii este reprezentată de cartea *Sfârşitul reglementării şi ultimul reglementator*.

Scrisă de Lucian Croitoru, consilierul guvernatorului Băncii Naţionale a României, lucrarea sus-menţionată are toate motivele să surprindă orice fel de public. Un prim motiv ar fi acela că ea reprezintă rodul reflecţiilor profunde, serioase ale unui intelectual care, la prima vedere, ar trebui să aibă o altă postură. Ştim cu toţii că, în ultimul secol, băncile centrale controlează, supraveghează şi reglementează un domeniu extrem de important al sistemului economic, sectorul financiar-bancar, or, postura de consilier al unui conducător de bancă centrală predispune la poziţii contrare celor

prezentate în *Sfârșitul reglementării și ultimul reglementator*. Din fericire, parcurgerea cărții de față reprezintă o „pledoarie imposibilă” pentru piață și, în cel mai rău caz, manifestarea unei neîncrederi funciare în virtuțile reglementărilor. Astfel, Lucian Croitoru se află la a doua „abatere”, după semnalele trase acum doi ani, atunci când publica lucrarea *În apărarea pieței*. Practic, cartea recenzată în paginile de față reprezintă o aprofundare a temeinică a tezei conform căreia piețele trebuie eliberate de corsetul sufocant al reglementării, deoarece ele își găsesc singure anticorpii necesari rezolvării problemelor apărute în procesele de alocare a resurselor.

Argumentația autorului se derulează într-o logică inspirată de una dintre cele mai influente opere ale ultimilor două decenii, *Sfârșitul istoriei și ultimul om*, scrisă de Francis Fukuyama. De aceea, istoria ciclului economic se regăsește în natura umană și cuprinde trei etape: „rațiunea”, „euforia” și „panica”. În prima dintre ele, lucrurile merg destul de bine, oamenii derulează afaceri în condiții normale, rata șomajului este destul de scăzută, prețurile se dovedesc destul de stabile. Însă, această perioadă de stabilite ridicată, ce caracterizează sistemul productiv, tinde să se prelungească destul de mult, ceea ce face ca oamenii să devină din ce în ce mai optimiști. Or, optimismul lor tinde să se transforme în euforie, ceea ce face ca oamenii să-și „piardă capul” și să se angajeze în activități cu risc ridicat. Cea de-a doua etapă (euforia) atinge sistemul financiar și maschează „dezechilibre” acumulate încet dar sigur în urma erorilor comise de inși ale căror decizii nu par să mai aibă legătură cu realitatea intrinsecă din economie. De fapt, sectorul financiar este cel în care apar primele semne ale panicii, cea de-a treia etapă, dureroasă și absolut necesară pentru a readuce economia și deciziile individuale în matca lor firească, corectând excesele produse anterior.

În ciuda diferențelor, teoria profesorului Lucian Croitoru se apropie de mult de concepțiile Școlii austriece de economie referitoare la ciclul economic, chiar dacă Mises sau Hayek văd declanșatorul crizei într-un element exogen, respectiv, politica banilor ieftini orchestrată de băncile centrale. Însă, indiferent de această diferență fundamentală, în *Sfârșitul reglementării și ultimul reglementator* există o poziție care poate fi acceptată

de orice simpatizant al teoriilor austriece, mai precis, cea referitoare la rolul reglementării. Autorul nu și-a propus un atac distrugător la adresa reglementării, ci a adus argumente destul de solide care îl pun în postura de a constata ineficiența ei. Orice prieten sincer al libertății poate sesiza reconfortant faptul că, într-o lucrare apărută sub semnătura consilierului guvernatorului băncii centrale din România, reglementarea este privită, în cel mai bun caz, cu un scepticism viril, deoarece, în cele mai multe dintre cazuri, ea vine în contradicție cu însăși natura umană, limitând libertatea de alegere și încălcând nevoia fundamentală a respectului de sine, căutată și prețuită de orice ins normal. Analizele profesorului Croitoru conduc spre concluzia că reglementarea nu poate avea efecte stabilizatoare. Ea nu poate împiedica euforia, deoarece indivizii au întotdeauna suficientă creativitate pentru a o evita. Mai mult decât atât, ea se dovedește complet inutilă, chiar dăunătoare, în perioada panicii, deoarece împiedică ajustările naturale efectuate de piața însăși. Evident, eforturile reglementatorilor ar putea evita fluctuațiile activităților economice, împiedicând alternanța euforie-panică, însă costul ar fi imens: eliminarea libertății de alegere a indivizilor, fapt ce intră în contradicție cu natura umană, cu nevoia omului de fi tratat cu respect.

Așadar, reglementarea excesivă aduce atingere aspirațiilor fundamentale ale individului, se dovedește complet ineficientă și, mai mult decât atât, împiedică reajustările naturale ale activităților economice, necesare în urma unei perioade în care s-au luat multe decizii eronate. Autorul pledează pentru o reglementare minimală, normală și neinvazivă, necesară pentru ca oamenii să poată coopera pacific. În plus, aceștia își pot reglementa singuri activitățile, adică le pot include în înțelegeri de piață liberă, fără să fie nevoie de prezența unui organism specializat, care, indiferent din ce inși ar fi format, nu ar putea concepe un set de reguli mai performant decât cel imaginat de actorii individuali ai vieții economice. Așadar, piața liberă, nu statul, trebuie să regleze raporturile stabilite între participanții la jocul economic. Indiferent de convingerile ideologice ale potențialilor cititori, *Sfârșitul reglementării și ultimul reglementator* trebuie înțeleasă ca o pledoarie serios argumentată, dar perfectibilă, pentru libertatea economică.

Să asistăm, oare, la sfârșitul mitului reglementării?

AERUL RAREFIAT AL ECONOMIEI[21]

În ciuda faptului că eforturile unora dintre truditorii săi sunt recompensate cu distincţia supremă la care poate spera un muritor – Premiul Nobel -, ştiinţa economică nu s-a bucurat niciodată de o reputaţie grozavă. Motivul principal al acestui tratament profund nedrept, care a culminat, la mijlocul secolului al XIX-lea, cu ataşarea etichetei „dismal science", pare să ţină de însuşi obiectul ei de activitate – studiul modului în care sunt create şi distribuite subzistenţele. Singurul copil legitim al unui scoţian burlac, economia s-a ocupat de un aspect al vieţii umane considerat, de majoritatea intelectualilor, ca având o importanţă periferică, marginală, care nu merită vreo atenţie specială. Spre deosebire de filosoful măcinat de problema „sensului vieţii", de fizicianul preocupat cu dilatarea sau compresia Universului, economistul, ni se spune, se ocupă de chestiuni frivole precum producţia de castraveţi; o fi el un soi de intelectual, dar nu poate spera la mai mult decât statutul de „filozof al lucrurilor pământeşti". La această stare de fapt au contribuit enorm mai toate religiile, ce au văzut în bogăţie o piedică în calea unei existenţe terestre virtuoase, deci, şi a unei mântuiri rentabile, dar şi autorul celui mai celebru proiect de exorcizare a răului mundan, Platon.

Într-o anumită măsură, economia pare să-şi merite statutul de „ştiinţă întunecată". Când spunem acest lucru nu ne gândim, neapărat, la profeţiile apocaliptice malthusiene, cele care l-au determinat pe Thomas Carlyle, inspirator al naţional-socialismului, să inventeze sintagma sus-amintită, ci la modul în care ni se prezintă multe din produsele ştiinţifice din domeniul în cauză. Bibliotecile abundă de cărţi şi manuale sofisticate, hipermatematizate, schematizate, dar fruste, aride, impenetrabile, previzibile ca succesiunea anotimpurilor şi lipsite de orice noimă. După ce că se ocupă de o sferă a

vieții umane detestată de majoritatea neprihănită a intelectualității, economia mai comite și păcatul de a produce banalități, platitudini și lucruri cu adevărat neinteresante!

Cu toate acestea, există zone și produse ale acestei științe cel puțin la fel de respectabile ca acelea care impresionează pe orice individ cu pretenții de intelectual fin. Economia este ca o piramidă la baza căreia mișună tot felul de teorii și teoreticieni, idei și doctrine, concepții și noțiuni. Aici e aglomerație mare, ca într-un iarmaroc unde se vând, de-a valma, ciorapi și măsline, bocanci și lumânări, parfumuri suspecte și genți de mucava cu etichete contrafăcute. Deși dominată de o aglomerație zgomotoasă și anonimizantă, baza piramidei este locul cel mai confortabil, deoarece, în ciuda densității ridicate, aici poate să-și găsească refugiu oricine. Pe măsură ce urci spre vârful ei, hărmălaia dispare încet-încet, potecile se îngustează, iar aerul devine din ce în ce mai tare. Însă, călătoria spre vârful piramidei presupune un drum riscant, pretențios și accesibil curajoșilor. Destinația: tărâmul epistemologiei și al metodologiei.

Cei care vor să-și trateze prejudecățile gen „dismal science" ar trebui să pună mâna pe o carte precum cea scrisă de profesorul Ion Pohoață, intitulată *Epistemologie și metodologie în știința economică*. Cei care cred că economiștii sunt niște „savanți" ce-și rezumă efortul intelectual la interacțiunea dintre cererea și oferta de păstârnac ar trebui să afle că această știință tânără, la fel de respectabilă ca toate celelalte științe, are preocupări la fel de elevate, că unii dintre intelectualii ei sunt filosofi în sensul clasic al cuvântului, că operează cu teorii la fel de pretențioase (în sensul bun al cuvântului), ca oricare domeniu al cunoașterii. Este suficient ca scepticii (în privința potențialului intelectual al științei economice) să deschidă lucrarea menționată mai sus pentru a da nas în nas cu Popper, Lakatos sau Hayek, nu cu vreo schema hipersimplificată a cererii și ofertei. Este de ajuns să parcurgem paginile acestei lucrări pentru da peste problema apriorismului, a raționalismului sau lui *homo oeconomicus*. De aceea, nu trebuie să confundăm economia cu merceologia, plecând de la premiza greșită că ea se ocupă de clasificarea detergenților sau de proprietățile săpunului. Economia este o știință tocmai pentru că are preocupări la fel de „înalte", pentru că

tratează chestiuni ce presupun minte ascuțită și o capacitate extraordinară de abstractizare. În plus, ea este populată cu intelectuali fini, capabili să penetreze învelișul ermetic al unor problematici aparent ezoterice.

Lectura cărții *Epistemologie și metodologie în știința economică* îl va conduce pe cititor spre câteva concluzii inevitabile. Prima, poate și cea mai importantă, conturată în rândurile de mai sus, constă în reconsiderarea statutului „științei întunecate". Economia, în ciuda unui obiect de studiu disprețuit de mulți filosofi, nu are niciun motiv să fie complexată în fața fizicii sau a altor științe ce se bucură de un mare respect în lumea academică. În ciuda prejudecăților, ea are niște preocupări cu adevărat serioase, complicate, accesibile doar inițiaților și curajoșilor. A doua, privește direct meritele autorului. Deși tratează un subiect extrem de sensibil, lucrarea este scrisă cu o lejeritate dezarmantă. În stilul deja consacrat, autorul scrie clar, concis, limpede, ușor, dar nu ușuratic, dovadă evidentă a cunoașterii subiectului. Această carte nu este doar o invitație curajoasă la înțelegerea unor subiecte greu de pătruns, ci și un efort reușit de a face accesibil un domeniu destul de impermeabil. În fine, trebuie să remarcăm un lucru foarte important: numărul demersurilor analitice în această direcție este destul de scăzut în prezent, în România și oriunde în lume, semn că nu oricine îndrăznește să urce în aerul rarefiat în economiei.

CONDIȚIA LIBERTĂȚII ÎN LUMEA OCCIDENTALĂ[22]

Am primit cu foarte multă surprindere invitația lui Bogdan Glăvan, aceea de a susține un discurs de un sfert de oră în legătură cu ceea ce ar fi spus, astăzi, Murray Rothbard despre Uniunea Europeană. Având în vedere că avem de-a face cu un simplu exercițiu de imaginație, vă rog să-mi dați și posibilitatea de a greși! În același timp, nu sunt un specialist în opera lui Rothbard, deși, evident, îmi plac enorm cărțile lui, care au această trăsătură

extraordinară de a prezenta cu claritate lucruri foarte complicate, o calitate pe care o au în general lucrările economiştilor austrieci.

Am încercat să găsesc o soluţie problemei ridicate de Bogdan Glăvan, să improvizez ceva, în legătură cu aceste cincisprezece minute: aşadar, ce ar fi spus Rothbard, astăzi, despre Uniunea Europeană? Primul meu gând despre sărbătoritul zilei este acela că avem de-a face cu unul dintre cei mai importanţi apostoli ai libertăţii în secolul al XX-lea. Aşa îl văd eu pe Murray Rothbard! Din punctul meu de vedere, el se află în imediata apropiere a celor doi mari titani ai liberalismului, Ludwig von Mises şi Friedrich Hayek.

Plecând de la premisa că îl consider pe Rothbard un mare apostol al libertăţii, mi-am adus aminte un episod pe care l-am trăit la o universitate din Spania. Mă aflam aici şi stăteam de vorbă cu un profesor, cu vreo patru ani mai în vârstă decât mine, pe care îl cunoşteam de foarte multă vreme. Discutam cu acest domn despre evoluţiile noastre profesionale în perioada cuprinsă între începutul anilor 1990, atunci când ne-am cunoscut, şi zilele noastre. Inevitabil, am ajuns să discutăm despre colecţia Economie şi Societate Liberă, din cadrul Editurii Universităţii Alexandru Ioan Cuza din Iaşi, eu fiind unul dintre coordonatori. Îi povesteam colegului meu spaniol că începusem această colecţie cu traducerea integrală a operei unui conaţional de-al său, profesorul Jesus Huerta de Soto, o precizare pe care el a primit-o cu un soi de uimire. În faţa acestei situaţii oarecum bizare, l-am întrebat: „ce părere aveţi despre profesorul Huerta de Soto?” Oarecum încurcat, omologul meu spaniol a răspuns: „În sfârşit, un tip interesant, inteligent, însă, mai curând un personaj exotic în Spania!” Apoi, continuă: „Ideile sale erau interesante în Spania anilor 1980, însă, acum, acestea nu-şi mai au rostul! Avea sens să vorbeşti despre libertate atunci, în imediata apropiere a dictaturii lui Franco, însă astăzi suntem membri ai Uniunii Europene, garantul libertăţii noastre!”.

Mi-am adus aminte această conversaţie, exact în momentul primirii invitaţiei de a participa la evenimentul de astăzi. Astfel, am încercat să fac o paralela impusă de tema întâlnirii noastre, întrebându-mă: cum se poate să ne imaginăm că Uniunea Europeană poate reprezenta garantul libertăţii noastre?

Ne asumăm un mare risc atunci când considerăm că Uniunea Europeană ne garantează libertatea personală. Cei care vehiculează o asemenea idee trăiesc într-o mare iluzie. După cum se derulează lucrurile în ultimii ani, instituţiile cu sediul la Bruxelles sau Strasbourg sunt departe de a se situa într-o asemenea postură. Eu nu consider că această entitate reprezintă instrumentul prin care noi ne putem apăra libertatea! În realitate, dacă analizăm multe din acţiunile şi măsurile pe care le pune în practică această suprastructură naţională, o să realizăm imediat că libertatea este ameninţată de Uniunea Europeană. În primul rând, nu există o compatibilitate între cele două, deoarece Uniunea Europeană este construită după chipul şi asemănarea lui Jean Monnet. Ştim cu toţii cine a fost Jean Monnet! Hai să facem o comparaţie între cel care a apărat libertatea, Murray Rothbard, unul dintre cei mai mari apărători ai libertăţii pe care i-a avut omenirea, un om care a scris *Etica libertăţii*, *Power and Market* sau *Man, Economy, and State*, şi arhitectul Uniunii Europene. Cel din urmă a fost preşedintele unui soi de comitet de stat al planificării din Franţa, consilierul lui Roosevelt, simpatizat de Keynes, un ins care şi-a propus să construiască un plan mondial de dezvoltare economică. Atunci, cum să punem semnul egalităţii între una dintre marile figuri ale liberalismului şi una dintre marile figuri ale socialismului? Dacă identificăm liberalismul cu socialismul, ceea ce, în mod evident, ar fi o aberaţie, atunci îi putem pune pe picior de egalitate pe aceşti doi intelectuali!

Acum, vreau să mă concentrez asupra unei singure întrebări: ce ar fi spus Murray Rothbard despre Uniunea Europeană dintr-o singură perspectivă foarte importantă? Noi ştim că liberalismul a apărut şi s-a dezvoltat împotriva tendinţei de concentrare a puterii. Revoluţia engleză de la 1688, cea care a condus la formularea principiilor liberalismului modern, a încercat să găsească metoda prin care englezul de rând să-şi dobândească libertatea personală, restrângând puterile monarhului. Atunci au început să apară cărţile lui John Locke etc. Ştim bine că foarte mulţi gânditori liberali, precum Montesquieu, Tocqueville, Benjamin Constant sau François Guizot, şi-au propus să descopere modalitatea prin care trebuie evitată concentrarea puterii în mâinile unui individ, ale unui grup de indivizi sau chiar ale poporului. (Principala preocupare a liberalilor din secolul al XIX-lea a fost aceea de a scrie împotriva

concentrării puterilor în mâinile poporului.) Tot liberalii au fost cei care au considerat că cea mai bună soluţie pentru prezervarea libertăţilor individuale este găsirea de bariere în calea concentrării puterii politice. Or, Uniunea Europeană procedează exact invers!

Cel mai bun exemplu în acest sens este crearea Băncii Centrale Europene. Până acum ceva timp, noi aveam sisteme monetare naţionale, cu băncile centrale pe post de monopoluri locale, aveam monede fiduciare, cu un curs forţat, în interiorul statelor, care, totuşi, în zona Uniunii Europene erau concurente. Un cetăţean al U.E. îşi putea derula tranzacţiile alegând o monedă concurentă. Dacă moneda ţării sale avea o problemă, era nesănătoasă, el putea alege un alt mijloc de schimb. Vă rog să vă aduceţi aminte că la începutul anilor 1990, cetăţenii români foloseau marca germană pentru a face diverse plăţi! Or, în urma creării Băncii Centrale Europene, nici măcar această competiţie între monopolurile naţionale nu mai există! Evident, statul supranaţional numit acum Uniunea Europeană, creat după chipul şi asemănarea modelului istoric francez, bazat pe concentrarea puterii, pe centralizare, avea nevoie de un soi de bancă naţională. Astăzi, Uniunea Europeană a creat monopolul monetar prin intermediul acestei bănci! Astfel, în loc să putem alege între monede concurente, aşa cum erau ele, mai sănătoase sau mai puţin sănătoase, avem o monedă unică. În loc să avem bănci centrale aflate în competiţie, avem o bancă centrală unică, dirijată de nişte oameni care nu fac altceva decât să planifice. Evident, nu putem face o paralelă între Uniunea Europeană şi Uniunea Sovietică. Însă, în ultimă instanţă, planificatorii de B.C.E. au aceeaşi „aroganţă fatală” de a face ceea ce credeau sovietici că pot face, mai precis, că pot controla, că pot aranja, că pot „regla fin”, ca să-l citez şi pe celălalt „prieten” al lui Rothbard, adică, John Maynard Keynes, că pot stabili cu precizie nivelul ratei dobânzii etc. Eu văd în această „posibilitate” un mare pericol. Din punctul meu de vedere, caracteristica fundamentală a liberalului ar trebui să fie starea de veghe în legătură cu libertatea. Liberalul nu are ceva mai de preţ decât libertatea! Noi nu putem pleca de la premiza colegului meu spaniol, care susţinea că nu trebuie să ne facem probleme în legătură libertatea noastră! Ar fi de neiertat să ne imaginăm că de ea se ocupă „comisarii europeni”... Remarcaţi, vă rog,

ce titulaturi folosește Uniunea Europeană: „comisari”. Cred că lui Rothbard i s-ar făcea pielea ca de găină dacă ar auzi așa ceva, pentru că un asemenea termen provine din statul polițienesc! Întotdeauna, „comisarul” este legat de poliție ori de armată. Societatea civilă nu operează cu așa ceva! Ce ar spune Murray Rothbard despre comisarii Uniunii Europene?

Îmi aduc aminte că unul dintre adepții soluțiilor economice utopice, Walras, pleca de la premisa că printre noi ar exista un individ cu o minte omniscientă încât ar concentra toată cunoașterea necesară stabilirii prețurilor de piață. Walras, un socialist declarat de altfel, folosea el însuși ideea de comisar, *commissaire priseur*. Știm prea bine că Uniunea Europeană folosește „directive” și „recomandări” (care se transformă imediat în „directive”). Știm prea bine că elementele de drept emanate de la acești semizei depășesc orice altă reglementare națională. Pe scurt, mă tem foarte mult de concentrarea de prerogative, de atribuții extraordinare în mâinile acestor oameni din Banca Centrală Europeană sau din celelalte instituții ale Uniunii Europene. Să ținem cont că acești oameni iau decizii pentru jumătate de miliard de oameni! Dacă lucrezi într-o companie privată și ai luat decizii greșite, erorile tale vor afecta câteva sute sau mii de inși. Însă, deciziile eronate ale celor dintr-o instituție precum B.C.E. pot lăsa pe drumuri jumătate de miliard de oameni! Un liberal ar trebui să se declare scandalizat de o astfel de situație.

Aș dori să mai fac o singură precizare legată de trendul sesizat în ultima vreme. Tot mai multă lume susține de ceva vreme că Banca Centrală Europeană poate funcționa doar în condițiile armonizării fiscale. Din câte putem remarca, Uniunea Europeană lucrează cu principii gen „solidaritate”, „armonizare”; cu alte cuvinte, îți dă o „directivă” și te-a „armonizat” de nu te vezi! Marea mea teamă că vom ajunge aici: așa cum tindem să avem o politică monetară unică, așa vom avea o politică fiscală unică, ceea ce ar fi un adevărat dezastru, pentru că ar dispărea competiția fiscală între țările membre ale Uniunii Europene! De unde provine teama mea? Dacă ar exista un impozit global de 5%, nu m-aș speria atât de tare. Însă, mă tem că o să se recurgă la reintroducerea impozitării progresive inclusiv în țările ce utilizează cota unică. Prin urmare, un întreprinzător nu va mai avea scăpare într-o Uniune Europeană cu legislație fiscală unică! Astăzi, el se poate deplasa

dinspre țările cu fiscalitate ridicată spre cele cu impozitare redusă. Prin introducerea „armonizării fiscale”, lui i se va lua libertatea de a-și plasa capitalul în țările care nu-l sufocă din punct de vedere fiscal. La fel cum i s-a luat libertatea de a-și alege moneda, tot la fel i se retrage dreptul pe a derula activitățile acolo unde crede că-și va realiza mai bine interesele.

Din punctul meu de vedere, Rothbard și Uniunea Europeană sunt ca „dracul și tămâia”. Vă rog să decideți dumneavoastră cine este „dracul” și cine tămâia!

EXISTĂ UN LIBERALISM ROMÂNESC?[23]

Așadar, există un liberalism românesc? Aș face aici o nuanțare semantică. Cred că o întrebare mai bună ar fi următoarea: există liberalism în România? Liberalism românesc nu există. Nu poate exista un liberalism românesc, unul american, unul englez sau unul nord- coreean, pentru că dacă luăm acest sistem de principii și încercăm să-l adaptăm situațiilor particulare, s-ar putea să iasă din el un hermafrodit, un zombie sau un monstru, de care să ne speriem, care să nu mai aibă nicio legătură cu ceea ce reprezintă adevăratul liberalism. Liberalismul a apărut o dată cu modernitatea, o dată cu individul. El a construit lumea modernă, el a instaurat civilizația. Lumea există de foarte multă vreme, istoria există de foarte multă vreme, dar civilizația există doar de câteva sute de ani. Liberalismului îi datorăm acest lucru. Aceasta ar fi o primă precizare.

Dacă există sau nu liberalism în România, aceasta este o chestiune foarte complicată. Mi-ar fi foarte simplu să spun „Da!”, însă mi-ar fi și mai comod să spun „Nu!”. Avem de-a face cu o discuție foarte complicată. La Institutul Hayek am avut o conferință intitulată chiar așa: „Există liberalism în România?”. Aș vrea să spun că mi-ar fi destul de greu să dau un răspuns tranșant: dacă aș spune „Da!” aș fi ipocrit, dacă aș spune „Nu!” aș fi nedrept.

Ar trebuie să nuanţez din nou. Eu cred că în România există liberalism, dar există şi multă confuzie. Or, confuzia provine nu din lumea politică, ci din lumea academică, din care eu însumi fac parte. Dacă-i vom întreba pe mulţi dintre intelectualii autohtoni în legătura cu esenţa liberalismului vom primi răspunsuri foarte eterogene. Evident, lucrând la Institutul Hayek şi având preocupări în această zonă, intru în contact cu oameni interesaţi de acest subiect. De multe ori, atunci când discut cu cineva pe marginea unei asemenea teme, pare că eu şi partenerul meu de dialog mergem în aceeaşi direcţie, după care el îmi trânteşte o „socialistă" şi mă face praf! Cred că acest tip de confuzie este răspândit atât în mediul academic, cât şi în mediul politic românesc. (Îmi cer scuze politicienilor prezenţi!) Confuzia nu este nouă, ci veche.

Întâmplarea face să fi susţinut o teză de doctorat scrisă în jurul acestui subiect. Astfel, am avut ocazia să citesc lucrările intelectualilor aşa-zis liberali ai perioadei interbelice, Mihail Manoilescu, Ştefan Zeletin, cărţi precum *Burghezia română, Neoliberalismul.* Vreau să vă spun că nu am descoperit un liberalism evident acolo, ci un liberalism destul de confuz. De aceea, cred că liberalismului în România îi lipsesc doctrinarii. Acesta este motivul pentru care mă aflu aici, pentru a-i încuraja pe cei care au gândit proiectul *Convorbiri liberale*. Am pretenţia ca Iaşul să ia această iniţiativă a limpezirii doctrinare în România, deoarece oraşul nostru a reprezentat ceva pentru istoria culturală a ţării noastre. Sper ca demersul început prin apariţia acestei publicaţii, care în acest moment poate să pară prea pretenţios, să transmită şi să rafineze principiile liberalismului, principii care să fie acceptate şi respectate de către politicieni, pentru că principiile pot fi uşor acceptate, însă uşor abandonate, mai ales când vin alegerile.

Cel mai mare duşman al liberalismului a fost şi este termenul scurt dintre alegeri, care te obligă să faci concesii populiste. Milton Friedman a surprins genial starea în care se află liberalismul de când funcţionează sistemele politice democratice. El spunea că alegerile se câştigă cu promisiuni socialiste, însă naţiunile se guvernează bine cu măsuri liberale. Derapajul acesta a dăunat dintotdeauna, nu numai în România, ci oriunde în lume. Ştim prea bine că acelaşi lucru se întâmplă în lumea occidentală, unde,

foarte multe partide care-şi spun liberale sau de dreapta – unele nici nu mai utilizează termenul „liberal”, deoarece le este jenă – spun ceva şi procedează exact invers. Eu nu mai sunt de ceva vreme simpatizant al vreunui partid politic, ci am devenit susţinător al măsurilor politice şi economice liberale. Voi încerca să dau o mână de ajutor întotdeauna şi oricând simt că se manifestă undeva o doză minimă de liberalism. Am venit astăzi la acest eveniment, nu neapărat pentru Partidul Naţional Liberal, ci pentru câţiva oameni, pe care-i cunosc, pe care îi apreciez – evident, stimez pe mulţi din sală, apreciez oameni din alte partide -, oameni care au demarat proiectul *Convorbiri liberale*, încercând să construiască la Iaşi un centru de dezbatere intelectuală de factură liberală. Am fost realmente impresionat de faptul că i-am reîntâlnit în paginile acestei publicaţii pe Friedrich Hayek, Oliver Wendell Holmes, Edmund Burke, John Stuart Mill sau Ludwig von Mises. Trebuie să spun următorul lucru: până astăzi, în Partidul Naţional Liberal n-am auzit făcându-se referire, cel puţin în discursul public, la aceşti intelectuali. Consider că includerea lor în acest prim număr al revistei *Convorbiri liberale* reprezintă un pas înainte, pe care îl salut şi-l încurajez cu mare căldură!

CRIZA ECONOMICĂ ŞI „VALEA PLÂNGERII”[24]

1. Daniel Dăianu a afirmat la un moment dat că România va trece printr-o „vale a plângerii”. Care consideraţi că rămân mizele în acest context?

R: „Valea plângerii” constituie o consecinţă logică a freneziei investiţionale şi a consumului pe care am cunoscut-o între 2002 – 2008. În economie, minunile sunt excluse din cauza faptului că dorinţa continuă a omului de a îşi îmbunătăţi nivelul de trai (obligatoriu, prin intermediul producţiei) se loveşte de veşnica raritate a resurselor. Acum, când suportăm duşul rece al crizei

economice trebuie să realizăm că, pe viitor, trebuie să aplicăm alte politici economice. Cu alte cuvinte, miza fundamentală a României este aceea de a concepe şi aplica, pe termen lung, politici economice care să împiedice revenirea unei crize atât de severe. Mă refer, aici, la ţinerea sub control a cheltuielilor publice, mai precis, a deficitului bugetar, flexibilizarea pieţei muncii, reducerea drastică a dimensiunii sectorului public prin privatizări şi disponibilizări de personal, eliminarea, prin reguli constituţionale convenite prin acord politic, a politicilor populiste de încurajare artificială a consumului, etc. Însă, cred că cea mai importantă miză priveşte filosofia sistemului bancar şi rolul Băncii Naţionale. Dacă nu realizăm că vina originară pentru aceste alternanţe păguboase boom-criză aparţine arhitecturii sistemului bancar nu putem face mare lucru iar evenimente ca cele pe care le trăim se vor succeda cu siguranţă. Cu alte cuvinte, miza enormă pentru România, de fapt, pentru toate ţările care se află într-o situaţie similară, este reformarea masivă a sectorului bancar. În toamnă, profesorul Jesus Huerta de Soto, de la Universitatea Rey Juan Carlos din Madrid, a vorbit pe larg despre acest subiect chiar la FEAA.

2. Cum se poate trece de la o creştere economică înaltă la criză?

R: Se întâmplă aşa ceva când creşterea „înaltă” este nesănătoasă. Dacă cineva se auto-stimulează cu alcool sau plante etno-botanice va trece, mai devreme sau mai târziu, dar inevitabil, de la extaz la agonie. România a trecut de la o creştere masivă la o scădere severă (la fel ca Ţările Baltice) deoarece sistemul economic naţional s-a „gonflat” pe seama scăderii artificiale a ratei dobânzii. Să ne aducem aminte că Banca Naţională practica dobânzi real negative, ceea ce a indus o stare de beţie generalizată atât în minţile investitorilor cât şi în cele ale consumatorilor. Astfel, s-au pus în practică investiţii pe baze fanteziste (astăzi, în paragină) iar consumatorii s-au împrumutat fără vreo noimă cu buletinul, crezând că dobânzile vor continua să fie mici la nesfârşit şi gândind că salariile vor avea acelaşi ritm de creştere. Însă, sistemul economic se autoreglează şi elimină asemenea anomalii, care au condus, finalmente, la evenimentele neplăcute din ultimii doi ani.

3. România a intrat într-o criză internă mult mai profundă decât ne aşteptam, dar în condiţiile în care pieţele financiare româneşti erau mai puţin expuse la „gripare” în mod direct, ţara noastră nu trebuia să sufere prea mult. Credeţi că, în asemenea condiţii, cauzele interne ar fi putut fi eliminate? Cum?

R: Ar fi utopic să crezi că atunci când toată lumea este prinsă într-o horă febrilă, tu poţi dansa vals. Însă, cu siguranţă, politicienii ar fi putut fi mai oneşti cu populaţia (presupunând că electoratul ar fi la fel de onest) şi ar fi putut propune politici mai prudente. Din păcate, sistemul democratic te obligă, uneori, să iei măsuri avantajoase electoral pe termen scurt dar dăunătoare pe termen lung. Apoi, cine şi-ar asuma reformarea din temelii a modului de funcţionare a sistemului bancar. Cum ar privi populaţia desfiinţarea Băncii Naţionale? Aceasta este întrebarea!

4. Consideraţi că măsurile de austeritate implementate în România au fost cele mai oportune?

R: Chiar dacă am fost afectat de ele, aş spune că au fost logice. Scăderea artificială a ratelor dobânzii induce alocări de resurse spre investiţii care, finalmente, nu vor ajunge să producă. Acest lucru înseamnă o proastă alocare a capitalului şi, inevitabil, o diminuare a productivităţii muncii. Când scade productivitatea muncii, trebuie scadă, automat, salariile. Adică exact ce s-a întâmplat imediat în sectorul privat şi mai târziu, cu scandalul de rigoare, în sectorul public. Reducerea personalului bugetar a fost o altă consecinţă logică la rigiditatea salariilor. Dacă bugetarii ar fi acceptat reduceri salariale mai mari de 25%, disponibilizările nu s-ar fi produs. Toate celelalte măsuri (îngheţarea pensiilor, diminuarea veniturilor „sociale” etc.) au aceeaşi logică. Din punctul meu de vedere, soluţia corectă ar fi fost, reducerea masivă a numărului de salariaţi, ajustarea uşoară a salariilor celor rămaşi în sistem, restructurarea masivă a cheltuielilor publice prin reducerea asistenţei sociale la cazurile excepţionale, eliminarea legislaţiei salariului minim, reformarea Codului muncii etc. Însă, aşa cum spuneam mai sus, problema fundamentală rezidă în structura actuală a sistemului financiar bancar.

5. Ce tip de investiţii, de activităţi economice ar trebui să primească sprijinul statului în contextual actual?

R: Toţi deplângem că o sală de sport construită de guvern sau de un consiliu judeţean costă de două-trei ori mai mult decât aceeaşi construcţie ridicată pentru uz privat şi cu toate acestea ne cheltuim resursele intelectuale încercând să descoperim unde ar mai putea să aloce banii (evident luaţi prin taxe şi impozite din mâinile private) vreun ministru sau primar. Statul ar trebui să investească acolo unde întreprinzătorilor privaţi le lipsesc stimulentele. Cu câteva cazuri excepţionale, mi-e greu să văd unde n-ar putea să apară aceste oportunităţi de câştig. Statul nu sprijină niciodată cu adevărat. El ia doar banii de la dumneavoastră (prin taxe şi impozite) şi îi dă unui agricultor. Adică, îl sprijină pe agricultor pe seama dumneavoastră. Dacă dumneavoastră doriţi ca agricultorii români să fie sprijiniţi, de ce un donaţi o parte a veniturilor personale direct agricultorilor? Acesta este un sprijin veritabil.

6. România nu a avut o politică agricolă, ci doar speranţa într-un an agricol bun şi un balon speculativ imobiliar, iar planurile de vile au înlocuit lanurile de cereale. Economia României este o *economie a iluziei*?

R*:* Noi nu avem nevoie de o politică agricolă, avem nevoie de agricultori. Acum zece mii de ani, oamenii au fost cei care au inventat agricultura, nici guvernul, nici Uniunea Europeană. Prin urmare, nu politica este problema ci stimulentele pe care oamenii le au pentru a produce bunuri agricole. În privinţa „lanurilor cu vile” vreau să vă spun că suprafaţa dură a planetei este acoperită doar în proporţie de 5% cu aşezări umane, străzi, etc. Restul stă la dispoziţia agriculturii, cu restricţiile obiective (impracticabilitatea anumitor terenuri) sau subiective (lipsa cunoaşterii pentru exploatarea lor). În privinţa expresiei „economie a iluziei”, cred că suntem pe cale să cădem în aceeaşi capcană în care şi-a prins firul raţionamentului Adam Smith, respectiv aceea de a considera ca productiv doar ceea ce putem atinge, pipăi. Şi serviciile creează bogăţie, chiar dacă ele ne apar ca având o existenţă iluzorie. Nu aţi

apelat niciodată la bancă, la frizer, la un agent imobiliar, nu vă plac excursiile? Luxemburgul, ţara cu cel mai ridicat PIB per capita din lume, contează pe un aport de 86 % al serviciilor sau ceea ce noi am fi tentaţi să numim iluzie. Dacă prin respectiva expresie am fi tentaţi să credem că, de fapt, noi un producem nimic, doar importăm (cum îndeobşte se crede în gândirea populară), ne înşelăm din nou. Pe termen lung, ca naţiune noi consumăm exact ceea ce producem, deoarece străinii nu sunt atât de idioţi să ne finanţeze la nesfârşit traiul de zi-cu-zi.

7. De ce oare lumea financiară şi-a ignorant cu atâta obstinaţie „profeţii" mai sceptici?

R: Pentru că nici măcar cele mai ilustre minţi nu sunt vaccinate contra prostiei. Apoi, este foarte dificil ca atunci când toată lumea strigă „Baraba! „, tu să strigi „Isus!". Pe termen, scurt nici măcar nu-i „profitabil" chiar dacă ai dreptate. Aşa că în ultimii ani, am strigat cu toţii (inclusiv lumea financiară) numele unui tâlhar în locul numelui celui care a mântuit omenirea. Acum plătim pentru „păcatul" nostru!

8. Bogdan Baltazar spunea într-un interviu recent că la ora actuală, *România este un chilipir*. Cum comentaţi?

R: Romania nu este un chilipir pentru că nu există resurse astfel încât cineva să o cumpere. Preţurile acestor active s-au diminuat atât de mult deoarece nu există fonduri pentru achiziţia lor. În Spania există milioane de case nevândute dar nimeni nu le cumpără deşi preţul actual faţă de cel de acum doi-trei ani reprezintă un chilipir. Dacă cineva găseşte de cumpărat un Rolls-Royce la preţ de Logan dar nu are finanţarea necesară nu înseamnă că a prins un chilipir. Aceasta înseamnă că ceva misterios se întâmplă. Adevărul gol-goluţ este că atât active ale României precum şi ale altor ţări, Spania, spre exemplu, nu sunt încă nişte chilipiruri suficient de atrăgătoare în aceste condiţii. Cauza fundamentală a acestei situaţii o constituie nivelul extrem de modest al economisirii care să permită formarea fondurilor necesare achiziţiei acestor aşa-zise chilipiruri, de fapt, investiţii începute atunci când ratele dobânzii erau artificial scăzute prin expansiunea creditului şi

abandonate atunci când, inevitabil, ratele dobânzii au crescut spectaculos. Mai mult, să nu ne facem iluzii că toate aceste „chilipiruri” se vor vinde vreodată. Ele vor deveni atractive doar atunci când nivelul natural al ratei dobânzii (cel obținut ca urmare a economisirii voluntare din societate) va fi suficient de scăzut astfel încât diferența dintre rentabilitatea așteptată din funcționarea lor și nivelul costului repunerii în funcțiune (în principal, rata dobânzii) va fi pozitivă. Apoi, un bun poate fi „chilipir” azi doar dacă există lichiditate pentru achiziția sa însă, după cum bine știm, în criză, una din marile probleme o constituie tocmai lichiditatea deoarece ea reprezintă singurul ban în care oamenii mai au încredere.

9. În final vă rugăm să adresați un mesaj studenților economiști.

R: Multă sănătate, un dram de noroc și spor la învățat. Apoi, să arunce la gunoi ideea că, pe lumea aceasta, statul trebuie să facă și să dreagă. Noi trebuie să ieșim cât mai repede din ceea ce Kant numea „minorat”, adică o stare în care așteptăm ca alții să ne rezolve problemele, să aibă grijă de noi, să ne rezolve probleme și, chiar, să gândească pentru noi. Societatea liberă se bazează pe indivizi responsabili și maturi iar tinerii de astăzi trebuie să facă un pas înainte față de mentalitatea remanentă a societății totalitare în care s-au născut cei de vârsta mea. Cu siguranță, sunt capabili de așa ceva.

SITUAȚIA ECONOMICĂ ȘI CONDIȚIA TINERILOR[25]

Alin Cristea: Cum vedeți situația economică actuală din România și cum îi afectează aceasta pe tineri, fie ei antreprenori sau elevi, studenți?

Gabriel Claudiu Mursa: Au trecut patru ani de la începutul crizei economice iar situația nu pare să se amelioreze. În plus, există semne că lucrurile pot degenera în orice moment. *Incertitudinile persistă iar riscurile*

investiţionale se dovedesc prea ridicate. În aceste condiţii, starea de spirit a economiei şi a societăţii pare să fie una de angoasă.

Dacă aruncăm o privire atentă asupra unor anumite categorii sociale putem remarca puţină deprimare, la pensionari şi la cei cu venituri scăzute, şi *dezorientare, descurajare, în general la tineri*. În acelaşi timp, trebuie să spun foarte clar că semnele depăşirii acestei situaţii nefericite vor persista ceva timp. *Mi-e greu să apreciez, dar cred că conjunctura economică nefavorabilă din prezent va fi resimţită de toată lumea şi în următorii ani.*

Acum, avem mai curând motive să fim pesimişti în legătură cu ieşirea din situaţia economică în care ne scăldăm din 2008. În ceea ce priveşte impactul evenimentelor economice actuale, vreau să mai precizez că pensionarii şi-au primit pensiile, reduse, mizerabile, de altfel, însă mulţi întreprinzători au trăit experienţa falimentului. *Aşadar, vreau să spun că impactul crizei economice trebuie analizat cu atenţie, fără prejudecăţi şi clişee.*

Uneori, mă surprinde proporţia tinerilor care, după absolvire, preferă un loc de muncă submediocru în administraţia publică

Alin Cristea: Ce i-aţi spune unui tânăr care doreşte să îşi deschidă o afacere în România?

Gabriel Claudiu Mursa: L-aş felicita! *I-aş spune să fie încrezător, să aibă nervi tari, să nu să dea bătut şi să nu aştepte pomană.* Uneori, mă surprinde proporţia tinerilor care, după absolvire, preferă un loc de muncă submediocru în administraţia publică.

Societăţile prospere se clădesc pe spiritul antreprenorial, nu pe mentalitatea funcţionărească. În acelaşi timp, le recomand să aibă un entuziasm rezervat, să fie pregătiţi de eforturi susţinute şi, eventual, de eşec. *Succesul nu vine fără muncă, stăruinţă şi asumarea unor riscuri acceptabile.*

O economie sănătoasă are nevoie de o distribuţie echilibrată a celor care posedă o diplomă universitară

Alin Cristea: Se mai îndreaptă tinerii spre universităţile cu profil economic?

Gabriel Claudiu Mursa: Da, se mai îndreaptă. Evident, valul a trecut. *Consider că în următorii ani vom asista la o stabilizare a situaţiei, în*

sensul că se va produce o dispersie mai echilibrată a opțiunilor absolvenților de liceu între specializările propuse de universități.

Spre exemplu, în perioada comunistă, învățământul universitar autohton producea un număr excesiv de ingineri prin comparație cu cel de economiști. Ultimul deceniu a inversat raportul. *Ne putem aștepta ca în următorii ani lucrurile să se regleze astfel încât „inflațiile" de economiști sau ingineri să dispară.* O economie sănătoasă are nevoie de o distribuție echilibrată a celor care posedă o diplomă universitară.

Nimeni nu-și alege locul de muncă sau profesia în funcție de „interesul național" ori ghidat de porniri patriotice

Alin Cristea: Tinerilor plecați la muncă în străinătate le-ați spune să se întoarcă în țară sau să rămână acolo? Cum vedeți situația tinerilor români ce au fost nevoiți de contextul socio-economic să își părăsească țara și implicit familia, pentru un trai mai bun?

Gabriel Claudiu Mursa: *Decizia de a munci în țară sau în străinătate este una personală.* De aceea, îi sfătuiesc pe tineri să procedeze în conformitate cu interesele lor și ale familiilor lor. Nimeni nu-și alege locul de muncă sau profesia în funcție de „interesul național" ori ghidat de porniri patriotice. *Dacă au plecat, foarte bine. Dacă au rămas, foarte bine.* Asemenea decizii au, înainte de orice, efecte în plan personal. *Evident, cei mai mulți pleacă deoarece în țară nu-și pot pune în aplicare propriile proiecte, iar acest lucru este mai mult decât îngrijorător.* De aceea, îi înțeleg și îi încurajez s-o facă dacă astfel se găsește o rezolvare a problemelor lor. *Însă, și unii, și alții trebuie să știe că este o iluzie să aștepte ca altcineva să-i scoată din încurcătură.*

Despre alocația elevilor: *Mi se pare complet nesănătos ca un ins care are viața în față, care poate spera să construiască zgârie-nori sau învăța la Harvard, să aștepte cu nerăbdare acest bacșiș guvernamental cu care s-ar putea cumpăra câteva kilograme de făină.*

Alin Cristea: Alocația unui elev, în Romania, este de 10 euro, în Anglia de exemplu este 1.400 de euro. O comparație puțin forțată, dar totuși, credeți că 10 euro este tot ce poate oferi statul român în această situație?

Gabriel Claudiu Mursa: *Eu cred că principala preocupare a unui elev este să învețe și nu să aștepte alocația.* Mi se pare complet nesănătos ca un ins care are viața în față, care poate spera să construiască zgârie-nori sau învăța la Harvard, să aștepte cu nerăbdare acest bacșiș guvernamental cu care s-ar putea cumpăra câteva kilograme de făină. În aceste condiții, mă interesează mai puțin cuantumul alocației din Anglia. *Părinții dau viață copiilor pentru că aceasta este firea lucrurilor, nu pentru a primi milă guvernului sub forma alocației sau a unui corn cu lapte. Elevii și părinții trebuie să-și pună întrebări legate de calitatea sistemului educațional, nu referitoare la nivelul pomenilor statului.* Altfel, ne îndreptăm, cu toții, într-o direcție greșită. Aceasta este părerea mea despre asemenea „cadouri instituționalizate", încât o dezvoltare a răspunsului mi se pare inutilă.

Evenimentele din ultimele luni au pus serios la îndoiala soliditatea statului de drept în România (…) Sunt destul de îngrijorat de faptul că o asemenea conduită are sprijinul unei largi părți a populației

Alin Cristea: Institutul pe care îl conduceți a organizat în luna martie a acestui an o conferință cu tema „Statul de drept, între statul polițienesc și statul social". Cum vedeți statul de drept în Romania și cum vedeți contribuția tinerei generații la consolidarea acestuia?

Gabriel Claudiu Mursa: *Evenimentele din ultimele luni au pus serios la îndoiala soliditatea statului de drept în România*. Pe fondul derapajului economic, lideri politici populiști au încercat să preia puterea politică prin mijloace cel puțin discutabile. Însă, acest lucru nu mă miră. *În schimb, sunt destul de îngrijorat de faptul că o asemenea conduită are sprijinul unei largi părți a populației. Or, în democrație majoritățile de moment devin mai importante decât principiile de termen lung pe care se sprijină funcționarea societăților sănătoase.* Noi trebuie să protejăm regulile constituționale împotriva oportunismului și a intereselor mărunte de termen scurt. *Este inadmisibil ca o majoritate parlamentară să poată decide ad-hoc limitarea atribuțiilor constituționale ale unor instituții fundamentale ale statului de drept. În ceea ce privește rolul tinerei generații, aș vrea să spun că principiile rule of law trebuie învățate, practicate, respectate zi de zi. Cine*

vrea să trăiască într-o societate liberă trebuie să le accepte și să ia atitudine fermă atunci când ele sunt încălcate din rațiuni electorale ieftine.

CECITATEA LUI TUCIDIDE ȘI LUNGUL DRUM CĂTRE CIVILIZAȚIE[26]

Atunci când descria războiul peloponeziac drept cel mai important eveniment din istoria umanității, Tucidide făcea, probabil, fără să-și dea seama, o afirmație a cărei importanță nici măcar astăzi nu este pe deplin înțeleasă. După cum bine știm, acum două milenii și jumătate, Grecia, a cărei cultură a reprezentat creuzetul civilizației occidentale, a fost scena unui eveniment cu totul excepțional, o dispută sângeroasă și prelungită între cele mai influente și mai reprezentative cetăți ale lumii elenice, respectiv, Sparta și Atena. În fapt, în Elada acelor vremuri se loveau, pentru prima oară deschis la scara istoriei și fără menajamente, două plăci tectonice, două lumi. Una era arhaică, războinică, totalitară, autarhică, gregară, tribală, monocoloră și primitivă, condusă de disprețul față de om ca persoană individuală, de xenofobie (ura față de străini), organizată pe principii militariste, adică pe forță și coerciție, și oligarhice. Merită menționat, în treacăt, că spartanii, în ciuda maniilor lor puritaniste, glorificau furtul, hoția și alte asemenea „virtuți", dacă interesele publice o cereau. Pe de altă parte, Atena reprezenta arhetipul unei lumi noi, pluraliste, democratice (cu stângăciile inerente oricărui început ce presupune pași în necunoscut), cosmopolite, liberale, individualiste, ce respecta proprietatea personală și dorința de îmbogățire, blândă cu străinii, tolerantă, deschisă față de comerțul exterior. În această încleștare epică, se ciocneau, în realitate, tribalismul și ceea ce astăzi numim Marea Societate (A. Smith) sau Societatea Deschisă (K. Popper).

Aşadar, evenimentele dramatice descrise de celebrul istoric grec nu se rezumau, nici pe departe, la un simplu conflict politic între două cetăţi, la o dispută pentru influenţă, resurse şi glorie. Totuşi, ar trebui să fim îngăduitori cu „eroarea” sau cecitatea lui Tucidide, cu incapacitatea lui de a sesiza *cu precizie* simbolistica evenimentelor pe care le relata, altfel, formidabil, şi în care fusese implicat în mod direct. Fiecăruia dintre noi i se întâmplă să fie implicat în evenimente, împrejurări sau faceri, al căror sens poate fi intuit, creionat sumar, dar a căror logică ultimă rămâne, finalmente, insondabilă, impenetrabilă.

Această incapacitate de a sesiza întotdeauna cu acurateţe ceea ce se întâmplă cu adevărat provine din reflexul înnăscut al creierului uman de a personifica. Astfel, Binele se confundă cu Făt-Frumos, iar Răul cu Zmeul, Balaurul. Creierul face acest lucru din raţiuni foarte precise: pentru a simplifica, pentru a identifica, pentru a face înţeles. Omului comun i-a fost întotdeauna dificil să înţeleagă noţiuni, lucruri abstracte, simboluri, el având o propensiune naturală pentru un lucru „material”, tangibil, concret, cu forme clare, evidente. Tocmai acest lucru face diferenţa între poetul, pictorul, savantul de geniu şi insul ordinar. Având în vedere că fiinţa umană are un aparat mintal extraordinar de identificare a altor corpuri umane, în special, a feţei, ea îşi foloseşte această abilitate pentru a simplifica şi a înţelege foarte rapid care este ruda sau străinul, prietenul sau duşmanul, cunoscutul sau necunoscutul etc.

Totuşi, acest reflex, în mod indubitabil, extrem de preţios pentru supravieţuire, prezintă dezavantajul că judecata rapidă poate fi, uneori, eronată. Aşadar, reflexul personificării ne poate împiedica să înţelegem logica imanentă a lucrurilor, a evenimentelor a faptelor. De aceea, la scara istoriei, semnificaţia ultimă a disputei dintre partide, cetăţi, ţări sau alianţe de ţări poate fi uşor pierdută din vedere prin reflexul întruchipării în persoană, al personificării. Astfel, avem propensiunea de a ascunde lucrurile dându-le nume precum Sparta, Atena, Cruciada, Inchiziţia, Stalin, Hitler, Est, Vest, Războiul Rece, Partidul Naţional-Socialist etc.

Din nefericire, istoria recentă a României nu scapă de pericolul unor asemenea evaluări sumare, care, prin personificare, tind să ascundă esenţa

lucrurilor. Deşi putem fi prada uşoară a maniheismului naiv, trebuie s-o spunem clar: ceea ce vedem că se derulează în special în ultimii doi ani pe scena politică şi socială autohtonă nu reprezintă o confruntare între o „elită” cleptocrată ce face scut în jurul unui „combinator” născut, în mod cu totul întâmplător, în cel mai sărac judeţ al ţării, după buna tradiţie a modelului politic de inspiraţie siciliană, şi o majoritate sătulă să mai tolereze ifosele unui Erdogan indigen, care îşi camuflează virginitatea social-democrată, adică a insului pretins „sărac şi cinstit”, cu proprietăţi şi conturi prin paradisuri fiscale. Nu avem de-a face cu disputa între două partide, unul al săracilor, condus de milionari, şi altul al antreprenorilor, îmbogăţiţi în proporţie covârşitoare din „învârteli” cu statul. Aşadar, conflictul, cu accente sângeroase de la ultima manifestare faţă în faţă, derulat în pieţele marilor oraşe autohtone, în special, în capitală, nu-i are ca actori principali pe autopretinsul sultan de Teleorman şi adversarii săi care jinduiesc la borcanul cu miere al politicii. România, aidoma vechii Elade din timpul lui Tucidide, este scena unei dispute, care, uneori, capătă accente dramatice, între două lumi, aflate într-un conflict al cărui deznodământ se află, cu siguranţă, dincolo de orizontul vieţii fiecăruia dintre noi. Evident, este vorba de conflictul dintre lumea civilizată, nouă, care şi-a dobândit fizionomia prin respectarea universală şi fără excepţii a regulilor, prin respectul faţă de individ, proprietate, libertate şi, deloc paradoxal, prin reducerea rolului jucat de politicieni, administratorii vremelnici ai puterii publice, în viaţa socială, prin constrângeri constituţionale, şi lumea veche, primitivă, cu instinctele ei tribale, egalitariste, specifice hoardei.

În România, există o lume nouă, o societate deschisă, liberală, modernă, urbanizată, civilizată, cosmopolită în sensul bun al cuvântului. Cu alte cuvinte, există oameni care cred în valorile unui sistem social modern, fondat pe pluralism, democraţie, toleranţă de orice tip, libertate, xenofilie, în domnia legii, care cred mai curând în guvernarea prin instituţii, decât în cea prin oameni. În România există oameni cărora le repugnă egalitarismul, mesianismul, soluţiile miraculoase, populismul, care acceptă competiţia, care respectă proprietatea altora, care îşi asumă riscuri moderate în activităţile curente şi viaţa pe cont propriu şi resping paternalismul. Însă, din păcate, în

acest colţ al Terrei, ce a reprezentat multă vreme o parte a zonei-tampon între Vest şi Est, pe unde trece linia tectonică între civilizaţia deja instaurată şi lumea arhaică, adică între cele două lumi care se confruntă încă din vremea lui Tucidide, ceea ce numim societate deschisă nu şi-a găsit, deocamdată, numărul critic de adepţi. Reflexele, pornirile, apucăturile lumii vechi domină încă subconştientul vieţii sociale autohtone. De aceea, n-ar trebui să ne mire că cei mai mulţi dintre concetăţenii noştri se află încă în „partida" ce disprețuiește, în fond, societatea civilizată, liberă şi pluralistă. România poartă încă amprenta vestigiilor unei societăţi agrariene, vetuste, intolerante, xenofobe, paternaliste, aflate în aşteptarea mesianismului magic. Sigur, nimeni nu mai strigă astăzi „Nu ne vindem ţara!", însă ostilitatea faţă de multinaţionale, spre exemplu, pe care reprezentanţii politici ai majorităţii şi majoritatea însăşi nici măcar nu se sinchisesc să şi-o mai cenzureze, nu reprezintă altceva decât reacţia-reflex a xenofobiei, trăsătură definitorie a societăţilor tribale, închise. Câți români resping cu adevărat nepotismul, altfel, o trăsătură a lumii arhaice, în care legătura de sânge, de clan era sacră şi constituia criteriul ultim ce regla relaţiile sociale, în dauna competenţei, spre exemplu? Câți români susţin fără rezerve proprietatea privată, dacă partidul majoritar îşi păstrează neclintită popularitatea, deşi singura lui politică sistematică din ultimii ani este de a-i proteja pe hoţi, hoţia reprezentând cea mai evidentă formă de violare a proprietăţii? Câți români respectă în realitate statul de drept, dacă o instituţie înfiinţată de câţiva ani, singura care, în istoria noastră, altfel foarte permisivă faţă de încălcarea regulilor, a dat rezultate sistematice în lupta cu fărădelegea, a ajuns să fie stigmatizată de oameni care nu au furat niciodată din avutul public? Nu-i de-a dreptul stupefiant ca o ţară ce pretinde, prin constituţie, că nimeni nu se află deasupra legii să fie condusă de un ins dovedit, cel puţin o dată, ca fiind infractor? Cum se face ca o ţară pretins occidentală să accepte să fie condusă de un infractor, iar ca o iniţiativă cetăţenească intitulată „Fără penali în funcţii publice" să gâfâie serios pentru strângerea unui număr relativ mic de semnături?

Pare să existe un singur răspuns pentru acest şir (care, din păcate, ar putea fi nesfârşit) de întrebări: vrem să înaintăm spre o societate civilizată,

dar ne împiedicăm de forța gravitațională a unei societăți primitive, cu alte valori și virtuți. În România, problema structurală nu este PSD-ul sau liderul ei, ci *pesedismul*; or, pesedismul este o mentalitate, o stare de spirit, care, din păcate, domină, deoarece sălășluiește în toate ungherele societății. Probabil, doze mai mici sau mai mari se află în fiecare dintre noi. Cu siguranță, este majoritar în toate partidele politice mari din țară. Drept dovadă, diferențele de mentalitate dintre electoratul de stânga și cel (pretins și autointitulat) de dreapta din țara noastră sunt nesemnificative. De aceea, pesedismul guvernează România de foarte multă vreme, chiar dacă evenimentele din 1989 promiteau schimbări radicale. PSD-ul este cel mai popular și mai influent partid din România (chiar atunci când se afla în opoziție – vă rog să vă reamintiți ciclul electoral în care PNL-ul a rezistat cu proptele social-democrate, deși avea sub 20% reprezentare parlamentară!), deoarece a exploatat cu măiestrie această mentalitate dominantă în lumea românească, mentalitate bazată pe reflexele remanente ale societății închise, care, în ciuda trecerii timpului refuză să moară. Evident, trecerea timpului pare să reducă gradul de influență a acestor vestigii, dar ea nu a condus încă la prevalența virtuților și valorilor societății deschise, a civilizației.

Ceea ce am văzut în ultimii doi ani în societatea românească nu este altceva decât reluarea unui conflict, deja milenar, care s-a manifestat și se manifestă aproape oriunde în lumea largă. Pe de o parte, avem lumea arhaică: tribală, egalitaristă, autoritaristă, bazată pe forță, antiliberală, ghidată de voința vremelnică a unor oameni și nu pe înțelepciunea dobândită în timp a regulilor, instituțiilor, o lume în care se supraviețuiește din pomana „tătucului”, una în care „frecarea” pe spate a șefului, nu meritul sau calitățile personale, îți asigură o porție de hrană în plus, așa cum se întâmplă în grupurile de primate. Această lume, un cadavru în putrefacție, ce adună în jurul ei suficienți necrofagi îmbătați de miasme, moare în fiecare zi câte puțin, dar nu dispare pur și simplu, ci se evaporă treptat, în funcție de vigoarea crescândă a celeilalte lumi, a lumii civilizate, în esență liberală, care se naște greu, în fiecare zi câte puțin.

Să nu ne facem iluzii! Drumul către civilizație, adică lumea fondată pe libertate și pluralism, a fost întotdeauna extrem de anevoios și a presupus și

presupune un efort îndelungat din partea celor care şi-au dorit şi îşi doresc să renunţe la autarhism, primitivism, barbarie. Adversarul lumii civilizate nu este un aventurier politic, ce va fi uitat pentru totdeauna după ce va fi petrecut câțiva ani prin temnițe, un partid politic, ci reflexele unei societăţi primitive pe care aceştia le întruchipează. Această lume fetidă va dispărea când virtuţile societăţii civilizate vor intra în zestrea genetică a fiecărui cetăţean, când acesta se va fi debarasat de tentaţia revenirii la barbarism, când majoritatea va fi guvernată de principiile civilizaţiei. Pentru că vineri, în Piaţa Victoriei, s-au ciocnit omul civilizat şi barbarul!

SIMFONIA A IX-A A LUI HAYEK[27]

Dacă ar fi să alegem un singur gânditor dintre cei care au avut un rol decisiv în evoluția liberalismului zilelor noastre acela ar trebui să fie, fără urmă de îndoială, Friedrich Hayek. Evident, sistemul de principii pe care s-a fondat lumea modernă datorează enorm unor intelectuali precum Ludwig von Mises sau Milton Friedman, care, în secolul al XX-lea, au rafinat şi popularizat idei formulate de gânditorii Şcolii de la Salamanca, de David Hume, Adam Smith sau Carl Menger. Însă, niciunul dintre aceşti savanţi nu a reuşit să facă o descriere atât de cuprinzătoare a societăţii libere aşa cum a făcut deţinătorul Premiului Nobel pentru economie din anul 1974. Ludwig von Mises a scris *Human Action*, probabil, cel mai bun tratat de economie apărut vreodată, şi a fost mentorul a generaţii întregi de intelectuali reuniţi sub umbrela Şcolii Austriece, fiind, în mare măsură, însuşi descoperitorul lui Hayek. Milton Friedman, cel mai influent economist liberal al secolului trecut, atât în cercurile politice, cât şi în rândurile oamenilor obişnuiţi, are meritul de a fi putut explica pe înţelesul tuturor virtuţile intrinseci ale lumii libere, în special prin două cărţi ce ar trebui să reprezinte lectură obligatorie

pentru orice ins interesat de fenomenele sociale: *Capitalism and liberty* şi *Free to choose*.

Cu toate acestea, cele mai mari servicii aduse liberalismului contemporan vin dinspre Friedrich August von Hayek. După aproape un secol de supremaţie, ideile liberalismului intraseră, în anii 1930-1940, într-o profundă criză de popularitate, determinată, în special, de ascensiunea fulminantă a utopiilor socialiste acoperite grijuliu sub sintagme găunoase gen „inginerie socială". Sub imperiul propagandei de tip sovietic, ce anunţa „realizări istorice" în lupta cu sărăcia, intelectualitatea occidentală se simţea vrăjită de posibilitatea instaurării unui nou tip de societate, egalitară şi justiţiară. În consecinţă, o bună parte a intelectualităţii s-a lepădat de concepţiile liberale, devenite tradiţie în lumea vestică, şi a îmbrăţişat fantasmele mântuitoare ale socialismului (pretins) ştiinţific. În planul teoriei economice, această perioadă se suprapune cu ascensiunea fulminantă a lui Keynes, ale cărui scrieri anunţau cu aroganţă posibilul sfârşit al capitalismului, un sistem plin de carenţe, care, din perspectiva autorului *Teoriei generale*, avea şansa supravieţuirii pe termen scurt, prin injecţii adiţionale de intervenţionism.

Toate aceste circumstanţe au pus liberalismul într-o postură absolut ingrată, atât din punct de vedere ideatic, cât şi din cel al reprezentării politice. Puţini au fost intelectualii care au rezistat tentaţiei de a se alătura mişcării socialiste şi de a saluta, astfel, zorii unei „noi ere", una a perfecţiunii, a armoniei depline şi a prosperităţii eterne. Unul dintre aceştia a fost Friedrich Hayek, intelectual cu origini austriece, care şi-a dedicat cea mai mare parte a vieţii apărării libertăţii individuale. Opera sa, de o complexitate rar întâlnită, se sprijină pe coloana vertebrală alcătuită din patru „vertebre" fundamentale: *Drumul către servitute*, apărută la Editura Humanitas, traducere de Eugen B. Marian, *Constituţia libertăţii*, tradusă de Lucian Dârdală pentru Institutul European, *Drept, legislaţie şi libertate* şi *Infatuarea fatală*, ultimele două fiind publicate în Colecţia Economie şi Societate Liberă, a Editurii Universităţii „Alexandru Ioan Cuza" din Iaşi. Desigur, am putea menţiona, de asemenea, *Individualism şi ordine economică* sau *Preţuri şi producţie*, adevărate bijuterii de reflecţie liberală,

cu riscul de a face trimitere la toate cărţile gânditorului austriac, ceea ce ar recompune, pe lângă „coloana” sus-menţionată, întregul „corp” al operei hayekiene. Totuşi, publicarea în limba română a ultimei sale cărţi, *Infatuarea fatală*, ne oferă oportunitatea să facem o scurtă prezentare, pentru publicul cititor autohton, a acestei lucrări excepţionale, scrisă atunci când Hayek împlinise deja optzeci şi nouă de ani. Încă din primele pagini, autorul îşi dezvăluie intenţiile, acestea vizând reafirmarea principiilor fundamentale ale liberalismului şi evidenţierea erorilor fatale ale socialismului.

Demersul său este legitim din mai multe puncte de vedere. În primul rând, liberalismul avea nevoie de o împrospătare ideatică şi de un tratament integrator, deoarece el a fost şi trebuie să fie o viziune completă asupra relaţiei dintre individ şi societate. Mises îşi adusese aportul incontestabil la revigorarea sa, însă trata mai ales aspecte economice. În plus, discursul său radical, însă lucid şi bine argumentat, ţinea la distanţă un public reticent, contaminat de virusul „socialismului cu faţă umană” şi, în cel mai fericit caz, de cel keynesian. Friedman făcuse acelaşi lucru, însă de pe poziţii strict tehnice – în privinţa fenomenelor monetare -, opera sa din planul teoriei sociale şi politice rezumându-se la simpla enumerare a unor principii, în foarte mare măsură, sănătoase şi compatibile cu filosofia libertăţii. (În cazul economistului de la Chicago, o excepţie ar constitui-o viziunea sa despre rolul băncii centrale, ca unic deţinător al monopolului monetar, ceea ce, în esenţă, vine în contradicţie cu o metodă liberală fundamentală de rezolvare a problemelor economice, competiţia). Friedrich Hayek are meritul de a fi recurs la o reformulare amplă a postulatelor fundamentale ale liberalismului, dintr-o perspectivă integratoare, multidisciplinară, lucru cât se poate de evident în *Constituţia libertăţii* şi, mai ales, în *Drept, legislaţie şi libertate*. Din această perspectivă, filosoful austriac merge dincolo de punctul în care ajunsese unul dintre gânditorii săi favoriţi, scoţianul Adam Smith, cartea prezentată succint în paginile de faţă constituind un demers de explicare a principiilor de funcţionare a societăţii liberale din punct de vedere social, politic şi economic, de integrare a lor într-un sistem ideologic coerent, ce poartă denumirea de liberalism. În *Infatuarea fatală*, Friedrich Hayek se concentrează asupra a două tipuri de ordine, cea creată prin dispunerea

deliberată a elementelor componente şi cea spontană, formată prin ajustarea liberă a membrilor. Dezvoltând din perspectivă filosofică una din ideile formulate de Mises în cartea *Socialism: An Economic and Sociological Analysis* (1922), autorul demontează himera scientistă a societăţii organizate raţional, o himeră ce invadase lumea academică la finalul primei jumătăţi a secolului trecut. Din punctul său de vedere, ordinile sociale complexe nu pot fi edificate raţional, de proiectanţi omniscienţi, deoarece aceştia nu deţin cunoaşterea necesară. De aceea, societăţile sofisticate trebuie să se bazeze pe înţelepciunea regulilor, a experienţei înmagazinate în ele, pe respectarea principiilor şi a normelor de comportament cu largă acceptabilitate socială şi nu pe pretinsa bunătate şi inteligenţă a planificatorilor centrali. Într-un asemenea tip de societate, relaţiile dintre indivizi sunt auto-reglate prin interesul personal, care, atunci când se manifestă într-un sistem juridic ghidat de idealurile statului de drept, satisfac inclusiv finalităţi străine propriilor planuri de acţiune.

Gânditorul austriac descrie ordinea economică a societăţii libere sub forma unei catalaxii, un termen nou în ştiinţele sociale, ce desemnează o structură socială caracterizată prin libertate individuală, proprietate privată, respectarea *rule of law* şi cooperare reciproc avantajoasă. Din perspectiva analizei sale, idealul justiţiei sociale, de altfel, greu de exprimat de o manieră inteligibilă, vine în contradicţie cu ordinea de piaţă liberă, conducând la distrugerea valorilor tradiţionale ale civilizaţiei occidentale şi transformând sistemul politic democratic într-un iarmaroc electoral imoral, zgomotos şi pervers. În mod inevitabil, gânditorul austriac analizează funcţiile legitime pe care ar trebui să le aibă guvernul în societatea oamenilor liberi. Evident, concepţiile sale converg spre limitarea acestora la cele ce au în vedere vechiul ideal lockeean al apărării libertăţii, proprietăţii şi vieţii individului. Însă, ceea ce-l poate diferenţia pe Hayek de aripa radicală a libertarianismului contemporan (Rothbard, Hoppe etc.) este faptul că el vede în guvern o instituţie ce poate furniza un minimum de subzistenţă celor aflaţi în situaţii extreme sau în imposibilitatea de a munci, cu precizarea că acest lucru trebuie să aibă loc „în afara mecanismelor pieţei”. În esenţă, *Infatuarea fatală* reprezintă un reper al sistemului de principii liberale, o sinteză

remarcabilă a ideilor după care ar trebui să se ghideze societatea oamenilor liberi. Publicată cu doar un an înainte de prăbuşirea dramatică a sistemului socialist în Europa de Est, ea face parte din categoria celor câteva zeci de lucrări suficiente pentru a înţelege pe deplin funcţionarea ordinilor sociale civilizate, fiind un instrument insubstituibil de lucru pentru orice cercetător al fenomenelor sociale. Deşi autorul nu face o asemenea precizare, această operă poate fi considerată o odă adusă libertăţii de una dintre cele mai strălucite minţi din istoria umanităţii. Practic, *Infatuarea fatală* reprezintă pentru gândirea liberală ceea ce pentru muzica clasică a însemnat Simfonia a IX-a a lui Beethoven, adică o sinteză magistrală a ideilor unui filosof realmente genial.

ESTE STATUL MINIMAL UN OBIECTIV FEZABIL PE TERMEN SCURT ŞI MEDIU?[28]

Dimensiunile statului au reprezentat, mereu, în ultimele trei secole, una dintre preocupările majore ale filosofilor liberali. Sesizând că între libertate şi extinderea Leviathan-ului există o relaţie de inversă proporţionalitate, mulţi dintre aceştia au promovat ideea unui stat cu rol minimal în reglarea relaţiilor interindividuale. Astfel, J. Locke consideră că statul trebuie să se rezume la asigurarea „dreptului la viaţă, la libertate şi la prosperitate”. A. Smith, ceva mai concesiv, susţine că statul este un instrument de protejare a societăţii în faţa invaziei străine, de administrare adecvată a justiţiei şi de menţinere a instituţiilor publice care, deşi necesare pentru buna funcţionare a societăţii, nu se dovedesc a fi profitabile pentru iniţiativa privată. Celor doi filosofi britanici li se adăugă F. Hayek, care vede în stat un instrument de aplicare nediferenţiată a legii şi, eventual, de furnizare a unui nivel minim de bunăstare, în cazurile de sărăcie extremă.

Dacă acceptăm aceste definiţii simple ale statului minimal, atunci ne putem întreba, pe bună dreptate, în contextul dezbaterilor contemporane, dacă un program de reducere a dimensiunilor statului actual la nivelul pe care l-am putea defini drept minimal poate fi un obiectiv fezabil pe termen scurt şi mediu. Realist vorbind, răspunsul este NU.

De fapt, toate datele statistice disponibile din ultimul veac şi jumătate arată cu claritate că secolul al XX-lea a consemnat o extindere spectaculoasă a dimensiunilor statului, trend care nu dă semne de inversare, cu menţiunea că observaţia noastră este valabilă, în primul rând, pentru cele mai importante naţiuni ale lumii libere. Astfel, în ţări precum Statele Unite, Germania, Japonia sau Marea Britanie, ponderea cheltuielilor în PIB a crescut de la 10% la aproximativ 40%-50%, cu limite superioare de 56% (Franţa) şi 54% (Finlanda). Evident, acest lucru s-a întâmplat cu o creştere concomitentă a veniturilor fiscale, care tind să se stabilizeze în jurul aceloraşi procente, fapt ce atestă existenţa unei presiuni fiscale foarte ridicate. Trei domenii au consemnat, cu predilecţie, o creştere masivă a prezenţei statului: educaţia, sănătatea şi „protecţia socială”. În contextul trecerii la votul generalizat, democratic, aceste cheltuieli au ca scop obţinerea suportului electoral pentru partidele politice ce-şi doresc să acceadă la managementul puterii publice. Această dependenţă reciprocă între partidele politice şi corpul alegătorilor a condus, ca efect secundar, la creşterea în dimensiuni a sectorului public. Aşadar, „democraţia de tocmeală” (Hayek), ca subprodus al democraţiei în sens clasic, a condus, inevitabil, la un stat obez.

În aceste condiţii, a vorbi despre un stat minimal, ca obiectiv politic fezabil pe termen scurt şi mediu, constituie, tactic şi strategic, o eroare de neiertat pentru un adept sincer al libertăţii. Instinctul de conservare a omului se dovedeşte a fi incompatibil cu un proiect politic de reducere imediată şi dramatică a dimensiunilor şi funcţiilor statului.

Soluţia? Reformă, nu revoluţie! Scopul? Diminuarea treptată a ponderii cheltuielilor publice în PIB şi scăderea gradului de intervenţie a puterii publice în funcţionarea ordinii sociale, în general, şi a celei economice, în particular. Instrumentele specifice? Introducerea mecanismelor pieţei în

sectoarele tradiționale ale sistemului public și limitarea, prin reguli constituționale, a ponderii cheltuielilor guvernamentale în PIB.

Simultan cu creșterea în dimensiuni a sectorului public și cu multiplicarea funcțiilor statului, filosofii de orientare liberală, cu toate nuanțele ei, au propus o serie de măsuri specifice care, pe termen lung, pot aduce statul la dimensiunile lui minimale, cele mai potrivite pentru o societate cu adevăr liberă și prosperă. În sfera educației, avem, spre exemplu, metoda voucherului, propusă de M. Friedman. Există, de asemenea, argumente teoretice și practice solide care dovedesc avantajele indiscutabile ale privatizării companiilor de „utilitate publică". Liberalismul secolului al XX-lea a oferit soluții viabile pentru demantelarea „statului bunăstării sociale", sursa cea mai clară a creșterii în dimensiuni a sectorului public. Evident, toate aceste lucruri trebuie făcute simultan cu o amplă reformă a sistemelor fiscale. Însă această amplă reformă liberală poate fi de succes doar pe termen lung, simultan cu răspândirea educației liberale, favorabilă societății libere, singura capabilă să creeze prosperitate pentru toți.

FILOSOFII LUCRURILOR PĂMÂNTEȘTI ȘI PARADISUL[29]

„Je sais que vous ne désapprouvez pas la liberté avec laquelle je vous expose sans déguisement ce que je crois être la vérité." (Turgot)

De-a lungul timpului, despre economiști s-au spus tot felul de lucruri, de cele mai multe ori, nu tocmai flatante. Principalul reproș adus muncii acestora a fost mai mereu acela că obiectul demersurilor lor ar fi neinteresant, banal, derizoriu, prea mundan, cel puțin în comparație cu cel al altor truditori pe tărâmul ideilor. Economia, ni se spunea, cel puțin până acum vreun veac, s-ar ocupa de chestiuni prea „materialiste", prea puțin „înalte", prea puțin ezoterice. „Cercetarea naturii și cauzelor bogăției națiunilor" a părut pentru

mulţi învăţaţi, vreme îndelungată, un ţel prea lumesc, chiar vulgar, pentru a putea să facă din economişti inşi demni de respectul de care se bucurau teologii, poeţii, dramaturgii, fizicienii sau chimiştii. Puţini dintre cei ce au populat scorţoasa lume a savanţilor ar fi acceptat vreodată să-l aşeze pe Adam Smith alături de Toma d`Aquino, Dante, Shakespeare, Newton sau Boyle. Apogeul acestui tip de atitudine a fost atins, probabil, la mijlocul secolului al XIX-lea, atunci când Thomas Carlyle eticheta ştiinţa economică drept *the dismal science*, cu alte cuvinte, sumbră, întunecată, mohorâtă, posomorâtă, chiar *depressing*. Atunci, nu-i de mirare că, în dorinţa de a-şi depăşi acest complex de inferioritate şi de a dobândi strălucirea de care bucurau alte branşe ale cunoaşterii, ea a început să importe masiv, în perioada ei neoclasică, instrumente specifice altor domenii, complet inadecvate propriilor demersuri, spre exemplu, din ştiinţele naturale, care se bucurau de un prestigiu extraordinar, acceptând să sufere de scientism, din dorinţa de a sclipi.

Totuşi, pe ultima pagină a celei mai celebre şi mai controversate cărţi de economie publicate în secolul al XX-lea, cel mai celebru dintre directorii pe care i-a avut Banca Angliei scria un lucru extraordinar, asupra căruia putem fi cu toţii de acord, indiferent de profesia pe care o exercităm: „*Ideile economiştilor şi ale teoreticienilor politicii, şi atunci când au dreptate şi atunci când greşesc, exercită o influenţă mai puternică decât se crede îndeobşte. Într-adevăr, puţine alte lucruri guvernează lumea*”. Evident, Keynes, căci despre el este vorba, cu geniul său incontestabil, în ciuda superficialităţii sale în ceea ce priveşte studierea şi cunoaşterea ştiinţei economice, n-a spus niciodată că, pe termen lung, lumea se va ghida după ideile bune, sănătoase, de bun simţ.

Aşadar, odată „reperată” onoarea acestei branşe şi a celor ce-o populează, măcar la nivel declarativ şi în acest sens keynesian, prin autoritatea celui mai influent economist al secolului al XX-lea, ne putem întreba în mod legitim: care sunt ideile, „temele” ce constituie obiectul preocupărilor economiştilor? Oricât ar părea de şocant, cred că, cel puţin subliminal, ei se ocupă de alte lucruri decât putem remarca noi la prima vedere. Afirm aşa ceva sub influenţa puternică a ultimei cărţi publicate de H.

R. Patapievici, intitulată *Două eseuri despre paradis şi o încheiere*, în care autorul susţine că „… foarte târziu am înţeles că tema vieţii mele a fost dintotdeauna paradisul”[30]. Sper că nu supăr pe nimeni, în primul rând pe autorul cărţii sus-menţionate, dacă susţin că o temă atât de „înaltă”, de ezoterică poate reprezenta obiectul preocupărilor celor pe care, în mod absolut legitim şi în sens reparatoriu, R. Heilbroner îi numea, în urmă cu mai bine de jumătate de veac, *the wordly philosophers*, „filosofii lucrurilor pământeşti”[31].

Chiar dacă într-un mod figurat, căutarea paradisului reprezintă tema centrală a operei unui economist absolut remarcabil, Ludwig von Mises, a cărui lucrare esenţială, *Acţiunea umană. Un tratat de economie*, o lansăm astăzi sub auspiciile Băncii Naţionale a României. Mai mult decât atât, demersul lui Mises nici măcar nu este unic în peisajul ştiinţei economice. Atunci când îşi scria opera, Marx făcea acelaşi lucru, căuta paradisul. În fapt, descoperirea unui *paradiso terrestre*, secularizat, făcea obiectul eforturilor unui grup semnificativ de intelectuali din a doua jumătate a secolului al XVIII-lea şi din prima jumătate a secolului al XIX-lea, – Babeuf, Fourier, Owen, Proudhon, Saint Simon, ataşaţi idealului socialist, care îşi expuneau concepţiile plecând, în linii mari, de la teoriile politice ale cetăţii ideale, schiţate cu mult timp în urmă de Platon, Morus, Campanella sau Bacon. Unul dintre aceştia, colaborator direct al lui Marx şi prim-mentor al lui Engels în materie de comunism, Moses Hess, nu se sfia să utilizeze, în 1846, expresia *raiul pe pământ*, cea care va da titlul cărţii publicate, mult mai târziu, de Joshua Muravchik. „*Creştinul*, susţinea socialistul german, *îşi imaginează un viitor mai bun pentru om… sub forma bucuriei cereşti… Noi, pe de altă parte, vom aduce raiul pe pământ*”[32]. Plecând de la o concepţie primitivă, naivă asupra fenomenelor sociale, ce descria evoluţia lumii în logică maniheistă, ca luptă neîntreruptă dintre bine (clasa muncitoare) şi rău (capitalişti), Marx visa la un sfârşit hegelian al istoriei, la un paradis terestru etern al clasei muncitoare, posibil prin răsturnarea revoluţionară a iadului capitalist. În această *Candida Rosa* de factură marxistă, îşi vor petrece veşnicia aleşii, mântuiţii, adică proletariatul exploatat de capitaliştii nemiloşi. Strict vorbind, Marx se afla în căutarea unui paradis pierdut, paradisul lumii

arhaice, tribale, închise, împotriva pretenţiei lui internaţionaliste, universaliste din sloganul „Proletari din toate ţările uniţi-vă!”. Elementul esenţial al sistemului marxist este egalitatea, un principiu care ghida (şi care poate ghida doar) lumea primitivă. Societăţile complexe, sofisticate, cele care fac obiectul explicaţiilor lui A. Smith şi L. von Mises, sunt imposibil de organizat pe principii egalitariste. Platon a înţeles cu claritate acest lucru când şi-a construit cetatea ideală, limitând-o la dimensiunile unei construcţii arhaice, primitive, de mici dimensiuni, şi când considera drept o decădere evoluţia către structuri sociale mai complexe. Revenirea la pretinsa Vârstă de Aur a omenirii însemna pentru el întoarcerea la lumea autarhică şi egalitaristă a primilor oameni. Deşi pare a se afla la capătul celălalt al istoriei, la sfârşitul, nu la început ei, raiul marxist înseamnă, din perspectiva trăsăturii sale fundamentale – egalitatea, o revenire la începuturile pretins idilice ale umanităţii, caracterizate prin viaţă simplă, tihnită, prin frăţietate, armonie, omogenitate socială şi „stomac comun”, mai precis, proprietate comună. Astfel, Marx, în pofida pretenţiei de a propune un proiect nou, revoluţionar, pe baze ştiinţifice, propune, subconştient şi în linii mari, o revenire la un paradis despre care Platon, spre exemplu, spunea că ar fi existat deja. În fapt, toţi autorii de utopii, de la Platon la socialiştii moderni, trecând pe la Morus şi Campanella, vedeau societatea ideală ca o societate egalitaristă şi de mici dimensiuni, deci primitivă, necivilizată. Deşi toţi socialiştii sanctificau viitorul, în fapt, tânjeau cu nostalgie la un rai pierdut în străfundurile istoriei.

Spre deosebire de Marx, Ludwig von Mises construieşte în opera sa un alt tip de paradis. Singurul punct comun între paradisul marxist şi cel misesian este natura terestră, şi nu celestă, a acestora. Însă, în esenţă, avem de-a face tot cu un proiect de paradis, chiar dacă în mâinile economistului austriac această tentă constructivistă poate trece drept inacceptabilă. La prima vedere, a spune că *Acţiunea umană* are drept temă căutarea paradisului poate fi un lucru greu digerabil în primul rând de adepţii liberalismului, cei printre care se numără inclusiv autorul rândurilor de faţă. Nici măcar Mises n-a avut vreodată pretenţia de a descrie vreun soi de paradis mundan. Mai mult decât atât, a scris, în 1922, o carte, *Socialismul. O analiză economică şi*

sociologică, prin care demonstra imposibilitatea paradisului marxist. În esenţă, el arăta că societăţile sofisticate, populate cu foarte mulţi inşi, nu pot funcţiona după principiile societăţilor autarhice, primitive, bazate pe egalitarism şi proprietate comună. Astfel, el anticipa cu acurateţe transformarea paradisului socialist în infern, prin imposibilitatea lui de a fi transplantat de la o lume simplă la una complexă. (Aşadar, paradisul marxist devine iad prin inadecvare, prin faptul de a fi „prost plasat", de a fi dorit spre instaurare într-o lume complet diferită de cea în care ar fi existat cândva.) Totuşi, Mises propune, în ultimă instanţă, tot un model de paradis, tot o utopie. Spunând acest lucru, complet neobişnuit pentru un adept al şcolii austriece de economie, aş dori ca virtuţile excepţionale ale cărţii pe care o lansăm astăzi să nu treacă drept aiureli, fantasmagorii sau „abureli savante", aşa cum le-ar numi Goethe. Dimpotrivă.

Socialismul a fost utopic de la cap la coadă, în ciuda scuzei puerile conform căreia incapacitatea sa de a funcţiona ar fi provenit dintr-o „proastă aplicare". Însă nimeni nu poate contesta faptul că, la un moment dat, devenise o veritabilă religie, cu un succes ce părea să-l depăşească pe cel al creştinismului. Hayek, poate cel mai profund cercetător al fenomenelor sociale din toate timpurile, explica succesul gânditorilor socialişti prin „*curajul de a fi utopici*"[33]. Mai mult decât atât, cel mai important discipol al lui Mises recomanda deschis asumarea de către gânditorii liberali a unei utopii de factură liberă. „*Ceea ce ne lipseşte*, scria el în 1965, *este o Utopie liberală, un program care nu pare nici o simplă apărare a lucrurilor aşa cum sunt, nici un fel de socialism diluat, ci un radicalism cu adevărat liberal, care nu cruţă susceptibilităţile celor puternici (inclusiv ale sindicatelor), nu este excesiv de practic şi nu se limitează la ceea ce apare astăzi ca posibil din punct de vedere politic*"[34]. Demersul său nu era deloc singular printre gânditorii liberali. Floyd Arthur Harper, unul dintre fondatorii Mont Pelerin Society şi fondator al influentului Institute for Human Studies, propunea, în *My Utopian Design for Human Society*, „*un maximum de libertate ca o condiţie umană dezirabilă*", iar Robert Nozick scria, în 1974, pe baza concepţiilor lui John Locke, fondatorul liberalismului modern, o carte intitulată, pur şi simplu, *Anarhie, stat şi utopie*. Or, dacă acceptăm faptul că

gândirea de tip utopic constituie rezultatul căutării paradisului, așa cum ne spune H. R. Patapievici în ultima sa carte, atunci trebuie să admitem, implicit, faptul că liberalismul nu s-a sfiit să propună el însuși modele ideale de funcționare a societății.

Ceea ce face Mises în *Acțiunea umană* este să propună o utopie liberală, esențialmente diferită de utopiile socialiste. Noi, cei ce ne considerăm liberali, n-ar trebui să tăgăduim acest fapt, măcar dintr-un punct de vedere. Pentru a da un randament bun, creierul uman se străduiește să descopere oriunde modele, adică dispuneri relativ logice ale unor elemente într-un întreg, pentru a putea explica lumea din jurul său. DEX-ul dă o definiție destul de bună modelului, considerându-l drept „un sistem teoretic sau material cu ajutorul căruia pot fi studiate indirect proprietățile și transformările altui sistem, mai complex, cu care primul sistem prezintă o analogie”. Așadar, un model social ideal, utopic, un paradis terestru, în cazul fenomenelor economice, ne permite să înțelegem, prin raportare, în ce măsură *ceea ce este* se apropie de *ceea ce ar putea fi* și să descoperim căile prin care elementul-etalon, în cazul de față, sistemul economic compatibil cu ameliorarea în cea mai mare măsură a bunăstării materiale și spirituale a fiecărui individ în parte, poate fi tangibil. Or, exact acesta este lucrul pe care îl face Mises, nu doar în cartea sus-menționată, ci în întreaga sa operă. Utilitatea unui model ideal nu derivă din însăși punerea lui în practică, deoarece între idealul dezirabil și realitatea practică ar putea să existe întotdeauna o barieră insurmontabilă, ci din simpla lui urmărire cu perseverență, la fel cum urmărirea adevărului poate fi mai valoroasă decât adevărul însuși.

Societatea descrisă de Mises în *Acțiunea umană. Un tratat de economie* pare și, probabil, se dovedește a fi utopică, cel puțin dintr-un singur motiv și anume acela că ea n-a existat niciodată în realitate, nici măcar în secolul al XIX-lea, considerat *the golden age of liberalism*. Din acest motiv, Mises nu caută un paradis pierdut, ci unul promis. Aici se găsește diferența fundamentală dintre Edenul marxist și cel misesian. Mises nu scrie cu nostalgia reprimată subliminal a unei epoci care, de fapt, n-a existat niciodată, ci are în vedere un model pentru o societate care devine tot mai

complexă, mai sofisticată, complet diferită de lumea autarhică primitivă, tribală, egalitaristă, nivelatoare aleasă drept etalon de intelectualii socialişti. Ordinea socială din ce în ce mai complexă, cum era lumea la 1949, anul apariţiei cărţii, şi cum este cea a zilelor noastre, se bazează pe principii, concepţii şi instrumente complet diferite de cele ale societăţii restrânse zugrăvite de Platon şi ale celei paradisiace visate de Marx. Aici, gradul crescând de complexitate, din cauza cunoaşterii dispersate, subiective şi doar parţial transferabile, implică un alt principiu de reglare a relaţiilor interpersonale, libertatea individuală, cu suport inseparabil în proprietatea personală, nu egalitatea şi acţiunea *en corps*. Aici, fericirea devine, din motive de complexitate şi de imposibilitate a coordonării în vederea atingerii unor ţeluri comune, o chestiune de ordin personal. În paradisul lui Mises, mântuirea este posibilă în mod individual, nu colectiv, ca în raiul marxist; or, dreptul la mântuire derivă din meritocraţie, consfinţită prin rezultatele participării la procesele pieţei, un tip special de democraţie care exclude votul pe baze egalitariste, nu în virtutea apartenenţei la clasă. Astfel, „ascensiunea" muritorului, spun *ascensiune*, deoarece în tradiţia creştină raiul se află „sus", iar iadul „dedesubt", depinde de efortul individual, de capacitatea de a coopera cu ceilalţi, de a participa la satisfacerea altor interese personale, aparţinând, în imensa lor majoritate unor inşi necunoscuţi. Paradisul misesian nu ni se arată, aidoma persanilor, drept o grădină a desfătării regelui, ci una a libertăţii omului obişnuit. De fapt, elementul-cheie al acestuia este libertatea. Aici, indivizii au dreptul la o mântuire aşa cum fiecare dintre ei o înţelege. *Il paradiso terrestre* imaginat de Ludwig von Mises constituie un tărâm în care libertatea individuală, proprietatea privată, *rule of law*, piaţa liberă, un stat cu funcţii mult limitate în raport cu cele din prezent reprezintă garanţii insubstituibile ale străduinţei veşnice a omului de ameliorare a propriei condiţii, de descoperire a fericirii, a *propriei* fericiri.

Astăzi, într-o lume care pare să se îndepărteze tot mai mult de idealul descris în *Acţiunea umană. Un tratat de economie*, Mises ne propune, de această dată în limba română, să încercăm să descoperim paradisul. Însă, mai avem noi, cei ce locuim într-o lume ce se scufundă sub povara birocraţiei, a

populismului, a antiliberalismului, a democrației populare, senzorii necesari descoperirii splendorii paradisiace?

TREI DECENII DE CAPITALISM ȘI DEMOCRAȚIE ÎN ROMÂNIA[35]

Dacă ar trăi pe plaiurile mioritice ale zilelor noastre, dacă ar fi mai puțin preocupat de Claudius, Gertrude și Ofelia, ignorând problemele legate de moralitate sau iubire și preocupându-se, mai curând, de probleme lumești, presupunând că ar deveni comentator politic, Hamlet s-ar întreba în mod legitim: există democrație și capitalism în România?

O astfel de întrebare ar putea părea lipsită de sens sau chiar de-a dreptul deplasată, dacă am compara actualul regim politico-economic autohton cu cel pre-decembrist. Din acest punct de vedere, nu există niciun dubiu: înainte de 1989, românii trăiau într-un regim autarhic, opresiv, dictatorial, monopartid, cu un sistem economic planificat de la centru, dirijat, lipsit de libertate și inițiativă privată. Un sistem politic condus de un analfabet, care distrusese în mod sistematic elitele și care avea ca singure criterii de reprezentare apartenența la clasă și ura față de excelență, conviețuia cu un regim economic sufocat de birocrație, decizii administrative arbitrare și incapabil să furnizeze minimul decent de subzistențe. Anchilozarea specifică unei organizări politice monocrome domnea peste „haosul organizat” din sfera economică. Evident, din perspectivă comparativă, ceea ce se întâmpla în România celei de-a doua jumătăți a secolului al XX-lea reprezenta exact opusul modelului de societate democratică și capitalistă, ceea ce nu face, totuși, ca răspunsul dat întrebării formulate de vreun posibil Hamlet dâmbovițean să fie automat afirmativ în ceea ce privește epoca post-decembristă.

Dacă definim cele două modele de organizare - politică (democrația) și economică (piața liberă sau capitalismul) - prin criterii riguroase și mai puțin „flexibile”, așa cum este tentată să procedeze lumea relativizantă din

imediata proximitate a Balcanilor şi a Orientului, atunci concluzia în ceea ce priveşte societatea românească actuală se dovedeşte a fi, din acest punct de vedere, în cel mai fericit caz, plină de reţineri şi scepticism. Nu suntem un exemplu de democraţie şi capitalism! Mai mult, ultimii ani arată că am putem fi aşi în arta travestirii, că putem mima destul de bine principiile de organizare ale lumii civilizate, întotdeauna democratică şi capitalistă, fără să le acceptăm în esenţa lor, tânjind, în ultimă instanţă şi în secret, la modelele opuse celor pe care a fost clădită civilizaţia occidentală.

Atunci când au recurs la democraţie, înţelepţii Atenei vedeau în acest sistem de organizarea a relaţiilor sociale drept un mijloc de limitare a puterii excesive a tiranului, nu unul prin care această putere era transferată în mâinile poporului. Kratos-ul trebuia să acţioneze ca o contrapondere echilibrantă, care limita excesele monarhului sau ale elitei conducătoare. La origini, democraţia era văzută ca un sistem de cenzurare a exercitării puterii de către o persoană sau de către cei puţini, nu ca o modalitate de preluare automat legitimă a frâielor. În fapt, democraţia ateniană se dorea a fi mai curând *isonomia*, adică egalitatea în faţa legii, ceea ce, în plan practic, însemna guvernarea regulilor şi mai puţin a oamenilor, fie că era vorba de un tiran, o elită sau poporul însuşi.

Din acest punct de vedere, democraţia românească, „originală”, se află departe de principiile sănătoase ale vechilor greci. Ea practică respectul concret pentru inşi, nu respectul abstract pentru reguli, principii sau idei. Spre exemplu, în planul alegerilor locale, românul votează „omul”, nu un liberal sau un social-democrat; de aceea, primarul devine, cu timpul, „baron local”, un fel de dregător cu puteri sporite în planul administraţie locale, dar supus „sultanatului” de la centru, care îl ajută să-şi conserve micile privilegii parohiale. Căci democraţia autohtonă nu se înrudeşte cu *isonomia*, ci cu *privilegium*, mai precis, cu excepţia de la regulă, cu dreptul acordat în mod excepţional şi discriminatoriu, pensiile speciale fiind cel mai la îndemână exemplu. Această formă de manifestare coruptă a democraţiei se pliază foarte bine pe preferinţele mulţimii, care, în această regiune cu remanenţe patriarhale, aşteaptă izbăvirea prin alegerea unui lider mesianic.

Democraţia românească este exercitată direct, fără filtre, în opoziţie cu cea nord-americană, spre exemplu, unde între popor şi conducători există treapta intermediară, de carantină, a reprezentanţilor. Românul vrea să-şi aleagă salvatorul cu mâna lui, să arate că votul lui este cel care decide. Or reproducerea directă a preferinţelor populare a însemnat, în România, accesul la demnităţi publice al unui număr nepermis de mare de analfabeţi, semidocţi, oameni incompetenţi, care nu au nicio altă virtute decât aceea de a fi ocupat un post ales dintr-un scrutin popular. În principiu, o democraţie veritabilă are virtutea de a extinde sfera recrutării excelenţei, ducând-o dincolo de limitele înguste la care o obligă tirania sau oligarhia. După cum ne spunea Guizot, la mijlocul secolului al XIX-lea, democraţia adevărată are rolul de a descoperi eminenţele din toate straturile sociale, ceea ce nu înseamnă că oricine poate să aleagă, cel puţin în mod direct, sau să fie ales. Pe lângă faptul că nu reuşeşte să descopere şi să promoveze excelenţa, democraţia de tip popular din România trăieşte doar cu aparenţa exercitării reale a puterii de către alegătorul obişnuit, deoarece, în realitate, puterea politică a aparţinut, de facto, unui grup restrâns de indivizi (oligarhi), îmbogăţiţi în jurul sectorului public şi care controlează politicieni ce reprezintă emanaţia votului popular, direct. De precizat, în treacăt, că în proporţie de 75% din epoca postdecembristă, guvernarea a aparţinut unui singur partid, creat în jurul moştenirii etatice a comunismului şi stăpânit de câţiva inşi, în general, adversari ai concepţiilor şi principiilor occidentale. Din punct de vedere politic, partida majoritară în România post-decembristă a fost formată din adepţi ai putinismul, erdoganismului şi modelului chinezesc. Democraţia pretins directă şi populară s-a manifestat printr-un vot aparent liber şi direct, exercitat şi dirijat, în realitate, printr-o „educaţie civică” realizată prin Antene de televiziune. De aceea, democraţia veritabilă a avut de suferit foarte mult şi a reuşit să dobândească puţini prieteni veritabili. La ultimele alegeri, spre exemplu, ea s-a manifestat ca o reacţie de auto-apărare, ca un instinct de conservare, ca soluţie ultimă în calea deraierii către un sistem politic ce virase, la vedere, către un autoritarism de tip oriental.

Nici în plan economic lucrurile nu stau mai bine. Desigur, România este catalogată oficial drept „economie de piaţă funcţională”, cu alte cuvinte,

capitalistă, însă, în niciun caz nu poate fi vorba de un capitalism veritabil. Avem de-a face, mai degrabă, cu un soi de „capitalism dirijat", „etatist", ca să folosim nişte sintagme nefericite. Mai nou, capitalismul românesc, el însuşi „original", pare să fie unul al „proiectelor europene". De unde provine acest hermafrodit? În primul rând din mentalitatea populară, remanent anticapitalistă, care are tradiţii vechi în România. Anticapitalismul, sub toate formele lui de manifestare, aparţine unei societăţi arhaice sau care păstrează puternice urme specifice societăţii închise, restrânse, primitive. Prin urmare, capitalismul reprezintă sistemul economic de organizare a unei societăţi moderne. Or România poartă încă însemnele profunde ale unei societăţi care nu s-a îndepărtat decisiv de tipul de organizare economică specifică vechilor societăţi. Ea poartă amprenta greu de şters a lumii rurale, cu un procent al populaţiei active ce locuieşte la sate extrem de ridicat (peste 40%) în raport cu media ţărilor occidentale civilizate, avansate economic, urbanizate. Cosmopolitismul economic, o trăsătură esenţială a capitalismului specific societăţilor avansate, întâlneşte încă o rezistenţă semnificativă în mentalitatea românului de rând. În ungherele ascunse ale societăţii româneşti supravieţuieşte o mentalitate evident anticapitalistă, speculată fără scrupule de politicienii populişti şi care îşi găseşte reprezentare în spectrul politic de stânga. Am văzut-o manifestată cu claritate în ultimii trei-patru ani. Evident, astăzi, spre deosebire de secolul al XIX-lea sau de perioada interbelică, duşmanul poporului nu mai este reprezentat de „moşier" sau de „evreu", vechii ţapi ispăşitori, pe seama cărora erau puse neîmplinirile personale în trecut. Acum, pericolul vine de la „multinaţionale", care, chipurile, exploatează forţa de muncă autohtonă, de la capitalul străin, care îşi repatriază profiturile, de la bănci, acuzate de cămătărie, de ROBOR etc., adică de la entităţi sau instituţii fundamentale ale sistemului economic de tip capitalist.

După trei decenii de democraţie şi capitalism de tip românesc, putem trage o singură concluzie: ne-am desprins de tiranie şi socialism, dar nu am făcut un pas decis spre democraţie şi piaţă liberă.

RADIOGRAFII ECONOMICE[36]

***O comparaţie scurtă a anului 2007, cu ce s-a** întâmplat atunci la bănci (credite, ROBOR, dobânzi) cu anul acesta, 2017. Cum credeţi că vor evolua lucrurile la anul?*

Din păcate, peisajul economic al anului 2017 nu ne conferă motive de optimism. Principalul motiv de pesimism derivă din populismul deșănțat al actualilor guvernanți și utilizarea resurselor publice pentru mituirea unei populații de la care se așteaptă lipsă de reacție în ceea ce privește modificarea legilor justiției, care ar trebui să-i absolve de vină pe cei care fură banul public. Dacă nu va exista o opoziție masivă a societății civile, căci din partea spectrului politic nu ne putem aștepta la așa ceva, România ar putea să experimenteze o criză economică agravată de o iresponsabilitate rar întâlnită a celor ce administrează politic sectorul public. Practic, în România anului 2018, se pot reproduce fenomenele anului 2008, însă ele ar putea fi agravate de populism și iresponsabilitatea guvernanților. Chestiunile legate de credite, ROBOR, dobânzi, pe care le-ați menționat, sunt detalii.

Spre exemplu, dacă un român are 10.000 de euro, ce este indicat să facă cu ei? Să-i țină într-un depozit sau să-i investească? Sau să-i cheltuie...

Cea mai bună soluție este să-i economisească, iar cea mai proastă este să-i consume. Pe termen lung, progresul economic derivă din economisire, adică amânarea consumului curent și investirea resurselor necheltuite acum în dezvoltarea capacităților productive. În funcție de abilitățile personale, o asemenea sumă ar putea fi folosită în deschiderea unei mici afaceri. Aș recomanda această soluție tinerilor care ies de pe băncile școlii. Celor care nu doresc să-și asume rolul de întreprinzător le recomand să caute să-și plaseze banii în instrumentele puse la dispoziție de piața financiară.

Vor mai fi românii nerăbdători să-și cumpere case prin credit ori prin programul Prima Casa? Cum vedeți această dinamică?

Românii ar trebui să economisească mult înainte de a-şi cumpăra o casă. Noi ne-am învăţat să mergem direct la bancă atunci când vrem să cumpărăm ceva. Astfel, ne asumăm multe riscuri şi suportăm multe costuri. Din păcate, nu prevăd schimbări esenţiale în comportamentul indivizilor din acest punct de vedere. În ceea ce priveşte programul Prima Casă, eu am fost şi rămân sceptic, aşa cum sunt în legătură cu toate programele în care se implică statul.

Ce schimbări majore vor fi în economie în 2018?

Nu ştiu şi nimeni nu poate şti. Fenomenele economice sunt fenomene complexe şi nu pot fi anticipate în detaliu. În plus, nu-mi place să fac proorociri, deoarece tradiţia spune că proorocilor mincinoşi li se taie capul. Acest lucru, din perspectiva schimbărilor „majore", după cum aţi precizat. În schimb, putem face aprecieri în privinţa unor schimbări „calitative", care nu cred că ar putea fi calificate drept „majore". În plus, nu văd că în România există premizele unor schimbări importante în bine. Din păcate, există în ceea ce priveşte schimbările negative, lucru pe care, evident, nu mi-l doresc, dar care se manifestă şi pe care le putem observa de aproape un an.

Cinci lucruri pozitive care s-ar putea întâmpla în 2018.

Economiştii nu sunt apostolii miracolelor, deoarece în economie nu există aşa ceva. Evident, putem căuta lucruri pozitive. Eu mi-aş dori unul singur: ca societatea civilă să aibă o revelaţie şi să găsească o metodă prin care să se opună populismului. Sper să nu mai aud ameninţări la adresa multinaţionalelor şi a băncilor, sper ca cei ce muncesc serios în ţara aceasta să fie respectaţi nu impozitaţi mai mult, sper ca România să-şi păstreze calea ce duce la o economie de piaţă veritabilă, direcţia nord-atlantică şi aderarea la valorile lumii occidentale.

Cinci lucruri negative.

Creşterea deficitului bugetar, accentuarea deprecierii monedei naţionale, accentuarea populismului, iminenţa creşterii taxelor şi impozitelor (în a doua jumătate a anului) şi creşterea necontrolată a cheltuielilor publice.

Credeţi ca va urma o nouă criză? Când credeţi că o să „crape buba"? Care ar fi consecinţele?

Nimeni nu poate anticipa cu precizie o criză economică. Însă, în România, există premizele unui astfel de eveniment, în special o creştere economică rapidă bazată pe stimularea artificială a cheltuielilor de consum, pe creşterea deficitului bugetar, a deficitului din balanţa comercială. Dacă analizăm cu atenţie evenimentele economice, putem descoperi că multe din erorile produse în urmă cu mai bine de zece ani, erori care o condus la criza violentă din 2009-2010, se regăsesc în peisajul economic actual din România, chiar dacă la o scară mai mică. Eu sper să existe nişte corecţii, altfel, absolut normale, dar nu o criză de durata şi profunzimea celei precedente. În ceea ce priveşte consecinţele, nu ar trebui să fim surprinşi: creşterea ratei şomajului, comprimarea PIB-ului, scăderea consumului etc.

DESPRE LIBERTATE, ECONOMIE, SOCIETATE ŞI GÂNDIREA CRITICĂ[37]

De ce „Economie & Societate liberă”? Există multe *serii de discursuri care se feresc de această conjuncţie, care o consideră opţională; altfel spus – care susţin că putem avea economie liberă, fără societate liberă ori societate liberă fără economie liberă? Ca să nu mai spun că, pe deasupra, am avea şi democraţie autentică... Pot fi, aşadar, libere cele două – economia şi societatea – separat?*

Există în istorie exemple de sisteme economice relativ libere ce funcţionează în societăţi autoritare (dar niciodată tiranice). Există situaţii în care libertatea economică se manifestă cu mai multă forţă decât libertatea politică sau alte tipuri de „libertăţi”. Însă, pe termen lung, nu poate exista o economie cu adevărat liberă într-o societate bazată pe utilizarea excesivă, sistematică şi pe scară largă a coerciţiei arbitrare (marca distinctivă a societăţii totalitare). Hayek, Friedman şi, oarecum, Schumpeter lămuresc bine această problemă. Trebuie să ţinem cont de faptul că oamenii folosesc

sistemul economic pentru a-şi procura mijloace cu ajutorul cărora vizează obiective, în mare majoritate, non-economice. Prin urmare, pentru a se putea bucura de libertate în sens general, indivizii trebuie să se bucure şi de libertate economică. În fapt, separaţia dintre libertatea economică şi alte tipuri de libertăţi este artificială şi incompatibilă cu o concepţie coerentă despre societatea liberă. Aşadar, nu poţi avea societate liberă în absenţa economiei libere. Economia liberă fără societate liberă este inutilă deoarece ea serveşte, aşa cum am spus deja, atingerii unor finalităţi non-economice, alese de indivizii responsabili. Dacă pe termen scurt, pot exista diferite combinaţii dintre cele două, pe termen lung acest lucru este imposibil. Probabil, mirarea dumneavoastră vine din titulatura colecţiei „Economie şi Societate Liberă", al cărui coordonator sunt, alături de profesorul Işan, ambii fiind economişti de formaţie. Am preferat această sintagmă care, într-adevăr, ar putea genera nedumeriri, tocmai pentru a transmite mesajul că titlurile pe care le vom publica aici vor veni nu doar din zona teoriei economice, ci şi dinspre teoria politică, sociologie etc., astfel încât cititorii să înţeleagă că, de fapt, libertatea se manifestă ca un tot indivizibil şi că economia este tot atât de liberă sau neliberă pe cât este societatea însăşi.

Aveţi, aşadar, o serie editorială cu o titulatură identică – legată strâns de numele dvs. – scoasă sub egida Universităţii A. I. Cuza din Iaşi. Ce fel de cărţi apar aici, în această serie?

Mai întâi aş vrea să precizez că ideea înfiinţării acestei colecţii aparţine profesorului Işan, rectorul în exerciţiu, dar pe final de mandat, al Universităţii, un om care preţuieşte foarte mult cartea, cultura în general şi libertatea, într-o lume academică ce devine, pe zi ce trece, tot mai „pragmatică", ca să folosesc un eufemism. Eu nu am făcut decât să susţin cu entuziasm acest demers singular şi, fără falsă modestie, remarcabil. Deşi dezamăgirea m-a cuprins în câteva rânduri – nu-i chiar atât de simplu să faci să funcţioneze o asemenea întreprindere. În al doilea rând, scopul colecţiei despre care vorbim este acela de a disemina teoriile, concepţiile „sistemului de principii", aşa cum îl numea Benjamin Constant, pe care a fost clădită cu atâta migală lumea civilizată, respectiv liberalismul, fără ca demersul nostru să poată fi interpretat din vreo perspectivă politică. Aşadar, am ajuns să

traducem şi să publicăm lucrări remarcabile scrise de gânditori extraordinari, precum Friedrich von Hayek, Ludwig von Mises, Pascal Salin, Peter Boettke sau Guido Hülsmann. Trebuia făcut acest lucru din două motive: primul, nu exista în România un program sistematic de publicare a unor asemenea opere, deşi tentative dispersate şi timide au existat din partea câtorva edituri; al doilea, piaţa autohtonă de carte şi lumea academică sunt inundate efectiv de o literatură care preamăreşte statul şi diabolizează piaţa, promovează excesiv soluţia mântuitoare a expertului guvernamental şi a omului politic, dar disprețuieşte piaţa liberă, cooperarea voluntară şi binefacerile indiscutabile ale antreprenoriatului. Cu nedisimulată mândrie spun că am trecut deja de douăzeci de apariţii editoriale, că ne apropiem de finalizarea procesului de traducere şi publicare a operei complete a lui Hayek şi că, uşor-uşor, cum ar spune Aldous Huxley, am deschis o poartă în zid. În plus, intenţionăm achiziţia drepturilor de autor pentru opera completă a altui economist remarcabil, Israel Kirzner.

De ce nu au ecou în presa de largă circulaţie – şi adesea, nici măcar în aceea de nişă - asemenea nume? De ce credeţi că tipul acesta de „literatură" este mai greu de prizat, când nu de-a dreptul – a priori adesea – demonizat şi dat la o parte?

Există mai multe motive. În primul rând, lumea, inclusiv cea academică, citeşte foarte puţin. Astăzi este la modă intelectualul de tip ISI Thompson, care, în principiu, scrie mai mult decât lecturează. Din păcate, pare să fi trecut vremea în care cititul era un scop în sine, când pătrunderea ideilor şi discutarea lor făceau parte din bagajul obligatoriu al omului civilizat. Cel puţin în lumea academică, trăim sub imperativul publicării imediate în reviste care, ironia sorţii, îşi spun „cu factor de impact mai mare decât zero". Or, acest pragmatism nesănătos sau prost plasat devine, pe nesimţite, tumoarea malignă ce ameninţă lumea ideilor şi a cărţilor. Nu cred că exagerez dacă spun că foarte mulţi oameni citesc sub imperiul publicării imediate şi „cu impact", ceea ce denaturează în mod evident obiectul muncii intelectuale. Apoi, intelectualii, cei cărora li se adresează în primul rând „producţia" de carte, nu privesc cu simpatie concepţiile prevalente în asemenea opere. Aş putea spune chiar intelectualii se află de cealaltă parte a

baricadei. Dascălii, profesorii în mod particular. Să nu uităm că etatizarea sistemului de învățământ din lumea occidentală a fost rezultatul presiunii exercitate de profesori asupra politicienilor și funcționarilor guvernamentali. Hayek a scris un eseu remarcabil legat de acest subiect, *Intelectualii și socialismul*. În al treilea rând, după cum spunea Ortega y Gasset, dacă nu mă înșel, antiliberalismul este mai vechi decât liberalismul. Sistemul de principii pe care astăzi îl denumim liberalism a apărut extrem de târziu în istoria umanității. El este ceva nou, căruia gândirea comună nu i s-a adaptat complet. Gândirea liberală este un produs al evoluției culturale, al trecerii extrem de lente a vremii, pe când modul de gândire socialist corespunde instinctelor noastre înnăscute. Cea din urmă reprezintă reflexul, obișnuința, condiția în care mintea umană a evoluat timp de milioane de ani. Atitudinea și mentalitatea liberală reprezintă un efect al educației, al studiului permanent și al încercării stăruitoare de a înțelege lumea nouă din jurul nostru; gândirea socialistă, gregară și primitivă, este „datul", vine din aparatul nostru instinctual. Prima impune efort și străduință pe calea cunoașterii, a doua se dovedește a fi comodă, „intuitivă" și compatibilă cu pornirile noastre ancestrale. Prima constituie excepția, a doua reprezintă regula. Într-o anumită măsură, a fi liberal înseamnă să gândești împotriva curentului, a valului majoritar. Acesta este motivul pentru care literatura de acest gen sparge atât de greu zidul „gândirii populare", de aceea, liberalii trec drept minoritari, exotici și, chiar, anarhiști. Literatura de stânga domină lumea socială, deci și pe cea academică, pentru că ne dă dreptate, ne satisface niște instincte remanente, arhaice, neadaptate lumii în care trăim, dar plăcute, pentru că ne asigură un confort psihic fără să ne confrunte cu propria oglindă. Gândirea liberală înseamnă rigoare și spirit critic și autocritic, cea socialistă conformism și narcisism.

A propos, care apreciați sau care intuiți că este, pe piața noastră de carte, raportul ori proporția între cărțile cu „literatură" (politică, economică, filosofică; folosesc aici termenul de literatură într-un sens mai larg...) socialistă și cele cu literatură liberală?

Mi-e greu să mă exprim în termeni strict cantitativi, pentru că nu fac asemenea statistici. Însă cumpăr cu asiduitate cărți și urmăresc cu destulă

atenţie apariţiile editoriale din domeniile mele de interes. De aceea, n-am nicio îndoială că literatura leftistă deține supremația. Spre exemplu, observ foarte multe cărţi din această zonă care se traduc în limba română imediat după apariția lor la editura-mamă din străinătate. O biografie a lui Keynes, destul de consistentă şi dificil de adus pe piață imediat, vândută la un preţ destul de piperat, a apărut aproape simultan în România şi Anglia, ceea ce mă face să cred că există un public numeros şi nerăbdător s-o citească. Apoi, este cazul celebrei cărţi a lui Piketty, care a stârnit o vie emoție pe o rețea de socializare, deşi, aşa cum se întâmplă de obicei, sunt convins că foarte puțină lume a citit-o şi îi înțelege în detaliu conținutul. Mai mult decât atât, una dintre cele mai mari edituri din România, care lansează un titlu pe zi, vinde numai literatură de acest gen. Personal, nu mă deranjează, deoarece un intelectual trebuie să accepte inclusiv lucrurile care nu-i convin. Însă nu poate să nu mă contrarieze faptul că multe cărţi de stânga de-a dreptul mediocre răzbat cu mare uşurință prin comparație cu, să spunem, Drept, legislație şi libertate, a lui Hayek. Totuşi, dacă ținem cont că, psihologic vorbind, intelectualul şi cititorul român au, mai curând, un reflex stângist, lucrurile par cât se poate de logice. În plus, editurile autohtone, cu foarte, foarte puține excepții (mă gândesc la Humanitas în primul rând), satisfac o cerere deja existentă. Cu alte cuvinte, nu-şi propun să educe, ci să vândă. Piața este o formă de democrație, iar democrația vine cu argumentul numărului, care evident, nu poate fi folosit întotdeauna drept criteriu ultim al adevărului sau al excelenței. Ca să-l parafrazez pe Tocqueville, piața (de carte) reproduce gusturile, nu neapărat le produce. Totuşi, acest lucru n-ar trebui să ne ducă la gândul că avem o alternativă mai bună.

Puţin mai înainte aţi formulat o idee la care eu subscriu dar care, în inflația de perspective de sorginte socialistă cărora le suntem martori, pare azi excentrică: anume, că lumea civilizată a fost creată – şi, cum sugeraţi, nu implicăm aici o perspectivă politică – de către liberalism. Lumea civilizată, nu neapărat lumea modernă – fiindcă există mai multe modernităţi şi fiindcă, de binefacerile liberalismului bunăoară au beneficiat şi unele modernități care coboară omul, care îl duc spre tot felul de subterane ori

caverne. Întâi, de ce a ajuns să fie excentrică o asemenea perspectivă – riguros documentabilă din perspectiva istoriei ideilor?

Dacă definim liberalismul prin opoziţie cu socialismul, ceea ce în principiu este corect, deşi nu neapărat flatant, lucrurile devin mai clare. Spuneam mai sus că socialismul este reflexul societăţii închise, autarhice, tribale. Nu trebuie să citim *Societatea deschisă* a lui Popper sau *Infatuarea fatală* a lui Hayek, proaspăt apărută în colecţia ESL, ca să ne dăm seama de acest lucru. Ce înseamnă societatea tribală? Primatul întregului asupra individului, *esprit de corps*, ca să nu-i spun instinct de turmă, întâietatea obiectivelor comune în faţa celor personale, prevalenţa proprietăţii publice în raport cu cea individuală, superioritatea morală a clanului, demonizarea interesului propriu şi sanctificarea celui de grup, obsesia pentru controlul conştient al proceselor sociale şi dispreţul profund faţă de cele spontane etc. Aceste propensiuni nu sunt rele în sine, ci doar inadecvate societăţii sofisticate în care trăim astăzi. Proprietatea publică nu este nocivă prin definiţie, doar că ea nu poate constitui bază a relaţiilor dintre indivizii, în cea mai mare măsură necunoscuţi, ai unei societăţi sofisticate, deci anonime. Prevalenţa interesului de grup are logică într-o societate autarhică, de mici dimensiuni, specifică lumii primitive, sărace din trecut, dar se dovedeşte complet nefuncţională într-o societate deschisă, formată dintr-un număr tot mai mare de persoane. De-a lungul scurgerii lente a istoriei, omul primitiv a reuşit să-şi depăşească statutul mizerabil impus de zgârcenia naturii pentru că a renunţat la xenofobie, la autarhism, la instinctul de turmă şi a stabilit relaţii de cooperare cu inşi venind din alte triburi, comunităţi, cu alte concepţii despre lume. Or, această demolare treptată a societăţii închise, ghidată de principii militariste, stăpânită de ura faţă de străini, totalitară (în sensul primatului interesului de grup, clan, bandă), presupunea o morală complet diferită, morala liberală. În principiu, aceasta presupune ascendentul interesului individual, recunoaşterea individului ca arbitru suprem al propriilor interese, statuarea unui spaţiu privat (proprietate) în care orice ins poate acţiona în conformitate cu propriile finalităţi, acceptarea libertăţii individuale ca principiu fundamental de reglare a relaţiilor personale şi de funcţionare a ordinii sociale. Tocmai aceste idei au fost cele care au făcut

posibilă emergența unui tip de societate complet diferit, o societate liberă, rezultat al acțiunilor individuale interesate, îngrădite doar de reguli abstracte, și nu al dorinței unui grup sau a unui conducător mai mult sau mai puțin luminat. Nu întâmplător, răspândirea acestui noi tip de morală, aproape opus celui arhaic, care a dominat cea mai lungă parte a istoriei umanității, a produs schimbarea radicală a modului de viață tradițional și a permis, pentru prima oară în istoria umanității, un salt uriaș atât din perspectiva bunăstării materiale, cât și a celei culturale. Omenirea iese treptat din primitivism și barbarie pentru că reușește să se ghideze după principii complet diferite de cele ce dominau istoria primitivă. Pentru mine, nu-i deloc surprinzător că ieșirea din barbarie, primitivism este sinonimă cu acceptarea pe scară largă, deși cu destule dificultăți și piedici, a moralei moderne a liberalismului. Socialismul, reflexul înnăscut al gândirii primitive, continuă să subziste doar pentru că instinctele noastre primitive, care ne-au asigurat confortul adaptat societății închise – sigure, cunoscute și formate din indivizi de același sânge -, nu pot fi dislocate atât de ușor, într-o lume civilizată, dar atât de tânără. Din punctul meu de vedere, liberalismul nu mai poate fi considerat realmente excentric, deoarece, în mare, el domină filosofia-cadru pe care stă lumea civilizată, occidentală; însă ADN-ul nostru biologic și cultural, care se modifică ceva mai greu, este încă unul adaptat moralei primitive, în esență, socialistă. Evident, socialismul are încă suficienți adepți în lumea civilizată, în lumea academică, printre politicieni, oamenii simpli, însă ideile fundamentale după care aceasta se ghidează rămân, în esența lor, liberale. Deși sunt prin natură înclinat spre scepticism, cred că viitorul va consemna prevalența moralei liberale.

Apoi, complementar cu ideea pe care v-am invitat mai înainte să o detaliați: cum se face că ideea de competiție și, mai cu seamă, ideea de piață au ajuns să fie, cum bine spuneți, „disprețuite”, ba chiar „demonizate”? Uneori, mi se pare că încărcătura negativă asociată acum ideii de „piață”, în Vest bunăoară, mai cu seamă în mediul academic, rivalizează cu moștenirea funestă a unor termeni cu adevărat încărcați negativ de realitate precum, știu eu, „nazism”? Până la urmă, nu înțeleg de ce refuzăm ideea – de înțeles la modul elementar – că în nici o altă combinație, în istoria

omenirii, nu a existat mai multă bunăstare și mai multă libertate decât ceea ce a rezultat din acest binom fondator „piață liberă & democrație liberală”...

La drept vorbind, piața și instrumentele ei de lucru nu au stârnit niciodată un entuziasm extraordinar din partea oamenilor obișnuiți sau a celor bine instruiți în materie de procese sociale. Totuși ele au fost acceptate treptat, pentru că, într-un mod pe care mai nimeni nu-l înțelegea cu adevărat, ceea ce le atrăgea în mod oarecum justificat eticheta „misterioase”, permiteau oricui să-și atingă scopuri liber alese. Nu există niciun dubiu că creșterea spectaculoasă și pe scară largă a gradului de prosperitate a indivizilor, proces evident de doar două secole, a fost acompaniată de ridicarea treptată a barierelor din calea schimburilor voluntare, adică „dezlănțuirea pieței”. Așadar, oamenii au ajuns treptat să se bucure de beneficiile pieței fără să-i pătrundă logica imanentă. Or, aici intervine această reacție de dispreț și demonizare, așa cum o numiți. Prin natura ei, mintea umană refuză să accepte lucruri care nu-i sunt limpezi sau care scapă explicației. Indivizii trăiesc cu ceea ce un mare savant de la Harvard, Daniel Wegner, numește a fi „iluzia voinței conștiente”. Într-adevăr, noi tindem să acceptăm doar ceea ce înțelegem cu claritate și, mai ales, doar ceea ce putem controla, manipula, influența. Preferăm mereu lucrurile simple, logice și proiectate inteligent, celor complexe, neclare, confuze și spontane, aflate înafara voinței noastre directe și ordonatoare. Urâm, detestăm ceva ce ne scapă explicației sau voinței. Or, piața este tocmai un proces spontan, neproiectat, ce se manifestă în absența unei voințe centrale, planificării conștiente. Intelectualii urăsc și mai mult piața, deoarece, pe lângă faptul că nu o pot înțelege cu ușurință, lucru valabil chiar și pentru cele mai instruite minți, trăiesc cu autoamăgirea lui Platon, conform căruia intelectualul trebuie să fie mintea-ghid a societății. Intelectualul trăiește cu impresia că doar expertiza sa poate să ordoneze ordinea socială complexă, altfel, haotică, dezordonată, că doar o minte-directoare superioară, și aici se găsește „infatuarea lui fatală”, poate da un sens, o direcție, o logică unor proces neproiectate, spontane și, aparent, de nepătruns. De aici, vine ura intelectualilor față de piață și de instrumentele ei fundamentale (competiția,

banii, sistemul bancar etc.). Demonizarea pieței nu reprezintă decât eșecul inevitabil al unor infatuați cărora le vine greu să accepte că procesele sociale complexe scapă voinței și minții lor pretins omnisciente. Acesta este motivul pentru care, în general, intelectualii urăsc efectul funcționării pieței, adică bogăția. Pretinzând că dețin toată cunoașterea necesară funcționării sistemului economic, refuză să creadă că procesele libere, necontrolate se bazează pe abilitățile și cunoștințele unui biet vânzător de ciorapi și nu exclusiv pe propria superioritate lor intelectuală. Unui asemenea ins îi vine greu să accepte că un individ cu patru clase poate fi recompensat de piața liberă cu o avere mai mare decât cea a unui savant. Deși condiția intelectualului în lumea occidentală, civilizată și prosperă, este infinit mai bună decât în societatea totalitară, frustrarea lui vine din faptul că nu deține frâul asupra proceselor sociale, că nu este chemat să planifice, că nu el este înțelepciunea supremă, care de fapt nu există, din Republica lui Platon. Așa cum spunea Keynes despre Lloyd George, pe intelectual nu-l interesează în ce direcție merge căruța, atât timp cât el are hățurile în mână.

Întreb (din nou) ca și cum aș fi un avocat al diavolului: de ce liberalii – mai ales ei – accentuează așa de tare, prim și ultim, ideea de libertate? Nu ar fi fost mai simplu, mai – să zic așa – natural să defileze cu, știu și eu, ideea de egalitate?

În ordinea socială sofisticată a lumii de astăzi, singurul tip acceptabil de egalitate este cea în fața legii. De fapt, aceasta este cea care permite funcționarea societății libere. Niciun alt tip de egalitate nu este compatibil cu lumea civilizată. Egalitatea constituia cimentul lumii primitive, deoarece dimensiunea ei redusă, relațiile de rudenie dintre membrii clanului, tribului sau bandei permiteau distribuția egalitaristă a producției de bunuri și servicii și stabilirea unui set comun de finalități de atins prin acțiunea coordonată a acestora. Egalitarismul era practicabil acolo, deși trebuie să precizăm că existau, totuși diferențieri după anumite criterii, deoarece numărul redus al populației, legătura de sânge dintre indivizi și faptul de a acționa în circumstanțe de timp și spațiu oarecum similare permiteau o împărțire a responsabilităților și rezultatelor muncii de o manieră care putea favoriza egalitatea. În schimb, într-o ordine socială complexă, sofisticată, formată din

inşi în cea mai mare măsură necunoscuţi, străini, cu legături de rudenie foarte slabe sau inexistente, ce acţionează în circumstanţele temporale şi spaţiale numai de ei cunoscute, practicarea egalitarismului se dovedeşte imposibilă. De aceea, în lumea sofisticată, civilizată şi liberă, acţiunea *en corps* şi atingerea finalităţilor comune este imposibilă din motive de coordonare. Aici, fiecare ins, dotat cu abilităţi diferite faţă de semenii săi, se află în circumstanţe de timp şi spaţiu doar de el cunoscute. El exploatează o cunoaştere unică, personală, privată, care poate fi pusă utilizată doar dacă este pusă în slujba atingerii propriilor obiective. Pentru ca această cunoaştere specială să poată fi exploatată, el trebuie să aibă libertatea de a o utiliza după propriile dorinţe. Nu o poate pune în slujba bandei, a tribului sau a clanului, deoarece trăieşte într-o lume populată cu mult mai mulţi indivizi, ale căror finalităţi sau obiective nu le poate cunoaşte. După cum genial remarca Adam Smith, un ins dintr-o lume complexă nu poate satisface direct nevoile altora, bazându-se pe altruism, dar poate face acest lucru, în mod indirect, prin intermediul schimbului. Condiţia? Libertatea individuală şi baza existenţei ei, proprietatea privată. Aşadar, ordinea socială complexă nu se poate ghida după valorile societăţii închise, restrânse, spre exemplu, egalitatea, ci după libertatea urmării interesului individual şi satisfacerea indirectă a nevoilor celorlalţi indivizi, prin schimbul voluntar. Lumea arhaică şi de mici dimensiuni se poate baza pe egalitate şi „altruism de sânge” ca principii de reglare a raporturilor din membrii ei. În societatea deschisă, sofisticată, populată cu mulţi indivizi, care nu se cunosc personal decât în foarte mică măsură, acest lucru este imposibil. De aceea, relaţiile sale sociale trebuie să se bazeze pe interes personal, ceea ce nu exclude complet grija faţă de semeni, pe libertatea individuală. În sens strict tehnic, libertatea personală este o metodă care face funcţională ordinea socială complexă, formată preponderent din străini sau, dacă vreţi, ne-rude. Experimentul socialist din secolul al XX-lea a demonstrat, cu un preţ imens, că sistemele sociale complexe nu pot funcţiona în absenţa libertăţii individuale. Egalitatea satisface instinctele gregare fasonate în lunga viaţă tribală, dar este incompatibilă cu lumea civilizată, complexă şi liberă. Pentru ca egalitatea să

devină principiu suprem al organizării sociale, ar trebui să ne întoarcem la viaţa tribală. Egalitatea este „naturală” doar în acest sens.

Unul dintre reproşurile constante care revin în poziţionările (critice) cu privire la ideile liberale trimite la ideea unui radicalism al acestei viziuni. Un altul – şi el, des – priveşte „idealismul” & „utopismul” care ar subîntinde această perspectivă? Poziţionări realiste, ca să zic aşa, sau mai degrabă trucuri retoric, uneori cu miez tare propagandistic, pentru ca muta discuţie de la faptele şi efectele acestora către alte lucruri?

Toate marile utopii propuse de filosofi, revoluţionari şi „reformatori sociali” vizează reinstaurarea unei societăţi egalitariste, de dimensiuni reduse, bazate pe frăţietate, pe obiective comune, adică fondate pe concepţiile lumii tribale, în esenţă, socialistă. Exemplific, în trecere, Republica lui Platon, Cetatea Soarelui a lui Campanella, Utopia lui Morus, proiectele sociale romantice ale lui Robert Owen, încercările dezastruoase ale lumii sovietice, kibbutz-urile etc. Toate au eşuat pentru că, pur şi simplu, se doreau modele de organizare arhaice, incompatibile cu lumea socială complexă în care trăim. În treacăt fie spus, la Platon, spre exemplu, găsim propuneri ce trec aberante chiar şi prin raportare la lumea tribală. De aceea, am avem toate motivele să credem că, de fapt, socialismul este idealist, utopic prin raportare la tipul de ordine socială ce se dezvoltă începând cu perioada de glorie a Atenei antice. Nu există îndoială că, prin inadecvarea sa la evoluţia lumii din ultimii 2500 de ani, socialismul poartă marca idealismului şi utopismului. Din păcate, nici liberalismul nu este scutit de tentaţia irezistibilă de a se apropia de utopie, un cuvânt care, în limba greacă, înseamnă „tărâmul care nu există”. Din punctul meu de vedere, mulţi liberali, chiar de bună credinţă, au mers prea departe, propunând un program politic şi economic utopic, vizând în principal, eliminarea completă a coerciţiei din ordinea socială şi corolarul ei logic, eliminarea completă a proprietăţii publice şi a statului. Nu cred să existe un deserviciu mai mare adus liberalismului decât contrabalansarea utopiei socialiste cu una aşa-zis anarho-capitalistă. Această ultimă expresie mi se pare complet nefericită şi inadecvată. Orice minte umană are oroare de anarhie. Oricum ar fi, nicăieri în lumea viului nu există anarhie. Eu mă declar liberal în sensul clasic şi

european al cuvântului. Detest vocabula „libertarian”, care are un accent raționalist și radical inacceptabil pentru mine, și privesc cu mult scepticism sistemul utopic al anarho-capitaliștilor. Cred că un liberal veritabil ar trebui să accepte că viața civilizată nu se poate desfășura în afara existenței unui agent care să impună respectarea regulilor abstracte de conduită. Apoi, îmi este greu să înțeleg cum ordinea socială ar putea funcționa, din punct de vedere tehnic, doar cu ajutorul proprietății private, ceea nu înseamnă că apăr în vreun fel proprietatea „întregului popor”. Cred că programul politic al oricărui liberal veritabil ar trebui să fie nu propunerea unei utopii de dreapta, ci lupta neobosită pentru extinderea libertății individuale și reducerea sferei de influență a statului, acolo unde acest lucru este posibil. Altfel, înlocuim o utopie cu alta. Liberalismul trebuie să însemne scepticism, realism și gândire critică. Să lăsăm socialismului dreptul de a fi excesiv de optimism, utopic și narcisist. Însă, apropo de referirea dumneavoastră la radicalism, aș putea spune că liberalismul veritabil este radical, dar nu în sine, cu excepția derapajelor „anarho-capitaliste”, ci prin opoziție cu gândirea socialistă a lumii tribale.

Și un al treilea reproș, l-am lăsat special pentru o întrebare distinctă, sugerează următoarea chestiune: liberalismul dezumanizează, alienează, reifică, ș.a.m.d. Mecanismul care produce această „critică” e următorul: liberalismul e despre economie, țintește banul, prosperitatea, profitul (vai, ce cuvânt urât!) și lasă la urmă umanitatea... Întreb așadar: cum apreciați – liberalismul este despre om, este în primul rând despre om? Fiindcă socialismul ori comunismul – știm prea bine – e despre omenire; ambele vor să salveze omenirea și, adesea, nu sânt atente la oameni, nu se încurcă ele neapărat cu oamenii concreți...

Omul, individul este produsul liberalismului, gloata reprezintă baza socialismului. Persoana individuală este realmente o invenție a lumii moderne, deoarece în societatea arhaică și primitivă, grupul, turma au un ascendent cât se poate de evident asupra individului. Aici persoana există doar în măsura în care face parte din întreg și se supune finalităților, scopurilor sale. Omul primitiv se definește doar ca membru al tribului, ca rotiță într-un mecanism, el este un „om al sistemului”. Individualizarea

omului s-a produs treptat, pe măsura dispariției lente a mentalității tribale a societății închise și a coagulării societății deschise, libere. Omul și-a căpătat o autonomie pe care niciodată n-a avut-o în preistoria societății civilizate. A reproșa liberalismului dezumanizarea individului înseamnă a nu înțelege că, de fapt, lucrurile stau exact invers. În mecanismul egalitarist și colectivist al lumii primitive, omul era un soi de masă amorfă, ale cărui interese, dorințe, finalități nu aveau niciodată prioritatea în fața celor de grup. Or omul devine individ dacă are libertatea de a se raporta la niște finalități proprii, liber alese, atât cât biologia și cultura ne permit spațiul îngust al liberului-arbitru. Gloata dezumanizează pentru că topește substanța personală a omului într-o supă comună. Evident, manifestarea individului autonom presupune un minimum de „îndepărtare" de gloată, o existență aflată la o anumită „distanță" de ceilalți. Ea impune un minimum de intimitate și o barieră flexibilă ce delimitează „al meu" de „al restului", adică proprietatea privată. Însă omul nu-și poate atinge scopurile personale în afara societății. După cum bine știm, *societas* înseamnă împreună. În relația cu ceilalți, individul trebuie să se situeze la o distanță, niciodată atât de mare încât să-l înstrăineze sau să-l alieneze, pe care el însuși trebuie s-o stabilească. Așadar, liberalismul umanizează prin demasificarea omului, ceea ce impune un minimum de „distanță socială". Liberalismul este în primul rând despre om, pentru că el l-a inventat. De fapt, el tratează relația omului cu societatea și el este cel care a conferit omului ascendent moral în relație cu societatea. Liberalismul nu reprezintă, înainte de toate, un sistem de principii economice. De aceea, tendința socialiștilor de a spune că acesta acordă primat economicului, bogăției materiale, banului, profitului înseamnă fie ignoranță, fie rea intenție. Liberalismul acordă economicului importanță doar în măsura în care acesta reprezintă un mijloc de atingere a unor finalități „mai înalte". Socialismul este în primul rând despre întregul social, despre totalitatea socială și apoi despre om. Atunci, cine pe cine dezumanizează, alienează?

A propos – credeți că este valabilă această idee: socialismul oferă un basm mai frumos decât liberalismul? Am auzit-o formulată de multe ori, de la stânga la dreapta...

Socialismul este incapabil să propună o explicație coerentă despre lumea complet diferită în care trăim, o lume sofisticată, mozaicată, pluridimensională, dinamică. De peste două milenii și jumătate, oamenii își duc existența într-o ordine socială ce devine, pe zi ce trece, radical diferită de cea specifică vieții primitive. Avansăm spre o lume tot mai complicată, bazată pe procese ale căror caracteristici generale le punem intui sau chiar explica, dar care, în esență, sunt necontrolabile, în sensul că nu pot fi dirijate de cineva anume. Probabil, această senzație a incapacității de a controla în mod direct stârnește angoasa omului simplu sau chiar a minții instruite. Procesele spontane ale ordinii sociale complexe nu pot fi direcționate și nu pot viza obiective concrete, în ciuda faptului că ele sunt pe deplin compatibile cu încercarea fiecărui ins de a-și ameliora propria condiție. Ele duc spre necunoscut, generează incertitudine, premiază în mod diferențiat participanții la jocul social și, ceea ce-i mai grav pentru creierul nostru obsedat de organizare, par, (atenție, par!) haotice. Toate aceste trăsături ale noii lumi, cea care s-a născut, repet, acum vreo două milenii și jumătate, vin în contradicție cu credințele noastre fosilizate în creier vreme de milenii, într-o societate cu dimensiuni incomparabil mai reduse. Din acest punct de vedere, socialismul este povestea care promite întoarcerea la viața comodă, sigură și pretins autosuficientă a comunității de mici dimensiuni, la societatea „față-în-față”, bazată pe relații de rudenie imediată, fondată pe altruismul față de propriile copii genetice, pe „stomacul comun”, pe egalitate și finalități comune. Pare un basm frumos, așa cum ați spus, dar rămâne un simplu basm, din cauză că revenirea la acest tip de societate este incompatibilă cu menținerea actualului grad de bunăstare materială și spirituală a omului obișnuit. Dacă lumea ar încerca să practice socialismul în varianta lui originară, primitivă, ne-am întoarce în preistorie, ceea ce ar presupune nu doar sacrificarea statutului actual al omului obișnuit, ci și dispariția celei mai mari părți a umanității. Acesta este motivul pentru care toate proiectele sociale socialiste, de la republica lui Platon, la nenumăratele „armonii” ale lui Owen, și până la proiectele de inginerie socială încercate în Europa de Est a secolului al XX-lea au eșuat tragic și lamentabil. Însă având în vedere că

mintea omului iubește poveștile, promisiunile socialiste continuă să exercite încă o atracție indiscutabilă. Totuși, lumea nu poate trăi din basme.

CE MAI FACE STATUL CU BANII NOȘTRI?[38]

Către ce obiective ar fi trebuit să se aloce cu prioritate *banii din bugetul României pe anul 2016?*

În mod normal, banii publici ar trebui alocați spre obiective dificil de atins prin intermediul pieței libere. În realitate, numărul acestora din urmă este mult mai mic decât îndeobște ne imaginăm. Totuși, bugetul pe 2016 continuă să subvenționeze un sistem public hipertrofiat, anchilozat, scufundat în birocrație și ineficiență. Din acest punct de vedere, viziunea guvernului Cioloș nu diferă în esență de optica tuturor guvernelor post-decembriste. Sub presiunea grupurilor de interese, a prins rădăcină ideea că, în România, prioritare ar trebuie să fie educația, sănătatea publică și construcția de autostrăzi. Prin urmare, ele ar trebui să fie, vezi Doamne!, prioritare. Însă, a aloca în mod prioritar bani către aceste domenii, oricum cele mai ineficiente și mai vorace, în absența reformării lor structurale, ar însemna să arunci bani pe fereastră. Prioritizarea, impusă de raritatea resurselor, are sens în condițiile unei reforme de esență a sectorului public; altfel, ea reprezintă un simplu slogan.

Credeți că varianta finală a bugetului pe anul viitor este una echilibrată?

În principiu, bugetul pe 2016 pare unul „cuminte”, adică unul ce nu ia în considerare o reformă serioasă a sectorului public autohton. La drept vorbind, este dificil să faci acest lucru într-un an electoral, cu un guvern de tehnocrați, care-și pot pierde sprijinul politic parlamentar în orice moment. Așadar, avem de-a face cu un buget obișnuit, care nu prefigurează schimbări majore în structura cheltuielilor publice și, astfel, în fizionomia Leviathan-

ului mioritic. Din acest punct de vedere, el pare să fie unul „echilibrat”. Diferitele sale variante nu pot fi altfel. Totuşi, mărirea de salarii acordată bugetarilor conduce la un decalaj semnificativ între lefurile din sectorul public (mai mari) şi cele din sectorul privat. Or, eu consider acest fapt o mare anomalie. În plus, cum ar putea fi echilibrată o variantă de buget ce acceptă din start un deficit bugetar mare, care se duce în special pe lefuri?

Ce aspecte ar fi trebuit să fie modificate din varianta finală?

Este nevoie de o schimbare structurală, însă nu pot fi atât de naiv să cred că ea se va produce prea curând.

Este justificată alocarea unor fonduri mai mari Ministerului Apărării Naţionale, având în vedere contextul intern şi extern actual?

Instituţiile militarizate ale României par să fie mereu favorizate de alocările bugetare. După anul 1990, politicienii, cei responsabili cu aprobarea cheltuielilor guvernamentale, au fost foarte „sensibili” la cererile militarilor. A se vedea, spre exemplu, reintroducerea pensiilor speciale pentru cei din acest domeniu. În acelaşi timp, trebuie să recunoaştem că vecinătatea Rusiei reprezintă un motiv de veşnică neliniște.

Credeţi că este corectă măsura de a nu mări salariul minim pe economie începând de la 1 ianuarie 2016?

Sper ca acest guvern să aibă curajul să „înghețe” salariul minim, principala cauză a şomajului ridicat în rândul tinerilor. Publicul ar trebui să accepte că această interferenţă a statului pe piaţa muncii este profund nocivă, scumpind în mod artificial forţa de muncă slab calificată, ceea ce împiedică angajarea ei de către companii. O simplă parcurgere a ratelor şomajului în ţările U.E. arată cu claritate că acolo unde există un salariu minim pe economie, există un număr mult mai mare de oameni, în special tineri, care nu-şi găsesc un loc de muncă. Aşadar, eu sper ca salariul minim să fie eliminat, nu mărit.

Cum comentaţi măsura guvernului de a aloca bani „în măsura posibilităţilor” pentru construirea lăcaşelor de cult?

În România, Biserica este cel mai important grup de presiune, cel puţin la vedere. În mod normal, „cultele” ar trebui să-şi procure resurse prin competiţie pe piaţa liberă, nu prin trafic neoficial de influenţă, prin birourile

politicienilor, în schimbul susţinerii politice. Una din trăsăturile definitorii ale lumii moderne este separaţia dintre domeniile politic şi religios, capitol la care noi am rămas restanţieri. Pe de altă parte, sistemul de învăţământ pare să genereze o inflaţie de preoţi, cărora, în bună tradiţie keynesiană, li se construiesc biserici, pentru a avea un loc de muncă, în condiţiile în care, totuşi, numărul oamenilor care merg regulat la biserică scade şi ale unei populaţii autohtone în scădere accentuată.

Credeţi că se alocă suficienţi bani pentru investiţii în planul bugetar pe 2016?

Eficienţa investiţiilor publice este aproape catastrofală. Avem ca exemplu construcţia de autostrăzi, care se inaugurează cu mult tam-tam, dar care se prăbuşesc în doar câteva luni, fiind reconstruite, evident, pe banii contribuabililor. În plus, să nu uităm că aproximativ 40% din banii publici dispar fără urmă şi dau de muncă doar procurorilor D.N.A.! Eu nu-mi pun speranţe în investiţiile publice. Ideea conform căreia ele au efect de multiplicare asupra „venitului naţional" este o naivitate pe care doar politicienii şi profesorii de economie din universităţi o pot crede. Investiţiile publice reprezintă principala sursă de corupţie din societatea românească. În plus, un leu investit în sectorul public înseamnă un leu mai puţin investit în sectorul privat. Statul nu ar trebui să investească el însuşi în economie, ci ar trebui să creeze condiţiile astfel încât antreprenorii privaţi s-o facă.

DESPRE „DAREA ÎN PLATĂ"[39]

De ce credeţi că este necesară aplicarea legii dării în plată?

Nu avem nevoie de existenţa acestei legi. Astăzi, între bănci şi cei care au luat credite ipotecare există nişte contracte în derulare. Ambele părţi trebuie să respecte condiţiile contractuale, eventual pot cădea de comun acord dacă doresc să le modifice. La fel ca în cazul creditelor în franci elveţieni, eu nu văd deloc necesară intervenţia unei terţe părţi în aceste raporturi contractuale.

Este aberant și foarte periculos ca o lege să intervină *ex post* în derularea unor contracte care-și fac efectele de foarte multă vreme.

Cum ar putea fi afectați consumatorii?

Această lege i-ar putea „ajuta” pe unii dintre cei care au credite, dar care fie nu mai pot, fie nu mai vor să plătească. Mi se pare că vrea să-i salveze pe unii care au luat sume imense de bani sub formă de împrumuturi și au investit într-un domeniu care nu mai este atât de profitabil pe cât era în urmă cu zece ani. În schimb, îi dezavantajează în special pe cei care vor dori să-și cumpere un imobil în viitor. Or numărul acestora este mult mai mare. Din punctul meu de vedere, o consecință inevitabilă a aplicării legii dării în plată va fi creșterea ratei dobânzii la creditele ipotecare. Așadar, cei care vor dori să apeleze la bănci vor fi obligați să plătească mai mult pentru o casă. Prin urmare, această lege i-ar putea apăra pe unii deținători de credite ipotecare, în detrimentul viitorilor „consumatori” de asemenea credite.

Ce impact ar putea avea această lege asupra sectorului bancar?

Sectorul bancar s-ar putea „cutremura” destul de bine dacă, începând de săptămâna viitoare, băncile se vor trezi că devin proprietarele nedorite a zeci sau sute de mii de case, ai căror proprietari actuali nu doresc să-și mai achite ratele asumate printr-un contract liber-consimțit. Or acest lucru este destul de grav deoarece sistemul economic actual se bazează pe creditare, prin intermediul sistemului financiar-bancar. Astfel, o problemă majoră a băncilor poate afecta destul de mult întregul sistem economic. Practic, funcționarea sistemului bancar ar putea fi blocată prin transformarea forțată a băncilor în agenții imobiliare.

Cine și ce are cel mai mult de câștigat în urma modificărilor?

La modul real, nimeni nu are de câștigat. Însă ne putem imagina că cineva care deține acum câteva mii de imobile, construite cu credite bancare, imobile ale căror prețuri au scăzut la jumătate față de anii boomului imobiliar, ar putea să-și limiteze pierderile. Mi-e greu să cred că un om simplu, care a plătit un avans de 20-30%, a plătit rate vreme de zece ani, se va prezenta la ghișeul băncii renunțând pur și simplu la casa deținută și mutându-se cu chirie. Nimeni – nici el, nici banca – nu are interes ca așa ceva să se întâmple. Prin urmare, această lege ar putea să limiteze pierderile

suferite de investitorii imobiliari, în calitate de persoane fizice. Nu ar exista nicio problemă dacă aceste pierderi nu vor fi suportate de viitori doritori de case, prin credite ipotecare.

Piața imobiliară ce schimbări ar putea cunoaște acest context?

Există trei efecte majore ale aplicării posibile a acestei legi: creșterea avansului la creditele ipotecare, creșterea ratei dobânzii (pentru a compensa riscul asociat posibilei „predări a cheilor" băncii) și comprimarea perioadei de acordare a creditelor. Toate acestea vor avea drept consecință o creștere inevitabilă a sumei de bani plătită de posesorii de credite către bancă, adică a ratei lunare. Acest lucru va reduce semnificativ numărul celor care își vor permite să achiziționeze un imobil. Or acest lucru va avea un impact major asupra pieței imobiliare, în sensul scăderii numărului de case, terenuri vândute.

Ar trebui proiectul „Prima casă" inclus în aceasta?

Din punctul meu de vedere, programul „Prima casă" n-ar trebui să existe. Noi avem senzația că statul ne ajută să ne cumpărăm case, însă întotdeauna o face cu un așa-zis cost de oportunitate. Dacă statul subvenționează dobânzi sau acordă garanții imobiliare, au de câștigat cei ce cumpără case, pe seama celor care plătesc taxe și impozite bugetului de stat. De fapt, programul „Prima casă" este un produs electoral, pasat între partidele ce se succed la guvernare, prin care sânt ajutate băncile, unii cumpărători de case și sectorul imobiliar, pe seama tuturor contribuabililor. Cu cât renunțăm mai repede la el, cu atât mai bine!

Economia României cum va fi afectată?

Cu siguranță, în special prin efectele negative repercutate asupra sectorului construcții, asupra industriei cimentului etc.

Ce credeți despre modul în care discută politicienii despre această lege? Până acum, au pus problema cum trebuie?

Cu cât limităm mai mult sfera de acțiune a politicienilor cu atât mai bine pentru noi! Politicienii, aproape întotdeauna niște populiști, ne „ajută" mereu, dar nu pe banii lor, ci pe ai noștri. Acum, ei se află în campanie electorală și fac tot felul de promisiuni și cadouri otrăvite. Ar trebui să ieșim odată din

această stare de minorat, cum i-ar spune Kant, renunţând să mai fim duşi de nas de asemenea inşi lipsiţi de scrupule!

ECONOMIA ÎNAINTE DE ADAM[40]

Istoria este considerată uneori drept un soi de curte supremă de justiţie, un loc în care se împarte dreptatea, se restabileşte adevărul şi la care apelează, adesea, cei ce se consideră ca având onoarea „nereperată”. Nu întâmplător, personaje politice cel puţin controversate apelează la ea ca la un judecător de ultimă instanţă, utilizând, eventual, expresii epatante de genul „istoria mă va judeca”. Totuşi, trecerea implacabilă a timpului nu acţionează ca o veritabilă Themis, al cărei scop fundamental îl constituie întronarea sau restabilirea ordinii fireşti, naturale a lucrurilor. Este adevărat că zeiţa din mitologia greacă poartă un voal pe ochi, că ţine o sabie neiertătoare în mâna stângă, dar cele două talere ale balanţei sale nu se reglează în mod spontan. Încât dreptatea trebuie considerată mai curând un ideal pe care oamenii îl caută, mai mult sau mai puţin asiduu, decât o realitatea indiscutabilă în care ei îşi duc existenţa. Prin urmare, nedreptatea poate constitui, cel puţin pe termen scurt, un ingredient al trecerii timpului în societăţile umane. Or, istoria ideilor economice nu face excepţie.

În lumea academică, a prins rădăcini solide, de aproape un veac, concepţia conform căreia ştiinţa economică începe odată cu şcoala clasică engleză, mai precis din momentul în care Adam Smith a publicat *Avuţia naţiunilor*. Această idee, devenită modă în lumea anglo-saxonă şi, apoi, în toată lumea, pare suspect de similară concepţiilor religioase după care istoria naturală a omenirii a debutat printr-o intervenţie divină, ceea ce a făcut ca ea să aibă un punct de plecare clar, evident, în afara oricărui dubiu. Astfel, acest act al creaţiei separă timpul în preistorie şi istorie propriu-zisă. Transpusă în planul „ştiinţei întunecate”, această concepţie separă trecerea timpului, în

sfera ideilor economice, în lumea de dinaintea lui Smith şi lumea de după apariţia *Avuţiei naţiunilor*.

Fără a pune la îndoială rolul fundamental jucat de filosoful scoţian, care, după Hayek, rămâne „cel mai mare dintre noi, economiştii", trebuie să spunem că o astfel de demarcare, pe lângă faptul că denotă multă ignoranţă, se dovedeşte profund nedreaptă cu autori, cărţi şi idei, pe care, dacă am accepta o astfel de optică, ne-am vedea obligaţi să-i plasăm sau să le plasăm într-un soi de preistorie a ştiinţei economice. Dacă am proceda astfel, am comite o nedreptate în primul rând faţă de un gânditor excepţional, franco-irlandezul Richard Cantillon. La drept vorbind, nedreptatea a fost comisă deja. De aceea, publicarea cărţii *Eseu asupra naturii comerţului în general*, cu ajutorul de neprețuit al editurii Curtea Veche şi al Băncii Naţionale a României reprezintă, în primul rând, un soi de recurs în anulare împotriva unei sentinţe nedrepte, care a aruncat în uitare şi nepăsare viaţa unui personaj ieşit din comun, singura lui carte, altfel, admirabilă, şi ideile sale extraordinare. Traducerea şi publicarea în limba română a sus-menţionatei lucrări, aducerea în atenţia lumii academice autohtone a acestui gânditor briliant constituie acte reparatorii, prin care nedreptăţile trecerii timpului sunt corectate prin voinţa unui grup restrâns de iubitori de carte.

Viaţa

Un prim aspect semnificativ, care face din Richard Cantillon o figură enigmatică, constă în faptul că detaliile legate de naşterea sa şi, apoi, de moartea sa sunt învăluite în mister. Deocamdată, nu s-a descoperit niciun indiciu serios care să ateste măcar anul venirii sale pe lume. De aceea, toţi cei care au încercat să-i construiască o biografie au plasat data naşterii sale undeva în anii 1680. Unul dintre ei, Antoin E. Murphy[41], tinde să creadă că autorul Eseului s-a născut în anul 1687, plecând de la informaţiile legate de anul dobândirii cetăţeniei franceze, 1708, şi de vârsta la care aceasta era acordată, respectiv, douăzeci şi unu de ani. Pe de altă parte, Joseph Hone pretinde, într-un articol scris în anul 1944[42], că eroul nostru s-ar fi născut pe data de 14 martie 1697, o dată complet nerealistă, mai ales din perspectiva anului, dacă ţinem cont că R. Cantillon derula afaceri de ceva vreme în

perioada 1719-1720, în timpul „bulei Mississippi”. Or, nimeni nu-şi poate imagina că un ins atât de tânăr putea sta la masă cu cel mai puternic om din Franţa acelor vremuri, John Law. De aceea, ipoteza cea mai credibilă din acest punct de vedere plasează naşterea viitorului bancher de succes undeva prin anii 1680. În privinţa locului, nu există prea multe dubii. Familia lui plecase din Normandia, Franţa, în secolul al XIII-lea şi, după o scurtă perioadă petrecută în Anglia, se stabilise în comitatul Kerry, din sud-vestul Irlandei, unde deţinea importante suprafeţe agricole. Aşadar, Richard Cantillon s-a născut undeva prin anii 1680, în Ballyronan, parohia Ballyheigue.

A doua jumătate a secolului al XVII-lea a reprezentat o perioadă extrem de dificilă şi frământată pentru Irlanda. Pe fondul unor dispute aprige dintre catolici şi protestanţi, Cromwell recucereşte această ţară printr-un război sângeros, confiscă o mare parte din proprietăţile nobililor catolici şi le transferă protestanţilor veniţi din Anglia. Urmează o lungă perioadă de foamete şi sărăcie; numărul locuitorilor scade dramatic. Moartea lui Cromwell şi Restauraţia Stuarţilor nu au schimbat semnificativ situaţia familiei Cantillon, nobili catolici, foşti deţinători de terenuri agricole. Acesta pare să fie motivul principal pentru care ei decid să revină, după câteva secole, în Franţa natală, cu o situaţie materială mai curând precară. Într-o scrisoare care a circulat între două membre ale nobilimii pariziene, despre Richard-junior se spunea că, la venirea în Paris, nu avea suficienţi bani încât să-şi permită o pereche pantofi. Totuşi, în ciuda unor condiţii materiale modeste, avem de-a face cu o familie nobiliară, cu un trecut legat de exploatarea pământului, trecut apus ca urmare a evenimentelor politico-religioase sus-menţionate, având minime legături cu nobilimea engleză şi cu o minimă experienţă dobândită în activităţi bancare şi comerciale. Atât pe filieră maternă, cât şi pe filieră paternă, existau rude mai apropiate sau mai îndepărtate implicate în lumea afacerilor financiar-bancare, ce înregistra o dinamică notabilă în acele vremuri. Din moment ce domeniile funciare fuseseră pierdute pentru totdeauna, singurele surse rezonabile de supravieţuire rămâneau comerţul cu bunuri şi cel cu bani.

Corespondența vremii, purtată de diverse persoane din lumea bună a Parisului, îl descrie pe Richard Cantillon drept un tânăr foarte energic și inteligent. Aceste două calități îi permit să intre în grațiile unuia dintre cei mai bogați oameni de afaceri din Anglia, pentru care lucrează vreme de doi-trei ani în Spania și pe care el însuși îl va finanța în mai puțin de un deceniu. După o perioadă petrecută în Peninsula Iberică, se întoarce la Paris, în 1714, unde se stabilește în 1716, după spusele unuia dintre avocații săi, colaborează cu vărul său de-al doilea, ce deținea afaceri în domeniul bancar, care purta același prenume, Richard, și care fusese făcut cavaler de Iacob al II-lea al Angliei. Acesta este momentul ascensiunii sale. Inteligența și seriozitatea îi permit să devină un partener de afaceri de încredere, deși în cercuri relativ restrânse, în care acționa cu suficient de multă discreție încât, atunci când fiscul francez l-a trecut pe lista celor buni de plată după explozia „bulei Mississippi", lui să-i fie atașată descrierea „necunoscut".

Dacă ar fi să exprimăm averea lui Cantillon în banii zilelor noastre, am putea spune, fără să greșim, că el a fost un multimilionar, despre care marchizul Mirabeau-tatăl, în una dintre cărțile sale, afirmă că ar fi deținut case, direct sau prin interpuși, o metodă de lucru pe care a utilizat-o și în afacerile sale bancare, în cel puțin șapte mari orașe europene. Fără îndoială, deținea o casă la Londra, pe Albemarle Street, locul unde se spune că și-ar fi găsit sfârșitul, în anul 1734, adică în centrul metropolei engleze, fiind vecin cu lordul Percival și cu lordul Bolingbroke. A strâns această avere, din care își permitea să plătească un cunoscut artist al epocii pentru a-i picta un tablou cu soția, din afaceri cu vin, șampanie și haine, exemple care se regăsesc frecvent în paginile *Eseului*. Însă cea mai mare parte a averii a fost dobândită din comerțul cu bani. Evident, momentul în care a devenit cu adevărat bogat a fost reprezentat de euforia generată de așa-zisa *Mississippi bubble*.

Guvernarea lui Ludovic al XIV-lea a lăsat în urmă un dezastru în finanțele Franței, iar țara se afla în pragul colapsului, din cauza unei datorii publice uriașe. În aceste condiții, urmașul Regelui Soare, Filip al II-lea, duce de Orleans, regent ca urmare a minoratului lui Ludovic al XV-lea, a încercat cu disperare să redreseze situația, apelând la serviciile unui necunoscut pe atunci, scoțianul John Law. Născut în Edinburgh, într-o familie de aurari și

bancheri[43], John Law trecea drept un individ extravagant. Mare amator de jocuri de noroc şi de dueluri armate, el scrie o carte în anul 1705, prefigurând ideile lui Keynes, în care consideră că nivelul producţiei şi al ocupării forţei de muncă dintr-o ţară se află în relaţie directă cu cantitatea de bani din circulaţie[44], o idee, în esenţă, naivă şi lipsită de originalitate, care, la fel ca toate ideile uşor de înţeles, exercită un anumit grad de fascinaţie asupra celor care cred în alchimie. Însă niciun suveran nu era dispus să-i asculte fanteziile şi să i le transpună în practică. Cu excepţia regentului Franţei. Law era conştient de faptul că principiile lui nu pot fi puse în practică din cauza cantităţii limitate de aur şi argint, metale care, la acea vreme, îndeplineau rol de monedă. Prin urmare, a propus, *de facto*, renunţarea la metalele rare şi trecerea la etalonul-hârtie. Practic, el i-a propus lui Ludovic al XV-lea o soluţie (aparent) ingenioasă: datoriile se plătesc prin intermediul banilor; însă cum banii sunt confecţionaţi din materiale rare, aur şi argint, trebuie găsit un alt suport monetar, care să permită obţinerea rapidă a unei cantităţi mult mai mari de înscrisuri monetare. Or, hârtia şi cerneala se găsesc din abundenţă, prin comparaţie cu cele două metale. Cum situaţia financiară a Franţei era dramatică, regentul a acceptat planurile îndrăzneţe şi, practic, iresponsabile ale lui John Law. Astfel, în anul 1716, la un an după moartea lui Ludovic al XIV-lea, Law înfiinţează Banque Générale[45], o bancă privată, ulterior naţionalizată, care deţinea monopolul asupra emisiunii banilor de hârtie[46] şi, practic, prima bancă centrală a Franţei. În scurt timp, pentru a dobândi credibilitate, element esenţial mai ales în cazul băncilor ce lucrează cu bani fără valoare intrinsecă, „fără acoperire”, aceasta şi-a schimbat denumirea în Banque Royale. Această bancă a jucat un rol esenţial în crearea uneia dintre cele mai mari „bule” din istorie, în perioada 1719-1720, perioadă care a coincis cu îmbogăţirea accelerată a lui Richard Cantillon şi care i-a permis acestuia să tragă concluziile teoretice pe care le regăsim în *Eseu asupra comerţului în general*.

Schema lui Law, care i-a adus câştiguri imense lui Cantillon şi care i-a permis acestuia să-şi verifice intuiţiile privind efectele creşterii masive a cantităţii de bani în circulaţie, era una relativ sofisticată. În mod obişnuit, suveranii îşi acopereau deficitele bugetare alterând conţinutul de metal

preţios al monedelor. Când rămâneau fără bani, recurgeau la inflaţie, adică, retrăgeau banii din circulaţie, modificau raportul dintre metalul preţios şi cel ordinar, subtilizau aur sau argint, şi, astfel, puteau creşte oferta de monedă, care, prin creşterea generalizată a preţurilor, acţiona ca un impozit ascuns aplicat supuşilor. Însă această metodă era atât de veche şi atât de nepopulară, încât nu mai putea fi practicată cu uşurinţa de altă dată. De aceea, Law a pus în practică una mai sofisticată, dar similară ca efecte practice. Aşadar, Banque Royale a înfiinţat o companie, Compagnie d`Occident, numită, ulterior, Compagnie des Indes, plecând de la Compagnie du Mississippi, care ajunsese să deţină monopolul asupra întregului comerţ exterior al Franţei, ceea ce promitea acţionarilor profituri imense. (Deşi şi-a schimbat numele de câteva ori, fie prin fuziuni, fie din alte raţiuni, entitatea folosită drept vehicul pentru speculaţiile financiare ale lui John Law este cunoscută în general ca Mississippi Company). Rolul acestei companii era acela de a aduce venituri din care să se plătească datoriile publice ale ţării. Ea trebuia să acţioneze, mai ales, în America de Nord, de-a lungul fluviului Mississippi, o zonă controlată la acea vreme de Franţa şi numită Louisiana franceză.

Însă pentru ca planurile de acoperire a datoriei publice să funcţioneze, acţiunile Companiei Mississippi trebuiau vândute; or, oamenii preferă să cumpere acţiuni când rata dobânzii este scăzută. Dacă un depozit bancar aduce deponentului un randament de 2%, iar o acţiune oferă unul de 5%, atunci deţinătorii de disponibilităţi monetare preferă să devină acţionari, nu deponenţi. Ştiind acest lucru, Law şi-a făcut din reducerea ratei dobânzii un obiectiv fundamental al politicii sale (el era ministru de finanţe, director al Banque Royale şi director al Mississippi Company, chiar dacă aceste funcţii nu au fost deţinut simultan decât pentru o scurtă perioadă). Pe lângă faptul că reducerea ratei dobânzii îi permitea să finanţeze mai uşor deficitul bugetar, aceasta încuraja achiziţia de acţiuni emise de Mississippi Company. Totuşi, rata dobânzii nu poate fi scăzută cu ajutorul baghetei magice. Pe termen lung, ea depinde de preferinţa pentru timp a indivizilor; însă, pe termen scurt, o politică de expansiune a ofertei de monedă poate duce la o scădere temporară şi artificială a acesteia. Pentru ca acest lucru să se întâmple, era nevoie de o creştere a cantităţii de bani din circulaţie, lucru extrem de dificil în condiţiile

unui etalon-metal prețios. Atunci, Law și-a pus în practică teoriile prin intermediul băncii pe care o înființase. Banque Royale, cu un capital destul de modest, o bancă ce deținea monopolul asupra emisiunii banilor de hârtie prin centralizarea circulației lor, a început să funcționeze ca o bancă cu rezerve fracționare, ceea ce îi permitea să extindă numărul înscrisurilor de hârtie dincolo de cantitatea de metal prețios deținută. Astfel, extinderea cantității de bani în circulație reducea rata dobânzii pe termen scurt, descuraja depozitarea în favoarea achizițiilor de alte titluri financiare, spre exemplu, acțiuni. Așadar, Banque Royale tipărea din ce în ce mai mulți bani, care ajungeau să fie utilizați, în mare măsură, pentru achiziția de acțiuni emise de Mississippi Company. Alături de promisiunile legate de dezvoltarea puternică a zonei controlate de această companie în America de Nord, creșterea cantității de bani, controlată de Law, din cele trei poziții pe care le deținea, a determinat o explozie prețului acțiunilor acesteia. Boom-ul era în derulare; nobilii francezi își vindeau pământurile și bijuteriile și deveneau acționari ai fanteziilor lui John Law. Însă, în activitățile economice, unde totul depinde de raritatea resurselor, minunile nu pot ține la nesfârșit.

Cantillon, un bancher în ascensiune, care își avea birourile pe Rue de la Monnaie, (ce nume predestinat!), în imediata apropiere a „inimii financiare” a Parisului, Rue de Quincampoix, a fost martorul acestei euforii și a acționat suficient de inteligent încât să adune, în câteva luni, o avere ce astăzi l-ar fi catalogat drept milionar. În plus, ca urmare a legăturii sale cu Law, Cantillon primește un domeniu în zona din America de Nord controlată de Franța, motiv pentru care finanțează o expediție condusă de fratele său, menită să pună bazele unei colonii care să se dedice, cu timpul, afacerilor cu lemn, minerale și tutun. Însă lucrurile nu mergeau așa cum fuseseră planificate, ceea ce a făcut ca el să devină relativ sceptic în legătură cu planurile lui John Law, căruia începe să nu-i mai împărtășească entuziasmul. În plus, i se părea că astfel de investiții pot fi destul de riscante, fapt dovedit atât în comportamentul lui ulterior ca bancher, cât și în capitolele din *Eseu* în care tratează problema întreprinzătorului, ca individ ce-și asumă riscuri, și a ciclului economic.

Deşi a intrat în schema concepută de John Law, mai curând, la ameninţările acestuia, Cantillon a fost tot timpul un ins destul de prudent. Acest lucru l-a făcut să plece din Paris, în 1719, preferând să meargă în Italia, imediat ce a strâns imensa sumă, la acea dată, de 50.000 de lire sterline, sfătuindu-şi prietenii apropiaţi să nu cumpere acţiuni la Mississippi Company sau să le vândă pe cele deţinute, deşi el însuşi, în calitate de bancher, era finanţatorul acestora. Revine la Paris şi se reimplică în schema Mississippi. Însă „bula" avea să se spargă în a doua jumătate a anului. Aşadar, Cantillon pleacă la Londra, pe 24 mai 1720, unde se derula un alt boom celebru, al acţiunilor South Sea Company, care a fost pe punctul să ducă la prăbuşirea Băncii Angliei, înfiinţată în 1694. Se mută apoi la Amsterdam, unde desfăşura, pe lângă deja cunoscutele activităţi financiar-bancare, operaţiuni comerciale cu vinuri, cu obiecte de îmbrăcăminte, mătase şi cupru. Vizitează, din nou, Italia, de a cărei cultură era foarte ataşat, şi, în principiu, călătoreşte în multe oraşe europene. În urma sa, la Paris, oraş în care avea să revină abia în anul 1727, rămân un John Law, arestat la domiciliu pentru scurt timp, şi mulţi foşti *millionaires*, un cuvânt la mare modă în timpul freneziei din anii 1719-1720[47], pe care el îi împrumutase şi care îi reproşau tot felul de delicte. Refuză să se întoarcă în oraşul în care a început să facă avere serioasă, inclusiv la rugăminţile insistente ale lui John Law, care fusese eliberat temporar, în speranţa rezolvării problemelor create de spargerea „bulei financiare" generate de Banque Royale şi Mississippi Company.

Cantillon se muta din loc în loc, unde era în derulare un *boom*, având intuiţia de a pleca înainte de transformarea lui în *bust*, nu înainte de trage suficiente foloase încât să nu îşi pună averea în pericol. Mai mult, după „înţeparea" acestor „bule", şi-a reorientat afacerile către asistarea celor nechibzuiţi, pe care criza financiară i-a prins cu datorii importante. (Să nu uităm că investiţiile care au condus la creşterea acţiunilor la Paris, Londra şi, într-o măsură mai mică, la Amsterdam erau făcute, în mare majoritate, prin împrumuturi!).

Se căsătoreşte în anul 1722, la Londra, cu o femeie tânără şi frumoasă, fiica unui comerciant cu origini irlandeze, cu care se mută în cel mai râvnit cartier londonez. Deşi rămâne un ins discret, face parte din anturaje unde îi

întâlnește pe I. Newton, cel care conducea Monetăria din Turnul Londrei și pe care îl critică în *Eseu*, pe Montesquieu, Voltaire, Jean-Baptiste Rousseau (atenție, nu Jean-Jacques!); intră în contact cu artiști, oameni de afaceri bogați, precum și politicieni, care în timpul ascensiunii sale, în Franța, i-au pus la dispoziție, se pare, ceea ce numim *inside information*. La scurt timp după căsătorie, se naște fiul său, decedat prematur, iar mai târziu, fiica sa, Henriette, care i-a moștenit averea.

Richard Cantillon își petrece ultimii zece ani ai vieții derulând afaceri, călătorind, apărându-se în procese și scriind o carte cu un destin straniu. Colapsul schemei Mississippi, la care fusese părtaș, fapt dovedit de fiscul francez prin includerea lui în rândul îmbogățiților obligați să acopere pagubele prin plata unui impozit special, a lăsat mulți păgubași la Paris. Câțiva dintre aceștia s-au îndreptat împotriva bancherului franco-irlandez, născut în comitatul Kerry. Cantillon a fost ținta plângerilor depuse chiar de frații Law. De aceea, în anul 1727, decide să se întoarcă la Paris, pentru a se apăra în procesele care-i fuseseră deschise. Este chiar arestat în 1728 și 1729, de fiecare dată, pentru câteva ore. În final, niciuna dintre acuzațiile care i-au fost aduse nu a rămas în picioare, ceea ce a făcut ca el să fie absolvit de orice vină. Mai mult, într-unul dintre procese obține despăgubiri substanțiale.

Moare destul de tânăr, la doar 47 de ani, presupunând că s-a născut în 1687, în circumstanțe la fel de misterioase. Versiunea cea mai larg acceptată a decesului lui Richard Cantillon susține că acesta a murit pe 14 mai 1734, în casa sa de pe Albemarle Street. Ziarele londoneze ale epocii au consacrat spații largi acestei morți suspecte, deoarece era vorba de un om bogat, care locuia în zona ultracentrală a orașului, în vecinătatea unor politicieni, nobili și oameni de afaceri foarte importanți. În plus, decesul a fost urmat de distrugerea completă a casei acestuia și a două case din vecinătate, fapt ce nu putea fi trecut cu vedere în presa epocii. Varianta vehiculată la acea vreme susține că R. Cantillon ar fi fost asasinat prin înjunghiere de un fost bucătar, concediat cu ceva vreme în urmă, ajutat de doi complici, care, după ce a furat o sumă importantă de bani, scoasă cu puțin timp în urmă din bancă de proprietar, a incendiat casa acestuia pentru a-și ascunde fapta. Însă, lucrurile sunt departe de a fi lămurite, deoarece depozițiile martorilor se contraziceau

serios. Aceste ambiguităţi l-au determinat pe Antoin Murphy, autorul celei mai complete biografii a lui Cantillon, să formuleze ipoteza, pe care a susţinut-o cu ceva dovezi, conform căreia, fostul bancher şi-ar fi înscenat moartea, pentru a scăpa de cei care-l hărţuiau prin procese şi-i cereau despăgubiri în urma prăbuşirii schemelor Sea South Company, concepută după modelul francez, al acoperirii datoriilor guvernamentale, şi Mississippi Company. Autorul sus-menţionat îşi susţine alegaţiile prin presupuse documente descoperite ulterior în jungla din Surinam, colonie olandeză din America de Sud, şi care i-ar fi aparţinut lui Richard Cantillon, care ar fi traversat Atlanticul cu un paşaport fals. Ipoteze, speculaţii, aşa cum a făcut toată viaţa, în lumea financiară, autorul *Eseului*... Însă două lucruri sunt certe în legătură cu moartea sa: niciunul dintre cei acuzaţi că l-ar fi omorât sau că ar fi ajutat la asasinarea lui nu a fost condamnat de tribunalele londoneze, după cum nimeni nu poate depune mărturie că l-ar fi văzut în viaţă după 14 mai 1734. De aceea, putem presupune, cu un grad de certitudine ceva mai ridicat decât cel legat de data naşterii, că aceasta este data morţii sale.

Opera

Există o asemănare frapantă între odiseea lui Cantillon- omul şi odiseea singurei cărţi scrise de acesta, *Eseu asupra naturii comerţului în general*. Destinul ei este la fel de enigmatic, obscur, plin de aventuri, necunoscute, răsturnări de situaţii, „dispariţii în decor” etc. Nu doar calitatea incontestabilă a conţinutului, ci şi circumstanţele scrierii, publicării, dispariţiei, redescoperirii sale fac din această lucrare de dimensiuni mai curând modeste ceva ieşit din comun.

Oricine caută numele lui Cantillon în arhiva Bibliotecii Naţionale a Franţei va descoperi, pe lângă alte documente, unele legate de plângeri penale la adresa fostului bancher, o carte de peste patru sute de pagini, aranjate într-un format restrâns, scrisă într-o franceză veche şi intitulată *Essai sur la nature du commerce en général.* Imediat sub titlu, este adăugat următorul text tipărit, „Traduit de l`anglois, A Londres, Chez Fletcher Gyles dans Holborn, MDCCLXV”, adică „tradus din engleză, la Londra, la Fletcher Gyles, 1755”. Sub titlu, apare scris *cu stiloul*, aşadar, de mână, nu de

tipar, „par de Cantillon”, ceea ce se vrea a fi precizarea numelui autorului sau, poate, cine știe, a traducătorului. Nu există alte documente care să ateste ceva în legătură cu existența acestei lucrări înainte de anul sus-menționat. Stanley Jevons, căruia îi revine meritul de a fi readus în atenția publicului atât numele lui Cantillon, cât și lucrarea sus-pomenită, susține, după cercetări amănunțite, că avem de-a face cu o inexactitate (în cel mai fericit caz)[48], deoarece nici editorul, Fletcher Gyles, mort de apoplexie în 1741, nici editura (sau tipografia) Holborn, care nu mai publicase nimic din anul 1737, nu-l puteau ajuta să-și publice opera. În plus, faptul că pe prima pagină a manuscrisului apare doar numele de familie, și acela trecut cu stiloul, fără precizarea prenumelui, a lăsat loc speculațiilor conform cărora opera ar aparține unui anume Philip Cantillon, care apare pe coperta unei lucrări despre comerț, apărută la Londra în anul 1759. Cert este că, tradus sau nu din engleză, textul în franceză este relativ greoi, în ciuda ideilor clare pe care le exprimă, ceea ce poate susține ipoteza că i-ar aparține lui Richard Cantillon, care, deși avea origini franceze, se născuse și trăise prima parte a vieții în Irlanda, unde se vorbește engleza. Faptul că această franceză nu este una foarte clară ne spune, totuși, că textul aparține lui Richard, indiferent dacă a fost scris direct în franceză sau dacă a fost tradus de acesta în franceză, după o variantă inițială, în engleză.

Cel mai important lucru de reținut în legătură cu acest prim aspect este faptul că *Eseul* aparține lui Richard Cantillon, în ciuda tuturor dubiilor. Doar un om priceput în comerțul cu mărfuri și în afaceri bancare putea scrie, cu atâtea detalii, o carte precum aceasta. Faptul că în paginile ei analizează politica lui Newton în materie de batere a monedelor, cu detalii foarte clare, arată, spre exemplu, că avem de-a face cu un foarte bun cunoscător al lumii bancare londoneze din acea perioadă; or, el se afla în această postură, derulând afaceri în mod obișnuit în Londra acelor vremuri. În plus, în carte, el recurge la tot felul de exemple, care se bazează atât pe activitățile pe care el însuși le-a desfășurat, cât și pe locurile sau țările unde acestea se derulau: Paris, Londra, Amsterdam, respectiv, Franța, Anglia, Olanda.

Însă aceste argumente nu rezolvă problema anului apariției, a locului și a limbii în care a fost scrisă cartea. Niciodată nu a fost găsit un manuscris în

limba engleză a cărții. Poate că el n-a existat niciodată sau poate că a ars în incendiul din noaptea de 14 spre 15 mai 1734. Nimeni nu a confirmat descoperirea lui în jungla din Surinam! Motivul pentru care a apărut în franceză, nu în engleză, la Paris, nu la Londra, continuă să rămână un mister, ceea ce nu modifică mult datele problemei noastre. Totuși, circula în clandestinitate în Franța, iar unii dintre intelectualii parizieni ai vremii fac referiri la el, chiar dacă nu explicite. În primul rând, Quesnay, Vincent de Gournay și, evident, Turgot. Însă aceștia au scris după anul 1755. Totuși, marchizul de Mirabeau susținea că deținea manuscrisul încă din anul 1751. El circula în clandestinitate sau semiclandestin din mai multe motive. În primul rând, sistemul de cenzură lăsat moștenire de Ludovic al XIV-lea făcea astfel încât tipărirea unei cărți să constituie un veritabil privilegiu. Deși condițiile de publicare au devenit mult mai lejere după 1715, în Franța, publicarea presupunea deținerea unui privilegiu de publicare și acceptul din partea unui aparat birocratic. Nimeni nu avea interesul s-o facă în numele unui om decedat, care, deși avusese o reputație bună, într-un cerc restrâns în anii 1716-1720, s-a confruntat cu procese lungi, costisitoare, cu două arestări de scurtă durată, în anii 1720. Chiar dacă a câștigat toate procesele din Franța, numele său purta stigmatul viu legat de jongleriile financiare ale lui John Law. Pe de altă parte, soția se recăsătorise după moartea sa, iar relațiile dintre ei nu erau cele mai cordiale în ultimii ani de viață ai lui Richard, în special, din cauza diferenței de vârstă. Ea era tânără, avea un viitor în față, se recăsătorise cu un nobil și, probabil, nu și-ar fi dorit ca numele controversat al soțului să-i creeze probleme. Atunci, în condițiile în care publicarea unei cărți impunea deținerea unui privilegiu, fosta doamnă Cantillon nu prea avea motive să se dea peste cap pentru publicarea *Eseului*. Altfel, în carte nu există multe elemente care să constituie motive reale de cenzură din partea autorităților. Putem spune că mai curând dezinteresul a împiedicat publicarea mai rapidă a lucrării.

Evident, ea putea apărea în timpul vieții autorului, nu postum. Însă oricine citește *Eseul* are senzația că el se sfârșește brusc. Așadar, este posibil ca autorul să fi lucrat încă la scrierea lui în momentul morții, iar moștenitorii să nu fi avut vreun interes major în publicarea lui, cu atât mai mult cu cât

niciunul dintre ei, în special, soția și fiica, nu avea tangență cu lumea teoriei. Toate acestea pot constitui elemente serioase care să justifice apariția cărții la peste două decenii de la dispariția autorului ei.

În orice caz, *Eseul* a fost scris în ultima parte a anilor 1720 și prima parte a anilor 1730. Atunci când analizează evoluția raportului dintre aur și argint, Cantillon face o referire la Franța și la anul 1730, ceea ce înseamnă că lucrarea, chiar dacă putea fi începută mai devreme, era încă în etapa de concepere în respectivul an. Dacă mai ținem cont de distanța mică între anul 1730 și anul 1734, anul morții, avem un motiv în plus să credem că avem de-a face cu o carte neterminată. Mai mult, capitolul despre dobânzi pare să fie conceput special ca metodă de apărare în procesele cu acuzații de cămătărie în care a fost implicat de la finalul anilor 1720 și la care am făcut referire deja.

Indiferent de motivele pe care *Eseul* nu a văzut lumina tiparului vreme de peste două decenii, avem motive serioase să considerăm că ideile lui Cantillon au exercitat o influență majoră asupra Școlii fiziocrate, care s-a coagulat la mijlocul al XVIII-lea în Franța. Modul în care circulă bogăția, creată exclusiv de pământ, între diferitele clase sociale, idee pe baza căreia François Quesnay își construiește *Tabloul economic*, este descris amănunțit în prima parte a cărții bancherului franco-irlandez. Ideile sale se regăsesc din plin în scrierile lui Turgot, în special cele legate de dobândă și de influența creșterii cantității de bani asupra activității economice în general. Evident, numele lui apare inclusiv în *Avuția națiunilor*. Adam Smith locuise o bună perioadă în Franța, cunoscuse „secta fiziocraților", participa la discuțiile care aveau loc în fiecare seară a zile de marți în casa marchizului Mirabeau și, prin urmare, era la curent cu ideile lui Cantillon. Mai mult, îl citează în capitolul *Despre salariul muncii*[49]. În plus, Smith preia multe dintre ideile *Eseului*. Celebra expresie din capitolul al doilea al *Avuției națiunilor*, „nu de la bunăvoința măcelarului, berarului sau brutarului..." pare să fie inspirată de exemplele repetate pe care Cantillon le dă și în care recurge, frecvent, la cei trei meșteri, nu neapărat în această ordine. Mai mult decât atât, capitolele lui Smith despre schimburile externe sunt inspirate direct din *Eseu*, semănând

suspect de mult, ceea ce readuce în discuție afirmația lui Rothbard, care îl catalogheză pe economistul scoțian drept „un plagiator nerușinat”.

Apoi, aproape subit, cartea și numele lui Cantillon dispar din dezbaterile serioase legate de fenomenul economic. Deși *Eseul* a fost tradus în italiană și spaniolă, la câțiva după apariția în limba franceză, el nu a constituit obiect de cercetare pentru cei interesați de teoria economică sau de istoria gândirii economice. A trecut mai bine de un veac fără ca literatura economică de prim rang să facă vreo trimitere la opera sus-menționată sau la autorul ei. Interesul a reapărut după ce Stanley Jevons a publicat, în anul 1881, eseul *Richard Cantillon and the Nationality of Political Economy*, un eseu care are mai curând rolul de a-l fi adus pe autor în atenția publicului și a specialiștilor, fără încerce o analiză serioasă a ideilor cărții. Chiar și așa, Jevons, în stilul caracteristic, ușor epatant, a reușit să reaprindă interesul pentru *Eseul asupra naturii comerțului în general*, susținând, nici mai mult, nici mai puțin, că el reprezintă „leagănul economiei politice”, o expresie folosită, în realitate, de un biograf al lui David Hume, în legătură cu *Discursurile politice* ale acestuia[50]. În mod cu totul ciudat, la acea vreme, sfârșitul secolului al XIX-lea, nu exista o traducere în limba engleză a cărții. Aveau să apară câteva fascicule, la Universitatea Harvard, în anii 1920. Marele merit al readucerii definitive a lui Cantillon în lumina rampei îi aparține lui Henry Higgs, care a scris un eseu despre acesta, în 1891[51], prezentându-i o biografie destul de bine ordonată, și care a tradus integral *Eseul* în limba engleză (1931). În același an, 1931, cartea lui Cantillon apare în limba germană, în traducerea Hellei Hayek, prima soție a lui Friedrich Hayek, care, la rândul său, scrie un studiu introductiv extrem de interesant[52].

Ulterior, atât autorul, cât mai ales ideile cărții, devin obiect serios de cercetare și reflecție pentru nume importante ale științei economice. Din acest punct de vedere, merită menționați măcar Joseph Schumpeter[53] și Mark Blaug[54]. În mod cert, astăzi, peste Cantillon și *Eseul* său nu mai există ceața care se așezase vreme de un secol, între anul 1776, anul citării sale în *Avuția națiunilor*, și 1881, anul redescoperirii lui de către Jevons. Mai mult de atât, fenomenul de creștere treptată și dezechilibrată a prețurilor, în urma sporirii masei monetare poartă, astăzi, denumirea de efectul Cantillon.

Ideile

În stilul caracteristic, nonconformist şi provocator, M. Rothbard îl descrie pe R. Cantillon drept „părintele fondator al economiei moderne”[55]. Această afirmaţie, coroborată cu altele, ar putea constitui o impietate în lumea economiştilor, în care, majoritatea covârşitoare acceptă faptul că Adam Smith şi *Avuţia naţiunilor* stau la originea fondării „ştiinţei întunecate”. Se ştie foarte bine că, în ceea ce priveşte analiza modului în care au evoluat ideile economice, Rothbard şi Schumpeter au făcut o figură aparte, aproape dizidentă. Ambii scriu într-un stil nonconformist şi tind să-şi concentreze efortul mai curând spre relativizarea importanţei unor gânditori consideraţi repere în domeniu; evident, Adam Smith intră în această categorie. Această relativizare este susţinută prin încercarea lor de a demonstra că, de fapt, multe dintre ideile fundamentale atribuite în mod tradiţional marilor figuri ale ştiinţei economice provin de la autori de rang secund, care au trăit şi scris într-un soi de penumbră sau chiar obscuritate. Or, Cantillon şi *Eseul* său intră perfect în această categorie. Indiferent dacă au sau nu dreptate, Rothbard şi Schumpeter au marele merit de a aduce în atenţia celor interesaţi autori neglijaţi sau complet ignoraţi, care, deşi nu au fost „la modă”, au elaborat concepţii sau teorii care, prin evoluţie lentă, au condus la coagularea substanţei din care s-a născut şi din care trăieşte în prezent ştiinţa economică. Argumentele celor doi sunt foarte solide şi demonstrează că ştiinţa economică nu s-a născut brusc, printr-o revelaţie, din nimic.

Pe de altă parte, Rothbard, un intelectual ale cărui calităţi - inteligenţă, perspicacitate şi soliditate a cunoştinţelor - nu pot fi puse la îndoială, pare să aibă o problemă „personală” cu părintele „oficial” al ştiinţei economice, Adam Smith. De aceea, trecerea lui în plan secund şi scoaterea în prim-plan a unor autori precum Cantillon nu ar trebui să surprindă pe nimeni. Este greu să realizăm motivul acestei adversităţi, însă nimeni nu o poate contesta. Oricine în citeşte impresionanta sa *Istorie a gândirii economice* îşi poate da seama că relativizarea importanţei lui Adam Smith şi scoaterea în prim-plan a unor intelectuali precum Cantillon şi Turgot constituie un obiectiv esenţial

al efortului lui de a reconstitui istoria ideilor economice. Un motiv pare să fie teoria obiectivă a valorii. După cum bine se știe, Școala austriacă, din care Rothbard face parte, și-a construit întreg eșafodajul plecând de la teoria subiectivă a valorii, închegată de Carl Menger. Într-adevăr, explicarea fenomenelor economice devine aproape imposibilă în absența unei teorii subiective a valorii. Or, se știe, Adam Smith și-a construit sistemul teoretic plecând de la teoria obiectivă a valorii. Însă, la drept vorbind, nici Cantillon, nici Turgot nu și-au bazat explicațiile pe o teorie subiectivă, deși Turgot a fost pe punctul de a-l lăsa pe Carl Menger fără obiectul muncii, cu mai bine de un secol înainte. Cu toate acestea, pe Cantillon îl numește „părintele fondator al economiei moderne", lui Turgot, un intelectual aproape ignorat de istoria ideilor, îi dedică un capitol întreg, considerându-l „strălucitor", iar pe Smith îl trece în plan secund, acuzându-l de furt intelectual, de lipsă de originalitate.

În al doilea rând, din motive greu de înțeles, Rothbard pare să reconstituie o istorie a ideilor economice prin întâietatea acordată influenței catolice. Se știe că Adam Smith și membrii Școlii clasice de economie veneau mai curând pe filiera protestantă. Evident, Cantillon și Turgot erau catolici; mai mult, Turgot a avut, o scurtă perioadă, funcții în clerul francez. Pe de altă parte, merită remarcat efortul lui Rothbard de a aduce în prim-plan Școala de la Salamanca, formată exclusiv din intelectuali atașați catolicismului spaniol intransigent, pe care îi leagă, cu o scurtătură de câteva secole, de Școala austriacă, și cărora le acordă o importanță ușor exagerată în coagularea științei economice. Totuși, e greu de acceptat sau de crezut că un ins atât de inteligent și de cult precum Rothbard ar fi crezut, în cele din urmă, că o știință poate fi protestantă, catolică, budistă etc.

Cu toate acestea, oricât de exagerată ar fi remarca lui Rothbard în legătură cu Richard Cantillon, există o sămânță de adevăr în ea. Evident, nimeni nu poate accepta faptul că Adam Smith este Creatorul, că el a creat din nimic și de unul singur o întreagă știință. În ciuda meritelor incontestabile ale gânditorului scoțian, știința economică a apărut în urma unui lung proces evolutiv, în care ideile, teoriile sau concepțiile apărute au fost propuse, infirmate, selectate, ameliorate, coagulate etc. Din acest punct

de vedere, meritele lui Cantillon se află dincolo de orice îndoială. Cartea sa, *Eseu asupra naturii comerţului în general*, reprezintă, cel puţin în raport cu lucrările similare din domeniu, un exemplu remarcabil de sistematizare, de coerenţă şi soliditate. O ştiinţă nu înseamnă o simplă înşiruire de idei, concepţii, indiferent de gradul lor de soliditate. O ştiinţă înseamnă un set mai amplu de idei, ordonate, sistematizate, între care există o minimă logică, set care poate fi utilizat pentru a oferi o explicaţie rezonabilă a fenomenelor legate de alocarea resurselor rare. Din păcate, până la Cantillon aşa ceva nu s-a întâmplat. Evident, există un tratat foarte interesant despre monedă scris de Nicolas Oresme la mijlocul secolului al XIII-lea, există o lucrare de *Aritmetică Politică* a lui William Petty etc. Însă aceste lucrări nu pot fi considerate decât tentative, în anumite măsură reuşite, în special în ceea ce-l priveşte pe Oresme, de a oferi explicaţii (parţiale) fenomenului economic. Cartea lui Petty, considerată de unii specialişti, drept adevărata piatră de temelie a ştiinţei economice, pare, prin comparaţie cu *Eseul* lui Cantillon, o însăilare de idei relativ simple, dacă nu cumva simpliste, bazate mai curând pe intuiţii şi pe un exces de speculaţie, decât pe logică riguroasă, sistematizare, reflecţie profundă, chiar dacă a jucat un anume rol în coagularea ştiinţei economice. În plus, demersul lui Petty nu reuşeşte să ofere o imagine de ansamblu asupra funcţionării sistemului economic. Or, cartea bancherului franco-irlandez poate fi considerată prima tentativă serioasă, riguroasă şi sistematizată, de a oferi o explicaţie rezonabilă a fenomenului economic în ansamblul său. De aceea, ea debutează cu un capitol ce vizează definirea bogăţiei şi a surselor ei, continuând cu alte capitole ce îşi propun să explice modul în care această bogăţie, practic, obiectul de studiu al ştiinţei economice, circulă între diferitele clase sociale (ceea ce astăzi numim teoria distribuţiei sau a repartiţiei). Evident, autorul vorbeşte, nu cu aceeaşi claritate ca Adam Smith, spre exemplu, despre specializare sau diviziunea muncii, despre schimburi, în special, despre cele internaţionale, încercând să acopere o gamă cât mai largă a problematicii ştiinţei economice.

Densitatea ideilor este remarcabilă. Cantillon scrie fără divagaţii, cu precizie, cu rigoare, chiar dacă limbajul său este primitiv în raport cu cel al zilelor noastre. Propune o teorie a rentei, atinge problema aşa-zisului capital

uman, schițează o teorie a populației, încearcă să descifreze logica schimburilor internaționale etc. Atinge, astfel, cele mai multe dintre problemele care fac obiectul cercetării economiștilor. Din acest punct de vedere, demersul lui este de departe cel mai integrator dintre toate cele care au existat până în prima parte a secolului al XVII-lea. În *Eseul* său se regăsesc, practic, toate temele de care se vor ocupa economiștii Școlii clasice. Evident, explicațiile sale nu sunt scutite de erori. Cea mai mare dintre acestea ține de așa-zisa prejudecată mercantilistă, conform căreia bogăția unei națiuni – el tinde să judece în termeni de clase și națiuni, așa cum aveau să facă Smith, Ricardo, Malthus, Marx, Mill – constă în deținerea de metal prețios, adică bani. Incapabil să se dezbare de prejudecata aristotelică ce a condus la ideea valorii intrinseci, Cantillon nu reușește să se îndepărteze de explicațiile naive conform cărora comerțul extern este un joc cu sumă nulă, că el trebuie să se bazeze pe reglementare, eventual, pe forță armată, deși gradul de sofisticare a explicațiilor depășește cu mult ceea ce se scrisese, în domeniu, până în prima treime a secolului al XVII-lea. Cantillon nu înțelege, spre exemplu, logica serviciilor, faptul că ele sunt productive, așa cum avea să i se întâmple, de asemenea, patru decenii mai târziu, lui Smith. Evident, i se poate reproșa viziunea limitată asupra producerii de bogăție, una care avea să stea la baza fiziocrației. Din acest punct de vedere, am putea vorbi chiar de o contradicție, deoarece el rămâne undeva la jumătatea distanței între mercantilism, care considera că bogăția înseamnă metal prețios, bani, și fiziocrație, care considera că sursa acesteia o reprezintă pământul. Însă, pe total, virtuțile cărții, calitatea explicațiilor sunt incontestabile, ținând cont de punctul în care se afla știința economică, o sintagmă oarecum forțată, deoarece aceasta începe să se coaguleze chiar prin apariția *Eseului* său.

Însă, dincolo de minusurile și, mai ales, plusurile cărții sale, există un domeniu în care Cantillon excelează: cel monetar. Știm deja că el a fost un bancher de succes, că s-a ocupat cu schimbul valutar (a doua sursă importantă a bogăției sale), că, altfel spus, a trăit în lumea banilor. Dincolo de faptul că nu a avut succes în tentativa de a separa bogăția de bani, analiza sa privind influența creșterii cantității de monedă asupra activității economice este, din anumite puncte de vedere, inegalabilă. Desigur, teoria care susține

că o creştere a cantităţii de bani din circulaţie duce la o creştere a preţurilor nu era nouă. Dimpotrivă. Totuşi, Cantillon pare să fie primul care înţelege cu adevărat modul prin care o modificare a ofertei de monedă induce schimbări reale în procesul de alocare a resurselor. Se întâmplă acest lucru deoarece el s-a concentrat asupra efectelor microeconomice ale acesteia, sesizând astfel că banii intră prin anumite „canale", nu uniform, că ei determină o creştere a consumului, că acest „nou consum" are în vedere doar anumite persoane, că, astfel, la nivelul întregului sistem economic, se produc debalansări între cererile şi ofertele individuale, adică în ceea ce noi numim sistemul preţurilor relative, cel care joacă un rol capital în alocarea resurselor rare. Faptul că banii intră neuniform în economie face ca preţurile să crească treptat, producând efecte redistributive sau ceea ce astăzi numim, pur şi simplu, efectul Cantillon. Deşi efectele nocive ale inflaţiei erau cunoscute foarte bine în trecut, spre exemplu, Oresme şi Juan de Mariana, nicăieri nu avem o explicaţie atât de logică, pertinentă şi realistă ca în acest *Eseu*. În plus, analiza lui monetară prefigurează, într-un limbaj oarecum primitiv, teoria austriacă a ciclului economic. Fără îndoială, Cantillon a înţeles faptul că o creştere excesivă a cantităţii de bani va crea o „bulă" (*bubble*, cum o denumeşte pe ultima pagină a cărţii), urmată, inevitabil, de „spargerea" ei. Ştia deja acest lucru în anii 1719-1720, în perioada euforiei create de politicile lui John Law. Acesta a fost motivul pentru care el întâmpinat cu reticenţă solicitările acestuia de a i se alătura în schema Mississippi (avea s-o facă, ulterior, fiind ameninţat cu încarcerarea la Bastilia). Totuşi, aşa cum spuneam ceva mai sus, el îşi sfătuia clienţii apropiaţi să nu cumpere acţiunile vândute de compania lui Law. Mesajul lui nu era credibil deoarece preţurile titlurilor financiare, alimentate de injecţii cu bani de hârtie, fără aur sau argint „în spate", păreau să aibă un singur sens, în sus. Spre exemplu, la Paris, el renunţat la afaceri cu o lună înainte ca preţul acţiunilor să se dubleze, trecând astfel drept neghiob printre investitori. Totuşi, bazându-se pe o teorie a ciclurilor economice, pe care o intuia în acea perioadă, şi pe care avea s-o aştearnă pe hârtie doar un deceniu mai târziu, el ştia că trebuie să acţioneze rapid, în perioada boom-ului, şi să iasă cât mai repede din el. Aşa a procedat la Paris, la Londra, la Amsterdam, motiv pentru care el a câştigat, iar cei pe

care i-a consiliat să iasă din respectivele afaceri au pierdut. Deşi teoria lui despre efectele creşterii cantităţii de bani nu pretinde să reprezinte o teorie a ciclului economic, ea reuşeşte să explice foarte bine, în linii mari şi cum un limbaj destul de nemodern, ca să nu spunem primitiv, dinamica activităţilor economice la o fluctuaţie a cantităţii de bani. Acesta este, probabil, cel mai important motiv pentru care el nu a avut niciodată încredere cu adevărat în planurile lui John Law, după cum acesta este motivul pentru care nu a căzut victimă spargerii tuturor acestor „bule". Bazându-se pe această teorie, el a înţeles că Law, noul rege al alchimiei, nu încerca decât să achite cu hârtie datorii pe care Ludovic al XIV-lea le făcuse în aur şi argint, chiar dacă în tentativa sa folosea un sistem mult mai sofisticat decât cel practicat dintotdeauna de ceilalţi regi.

Un alt domeniu în care analizele lui Cantillon poartă marca excelenţei sunt cele legate de dobândă. După cum bine se ştie, cel puţin de la Aristotel încoace, oferirea de împrumuturi purtătoare de dobândă era o practică condamnată cu asprime. Banii, spune prejudecata aristotelică, nu pot naşte alţi bani! Această optică a fost atât de puternică de-a lungul istoriei, încât nici măcar astăzi, după atâtea explicaţii solide, ea nu a fost deplin abandonată. Cu atât mai puţin la începutul secolului al XVII-lea. Cantillon era bancher şi, evident, acorda credite. Aşadar, trăia din dobânzi, motiv pentru care trebuia să ofere o justificare a practicării acestora. El avea un motiv în plus să ofere o explicaţie logică, raţională. Spargerea „bulei" Mississippi, la care el a participat acordând credite cumpărătorilor de acţiuni, unii dintre ei fiind oameni foarte puternici din Anglia şi Franţa, i-a atras acuzaţii dure din partea foştilor săi clienţi, care-şi pierduseră averile sau o parte importantă a acestora ca urmare a prăbuşirii preţurilor titlurilor financiare. În arhiva electronică a Bibliotecii Naţionale a Franţei există chiar un document ce reprezintă plângerea formulată de fraţii Carol, ei înşişi bancheri în Paris, care îl acuză de cămătărie, adică de perceperea de dobânzi foarte ridicate, „*l'usure la plus énorme*". În plus, operele complete ale unui avocat strălucit de la acea vreme, Henri Cochin, care l-a apărat pe Cantillon, descriu nu doar acuzaţiile de cămătărie aduse acestuia, ci şi faptul că, spre deosebire de ceilalţi jucători ai pieţei financiar-bancare din timpul „bulei Mississippi", autorul *Eseului* era

foarte conştient de pericolul „exploziei”, acesta fiind motivul pentru care a părăsit Parisul înainte ca „revoluţia să apară în sistem”[56].

Comparând pledoaria lui Cochin cu textul *Eseului*, ne putem da seama de faptul că în procesul respectiv, Cantillon s-a apărat folosindu-se de o teorie a dobânzii pe care s-a văzut obligat s-o conceapă. Împotriva curentului majoritar din istoria ideilor economice, el vede dobânda ca un preţ legitim de piaţă, care depinde de raportul dintre împrumutaţi şi împrumutători. El justifică dobânzile ridicate prin risc. Din acest punct de vedere, nu există nicio diferenţă dintre concepţiile lui şi cele prevalente în zilele noastre. Practic, el demonstra ceea ce autori precum Mises aveau să scrie două secole mai târziu. Dobânda include o primă de risc. Evident, Cantillon crede că riscul diferă de la caz la caz; cum analiza sa se derulează în termeni de clase, el îi include pe debitori în trei categorii. În mod logic, dobânzile cele mai ridicate sunt practicate în contractele de împrumut cu cei a căror bonitate financiară este cea mai scăzută. Prin această explicaţie, justifică dobânzile ridicate din perioada „sistemului Mississippi”, în care el nu avea foarte multă încredere, motiv pentru care şi-a lichidat afacerile cu câteva luni înainte ca acesta să se prăbuşească. Mai mult, consideră că dobânzile ridicate rezultă dintr-un contract liber consimţit, cu asumarea bilaterală de riscuri, atât de către creditor, cât şi de către creditor. Însă un fapt de-a dreptul remarcabil este acela că Richard Cantillon nu vede în dobândă un fenomen exclusiv monetar, cum sunt tentaţi să creadă cei mai mulţi cercetători ai fenomenului economic. În partea a doua a *Eseului*, mai precis, în capitolul al IX-lea, intitulat *Despre dobânda aferentă banilor şi despre cauzele ei*, el susţine că, în realitate, nu există nicio diferenţă între împrumuturile în bunuri şi cele în bani. Această idee revoluţionară, pe care, din păcate, o expediază, sugerează că, de fapt, dobânda depinde de un raport între bunuri viitoare şi bunuri curente, adică exprimă preferinţa pentru timp a indivizilor. Dacă ar fi spus acest lucru cu claritate, Böhm-Bawerk şi Mises ar fi fost scutiţi de efortul de a mai demonstra acest lucru.

Evident, analiza detaliată a concepţiilor expuse de Cantillon, în singura sa lucrare care a văzut lumina tiparului ar însemna, cu siguranţă, scrierea unei alte cărţi, fapt ce vine în contradicţie cu intenţiile unui scurt studiu

introductiv, precum cel de față. De aceea, lăsăm cititorului avid de cunoaştere posibilitatea de a trece rapid la parcurgerea uneia dintre cele mai interesante cărţi care au fost scrise vreodată în sfera ştiinţei economice.

DIRIJORUL ECONOMIC[57]

Una dintre cele mai importante „scăpări" ale manualelor după care s-a predat şi se predă teorie economică în universităţi, în ultimele două secole, a fost neglijarea, greu de înţeles, a rolului jucat de întreprinzător şi de concurenţă în derularea fenomenelor legate de alocarea resurselor rare.

Este adevărat că o parte a slujitorilor „ştiinţei întunecate" a încercat să înţeleagă relaţiile de rivalitate dintre actorii economici, generate de raritate, aplecându-se asupra lor relativ târziu, adică la jumătatea secolului al XX-lea. Însă modul în care au făcut-o, mai precis raportarea la nişte modele abstracte, fără legătură cu realitatea, s-a dovedit absolut lamentabil. Acesta este motivul pentru care respectivele manuale prezintă competiţia ca pe un fenomen aproape opus celui de concurenţă veritabilă, care se derulează cotidian, fie între ofertanţi, fie între consumatori.

În ceea ce priveşte problema antreprenoriatului, lucruri merg oarecum în aceeaşi direcţie, cu precizarea că, aici, avem de-a face cu un subiect tratat ca fiind de importanţă absolut marginală. Există câteva excepţii notabile: încercările unor teoreticieni precum Jean-Baptiste Say, Joseph Schumpeter sau Ludwig von Mises. De aceea, oricine deschide un manual de economie convenţional va observa că problema antreprenoriatul este, în cel mai fericit caz, expediat pe câteva pagini.

Acesta este motivul pentru care avem toate argumentele să susţinem că prima analiză exhaustivă, serioasă şi conectată la realitate a acestui subiect critic pentru înţelegerea fenomenului economic îi aparţine lui Israel Kirzner,

prin cartea sa *Competiție și antreprenoriat*, o lucrare care ridică o bornă foarte importantă în literatura de specialitate.

Există cel puțin două motive pentru care susținem acest lucru.

Primul derivă din faptul că fenomenele de piață nu pot fi înțelese în absența celui mai important actor al lor: întreprinzătorul. De la mercantiliști încoace, adică de vreo jumătate de mileniu, teoria economică acordă rolul principal în alocarea resurselor „mâinii vizibile" a statului, care știe totul, corectează totul, alocă mai bine, întronează justiția socială și, în principiu, face tot ceea ce nimeni altcineva, se crede, n-ar putea face. Așadar, orice manual serios de specialitate include capitole întregi destinate facerilor statului sau guvernului, dar ignoră complet rolul veritabilului dirijor al proceselor de piață, antreprenorul. Or, cartea lui Kirzner tratează cu luciditate și în mod sistematic modalitatea prin care, într- un sistem de piață, întreprinzătorul, nu planificarea centralizată, direcționează, de o manieră descentralizată și continuă, procesul de alocare a resurselor rare. Abia citind și înțelegând explicațiile lui putem avea o imagine relativ realistă a fenomenelor de piață. Nici Say, nici Schumpeter nu au avut capacitatea să descifreze importanța capitală a celui care, prin deciziile sale, ghidează uriașul proces de satisfacere a nevoilor umane. Meritul lui Kirzner provine din faptul că încearcă și reușește să contureze portretul complet al întreprinzătorului, că descifrează toate aspectele esențiale ale naturii și misiunii antreprenoriatului.

Al doilea motiv constă în faptul că economistul „austriac" propune o teorie articulată, logică, plauzibilă, eliberată de clișeele arhicunoscute ale neoclasicismul convențional, adică schematizat, matematizat, „modelizat". Mulți teoreticieni de la mijlocul secolului al XX-lea au tratat competiția și antreprenoriatul recurgând la ipoteze propuse, în a doua jumătate a secolului al XIX-lea, de două dintre curentele neoclasicismului, cel englez și cel de tip walrasian-paretian. Rezultatul a constat în modele de analize abstracte, unde prețurile de piață nu joacă un rol serios, în care concurența reprezintă ceva dirijat, adică ceva aproape opus competiției veritabile, și din care lipsește cu desăvârșire întreprinzătorul. Or, prima explicație coerentă asupra logicii

concurenței și a naturii inevitabil concurențiale a funcției antreprenoriale poate fi găsită în cartea *Competiție și antreprenoriat* a lui Israel Kirzner.

În consecință, apariția ei în limba română reprezintă, fără îndoială, un eveniment remarcabil, așa cum se întâmplă ori de câte ori cititorilor li se pun la dispoziție lucrări de referință ale unui domeniu sau altul al cunoașterii.

Note

[←1]

Acest studiu a stat la baza prelegerilor susținute la Universidad de Sevilla, Spania, în mai 2009. În conceperea lui, am folosit câteva pasaje sau idei din cartea mea, *Liberalismul*, publicată de Editura Institutul European, 2006. Partea finală a acestui studiu, legată de criza economică din România, după anul 2008, a stat la baza altor articole și conferințe susținute de autorul prezentei lucrări.

[←2]

Acest studiu a fost publicat inițial în revista *Oeconomica*, nr. 3/2012, cu titlul *Eșecul monedei unice europene*, și în revista *EconomiaOnline.ro.*

[←3]

O analiză lucidă a situației economice din Europa ultimilor ani poate fi găsită în Bagus, Philipp – *Tragedia monedei euro,* Editura Universității Alexandru Ioan Cuza din Iași, 2011.

[←4]

În acest sens, a se vedea figura aparte pe care o face Jesús Huerta de Soto printre intelectualii de aceeași factură doctrinară. Pentru cei interesați, recomandăm articolul *An Austrian of the Euro,* publicat de Mises Institute la adresa *http://mises.org/daily/6069/An-Austrian-Defense-of-the-Euro* și tradus în limba română de subsemnatul.

[←5]

Pentru detalii suplimentare, a se consulta Hülsmann, Guido – *Etica producției de bani*, Editura Universității Alexandru Ioan Cuza din Iași, 2012.

[←6]

Articolul de față reprezintă o parte a unei lucrări mai extinse, intitulată *Câteva gânduri despre liberalism*, publicată în *Economia contemporană. Prezent și perspective*, Editura Agir, București, 2004.

[←7]

Publicat inițial în revista *Economistul*, nr. 29-30 (serie nouă), 6 august 2012.

[←8]

Ideile acestui capitol au fost prezentate sub forma unui *Laudatio* cu ocazia acordării titlului de *Doctor Honoris Causa* al Universității „Alexandru Ioan Cuza” din Iași profesorului Pascal Salin, de la Universite Dauphine Paris.

[←9]

Recenzia cărții *Drept, legislație și libertate*, scrisă de Friedrich Hayek, apărută la Editura Universității Alexandru Ioan Cuza din Iași, recenzie apărută inițial în revista *EconomiaOnline.ro*.

[←10]

Recenzia cărții *Drumul către servitute*, scrisă de Friedrich Hayek, recenzie publicată inițial în revista *Convorbiri liberale*.

[←11]

Recenzia cărții *Cum funcționează piețele*, scrisă de Israel Kirzner, apărută la Editura Universității Alexandru Ioan Cuza din Iași, recenzie publicată inițial de revista *EconomiaOnline.ro.*

[←12]

Recenzia cărții *Keynes, Omul*, scrisă de Murray Rothbard, publicată de Editura Liberalis, recenzie apărută inițial în revista *EconomiaOnline.ro*.

[←13]

Recenzia cărții *Împotriva băncilor centrale*, scrisă de Murray N. Rothbard, publicată de Editura Liberalis, recenzie publicată inițial în revista *EconomiaOnline.ro*.

[←14]

Prefața cărții *Școala Austriacă – piața și creativitatea antreprenorială, scrisă de* Jesús Huerta de Soto, apărută la Editura Universității Alexandru Ioan Cuza din Iași, în 2011.

[←15]

Prefața cărții *Teoria eficienței dinamice*, scrisă de Jesus Huerta de Soto, publicată de Editura Universității Alexandru Ioan Cuza din Iași.

[←16]

Prefața cărții *Eseuri de economie politică*, scrisă de Jesús Huerta de Soto, apărută la Editura Universității Alexandru Ioan Cuza din Iași, în 2011.

[←17]

Recenzia cărţii *O criză şi cinci erori*, scrisă de Carlos Rodriguez Braun şi Juan Ramon Rallo, publicată ca prefață a ediției în limba română, apărută la Editura Universității Alexandru Ioan Cuza din Iaşi, în 2011.

[←18]

Recenzia cărţii *Tragedia monedei euro*, scrisă de Philipp Bagus, recenzie publicată inițial în revista *EconomieOnline.ro*.

[←19]

Recenzia cărţii *Politica monetară: ipostaze neconvenționale*, scrisă de Lucian Croitoru, recenzie apărută inițial în revista *EconomieOnline.ro*.

[←20]

Recenzia cărţii *Sfârşitul reglementării şi ultimul reglementator*, scrisă de Lucian Croitoru, recenzie publicată în revista *EconomiaOnline.ro*.

[←21]

Recenzia cărţii *Epistemologie şi metodologie în ştiința economică*, scrisă de profesorul Ion Pohoață, recenzie apărută în revista *EconomiaOnline.ro.*

[←22]

Discurs rostit la Universitatea Româno-Americană din Bucureşti, pe 3 martie 2012, cu ocazia *Rothbard Day*.

[←23]

Discurs susţinut cu ocazia lansării revistei *Convorbiri liberale*, mai 2013.

[←24]

Interviu acordat în anul 2011 revistei *Economika*.

[←25]

Interviul acordat pentru *InfoBrăila*, pe 1 februarie 2013.

[←26]

Publicat pe *Marginalia*, 12 august 2018.

[←27]

Publicat pe *Marginalia*, 30 mai 2018.

[←28]

Lucrare prezentată la Şcoala de vară CADI, 2018 şi publicată în Revista 22.

[←29]

Discurs rostit la Banca Naţională a României, pe 18 noiembrie 2018, cu ocazia lansării, în limba română, a cărţii *Acţiunea umană*, de Ludwig Mises.

[←30]

H. R. Patapievici, *Două eseuri despre paradis şi o încheiere*, Humanitas, 2018, p. 12.

[←31]

Iată un citat din cartea lui R. Heilbroner, *Filozofii lucrurilor pământeşti*, Humanitas, 2005, prin care autorul participă la restabilirea prestigiului unei profesii în mod nedrept considerată a fi lipsită de strălucire: „Studiul economiei nu pare să reclame înzestrări deosebit de înalte şi de specializate. Nu este el, din punct de vedere intelectual, o materie foarte uşoară în comparaţie cu ramurile superioare ale filozofiei sau ale ştiinţei pure? Materie uşoară, în care însă foarte puţini excelează! Paradoxul îşi află explicaţia, probabil, în faptul că un bun economist trebuie să posede o rară combinaţie de înzestrări. El trebuie să fie – într-o anumită măsură – matematician, istoric, om politic, filozof. Trebuie să înţeleagă simboluri şi să vorbească în cuvinte. Trebuie să privească particularul prin prisma generalului şi într-un acelaşi elan de gândire să cuprindă deopotrivă abstractul şi concretul. Trebuie să studieze prezentul în lumina trecutului, pentru scopuri situate in viitor. Nici o parte a naturii umane sau a instituţiilor omeneşti nu trebuie să-i scape cu totul din vedere. El trebuie să fie dezinteresat şi în acelaşi timp să vizeze un scop; să fie distant şi incoruptibil ca un artist, dar uneori totuşi la fel de cu picioarele pe pământ ca un politician.”

[←32]

Joshua Muravchik foloseşte acest pasaj, scris de Moses Hess în lucrarea *A Communist Confession of Faith* (1846), drept *motto* pentru cartea sa *Raiul pe pământ*, Editura Brumar, 2004, Timişoara.

[←33]

A se consulta influentul său eseu *Intelectualii şi socialismul*, publicat în volumul *Studii de filozofie, politică şi economie*, Editura Universităţii Alexandru Ioan Cuza din Iaşi, 2013, pag. 201-218. În ultima parte a acestui eseu, Hayek scrie, pur şi simplu: ”*Principala lecţie pe care adevăratul liberal trebuie s-o înveţe din succesul socialiştilor este că prin curajul lor de a fi utopici au câştigat sprijinul intelectualilor şi, astfel, o influenţă asupra opiniei publice care face zilnic posibil ceea ce până de curând părea extrem de improbabil*”.

[←34]

Ibidem, p. 218.

[←35]

Publicat în suplimentul *După 30 de ani*, nr. 8/2019 al revistei *România literară*.

[←36]

Publicat în *Ziarul de Iași*, decembrie 2017.

[←37]

Interviu publicat de *LaPunkt*.

[←38]

Interviu acordat revistei *Viața studențească*, publicat pe 14 decembrie 2015.

[←39]

Interviu acordat revistei *Viața studențească*, publicat pe 23 martie 2016.

[←40]

Acest studiul constituie prefața cărții *Eseu asupra naturii comerțului în general*, scrisă de Richard Cantillon și publicată în limba română de Curtea Veche Publishing și Banca Națională a României.

[←41]

Murphy, Antoin E., *Richard Cantillon. Entrepreneur and Economist*, Clarendon Press, Oxford, 1986, p. 25.

[←42]

Hone, Joseph, "Richard Cantillon, Economist: Biographical Note", The Economic Journal. aprilie 1944, 54 (213): 96–100.

[←43]

Brewer, Anthony, *Richard Cantillon. Pioneer of Economic Theory*, Routledge, 1992, p. 5.

[←44]

Law, John, *Money and Trade Considered With a Proposal for Supplying the Nation with Money*, Edinburgh, 1705, p. 5. De remarcat, în special, pasajul de la pagina 47, în care Law susține că „*Yet England never had Money enough to imploy the People*”, adică „*Anglia nu a avut niciodată suficienți bani pentru a-i angaja pe cei care vor să muncească*”.

[←45]

Informații detaliate legate de construirea așa-zisului Sistem Mississippi se găsesc în capitolul al capitolele XI-XV ale cărții lui Antoin E. Murphy, *John Law. Economic Theorist and Policy-*

Maker, Clarendon Press, Oxford, 1997.

[←46]

Rothbard, Murray, *Historia del pensamiento económico*, Union Editorial, Madrid, 2013, p. 373.

[←47]

Practic, boomul a durat până în decembrie 1719. Apoi, prețul acțiunilor a început să scadă. Pentru detalii suplimentare, a se consulta Thiers, Adolphe, *The Mississippi Bubble. A Memoir of John Law*, W. A. Townsend&Company, New York, 1859.

[←48]

Într-adevăr, lui Jevons îi revine meritul a fi adus în atenția publicului avizat numele lui Richard Cantillon, precum și cartea sa, în eseul intitulat *Richard Cantillon and the Nationality of Political Economy*, publicat în *Contemporary Review*, în ianuarie 1881.

[←49]

Smith, Adam, *Avuția națiunilor. O cercetare asupra naturii și cauzelor ei*, Editura Academiei RSR, 1962, partea I, capitolul al VIII-lea, p. 49.

[←50]

John Hill Burton spune în *Life and Corespondence of David Hume*, vol. I, că ”these *Political Discourses* are in truth the cradle of political economy”, adică, ”aceste *Discursuri politice* reprezintă cu adevărat leagănul economiei politice”.

[←51]

Higgs, Henry, "Richard Cantillon”, *Economic Journal*, 1891, 1(2), pp. 262-291.

[←52]

Studiul lui Hayek se regăsește în culegerea de texte publicată în limba română sub titlul *Tendința gândirii economice*, Editura Universității Alexandru Ioan Cuza din Iași, 2016, p. 279-336.

[←53]

Schumpeter, Joseph, *Histoire de l`analyse économique*, vol. I, Ėditions Gallimard, Paris, 1983, în special, p. 302-315.

[←54]

Mark Blaug spune, în cartea sa, *Teoria economică în retrospectivă*, Editura Didactică și Pedagogică, București, 1992, p. 54, că *Eseul* lui Cantillon reprezintă ”cea mai sistematică, cea

mai lucidă şi, în acelaşi timp, cea mai originală dintre toate cărţile asupra principiilor economice înainte de *Avuția națiunilor*”.

[←55]

Rothbard, Murray, *Op. cit.*, p. 385.

[←56]

Cochin, Henri, *Oeuvres de feu*, vol. II, p. 52-73, material disponibil pe https://gallica.bnf.fr/ark:/12148/bpt6k54769975/f4.image.r=henri%20cochin,%20cantillon.

[←57]

Acest capitol constituie prefața cărții *Competiție și antreprenoriat*, de Israel M. Kirzner, publicată de Banca Națională a României și Curtea Veche Publishing.